

**DİN KÜLTÜRÜ AHLAK BİLGİSİ
ÖĞRETMENLERİNE GÖRE DİN ÖĞRETİMİNDE
DUYGU EĞİTİMİNE YÖNELİK
GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ**

Rabia EKİCİ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇAKMAK
Kasım, 2023
Afyonkarahisar

T.C
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİN KÜLTÜRÜ AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNE
GÖRE DİN ÖĞRETİMİNDE DUYGU EĞİTİMİNE
YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Hazırlayan
Rabia EKİCİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇAKMAK

AFYONKARAHİSAR 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine Göre Din Öğretiminde Duygu Eğitime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

17/11/2023

İmza

Rabia EKİCİ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Rabia EKİCİ
	Numarası	200614213
	Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
	Programı	Felsefe ve Din Bilimleri
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine Göre Din Öğretiminde Duygu Eğitime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi	
Tez Savunma Sınav Tarihi	17.11.2023	
Tez Savunma Sınav Saati	14:00	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğüne kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

DİN KÜLTÜRÜ AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNE GÖRE DİN ÖĞRETİMİNDE DUYGU EĞİTİMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Rabia EKİCİ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Kasım, 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇAKMAK

Araştırmada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) öğretmenlerinin din öğretiminde duygu eğitiminin rolüne yönelik görüşlerini tespit etmek ve analiz etmek amaçlanmıştır. Duygu eğitimi öğrencilerin duygusal zekâ, ahlaki değerler ve din anlayışlarını geliştirmelerine yardımcı olabilecek önemli bir unsurdur. Araştırmanın örneklemini Afyonkarahisar il merkezinde MEB'e bağlı farklı türde okullarda görev yapan farklı yaş grubundan 21 DKAB öğretmeni oluşturmaktadır. Bu araştırmada nitel araştırma modeli, görüşme tekniğinin türlerinden biri olan mülakat tekniği kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, öğretmenlerin çoğunluğunun duygu eğitiminin din öğretiminde önemli bir rol oynadığını, duygu eğitiminde farkındalığın artırılması gerektiğini, öğretim programında duygu eğitime daha fazla yer verilmesi gerektiğini, ders kitaplarında duygu eğitimi ile ilgili bölümlerin azlığı ve artırılması gerekliliğini daha ortaya koymaktadır. Sonuçlar DKAB öğretmenlerinin duygu eğitime yönelik farkındalığın artırılması ve bu alanda daha fazla destek sağlanmasının önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygu, Duygu Eğitimi, Din Öğretimi, Afyonkarahisar.

ABSTRACT

AN INVESTIGATION OF THE OPINIONS OF RELIGIOUS CULTURE ETHICS TEACHERS TOWARDS EMOTIONAL EDUCATION IN RELIGIOUS EDUCATION Rabia EKİCİ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES**

November, 2023

Advisor: Assist. Prof. Dr. Fatih ÇAKMAK

Our research aims to understand the views of DKAB teachers on this subject by focusing on the role emotion education in the religious education process. Emotion education is an important element that can help students develop their understanding of emotional intelligence, moral values, and religion. The sample of the research consist of 21 Religious Culture and Moral Knowledge teachers selected from different age groups working in different types of public schools affiliated to the Ministry of National Education in Afyonkarahisar city center. Qualitative research model was used in this study, which aimed to determine the views of DKAB teachers about emotion education in religious education and teaching. The interview technique, which is one of the types of interview technique, was used in the research. The finding reveal that the majority of teachers believe that emotion education plays an important role in religious teaching. The results highlight the importance of raising awareness of DKAB teachers about amotion education and providing more support in this area.

Keywords: Emotions, Emotions Educations, Religious Education, Afyonkarahisar.

ÖN SÖZ

Din, insanların varlık sebebini sorgulamalarına ve hayatlarına anlam katmalarına yardımcı olur. İnsanlık tarihinde din, insanların kendi varlık sebeplerini anlama çabalarının bir yansımasıdır. Din, insanların evrende ve kendilerinde bulunan sırları keşfetmelerine, ahlaki değerleri şekillendirmelerine ve yaşamlarını daha anlamlı hale getirmelerine yardımcı olan bir rehberdir. Bu nedenle, dinin ve din eğitiminin önemi sadece bireylerin bilgi seviyeleriyle sınırlı değildir.

Din eğitimi, bireylerin sadece dini bilgilere sahip olmalarını değil, aynı zamanda bu bilgileri duygusal bir derinlikle deneyimlemelerini ve içselleştirmelerini amaçlar. Din öğretimi, sadece teorik bilgilerin aktarılmasından öte, öğrencilerin kişisel gelişimlerine ve karakter oluşturmalarına katkıda bulunmayı hedefler. Bu nedenle, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) öğretmenlerinin din eğitimindeki rolü sadece bir bilgi aktarıcısı olarak değil, aynı zamanda duygusal bir rehber olarak da önemlidir. Din öğretimin sadece bilgi aktarımı olmadığını, aynı zamanda duygusal bir deneyim ve anlam arayışı olduğunu vurgular. DKAB öğretmenlerinin bu deneyimi nasıl yönlendirdikleri ve öğrencilerin duygusal gelişimine nasıl katkı sağladıkları, bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Dini değerlerin ve inançların öğrenciler tarafından anlaşılması ve içselleştirilmesi, sadece zihinsel bir çaba değil, aynı zamanda duygusal bir bağ kurmayı gerektirir. Bu çalışma, DKAB öğretmenlerinin din öğretimi ve duyu eğitimi arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Öğretmenlerin deneyimleri, görüşleri ve yaklaşımları üzerinden din öğretiminde duyu eğitiminin önemini vurgulamak, din eğitiminin daha etkili ve anlamlı hale gelmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca, din öğretiminin sadece bilgi aktarımıyla sınırlı olmadığını ve öğrencilerin duygusal gelişimine de odaklanmayı gerektirdiğini vurgulamak, gelecekteki din eğitimi uygulamalarını şekillendirebilir. Dolayısıyla, çalışmamız neticesinde ortaya çıkan bulguların, DKAB öğretmenlerine ve din eğitimi alanındaki araştırmacılara, din öğretiminde duyu eğitiminin rolünü daha iyi anlama ve bu alandaki pratikleri geliştirme konusunda yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın kuramsal çerçevesi sunulmuştur. İkinci bölümde, din öğretiminde duyu eğitiminin önemi vurgulanmaktadır. Üçüncü bölümde ise araştırmanın yöntemi, bulguları, yorumlanması ve elde edilen sonuçlar sunulmaktadır.

“Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine Göre Din Öğretiminde Duyu Eğitime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi” adlı çalışmamda desteklerini esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇAKMAK’ a, üniversite yıllarımda bana kattığı her şey için teşekkürü bir borç bildiğim Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ’ e tezimden dolayı yeterli vakit ayıramadığım sevgisini, şefkatini her an hissettiğim değerli eşim Ali Buğrahan EKİCİ’ ye, beni yetiştiren aileme, kardeşlerime ve en önemlisi bana hayata farklı pencerelerden bakmayı öğreten sevgili Vasıf GÜNEY’ e teşekkür ederim.

Rabia EKİCİ
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DUYGUNUN TANIMI, SINIFLANDIRILMASI VE ÖNEMİ

1. DUYGU KAVRAMI	5
2. DUYGULARIN SINIFLANDIRILMASI	7
2.1. OLUMLU DUYGULAR.....	10
2.1.1. Şaşkınlık	10
2.1.2. Zevk	10
2.1.3. Sevgi	10
2.1.4 Ümit	11
2.2. OLUMSUZ DUYGULAR	11
2.2.1.Öfke.....	11
2.2.2. Korku.....	11
2.2.3. Utanç	12
2.2.4. İğrenme.....	12
3. DUYGULARIN ÖNEMİ VE İŞLEVİ	12
4. DUYGUSAL ZEKÂ	15

İKİNCİ BÖLÜM

DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE DUYGU EĞİTİMİ

1. DUYGU EĞİTİMİ.....	25
2. DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNİN DUYGU EĞİTİMİ AÇISINDAN YERİ VE ÖNEMİ.....	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNE GÖRE DİN DERSLERİNDE DUYGU EĞİTİMİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	32
2. ARAŞTIRMANIN SAYILTI LARI.....	32
3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIK LARI.....	32
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	33
4.1. VERİ TOPLAMA ARACI.....	33

4.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ	34
4.3. VERİLERİN ANALİZİ	35
5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	36
5.1. KATILIMCILARIN BİREYSEL ÖZELLİKLERİ	36
5.2. DUYGU EĞİTİMİNİN NELİĞİ	38
5.2.1. Öze Ait Tanımlar	38
5.2.2. Amaç İçeren Tanımlar	39
5.2.3. Duygu İçeren Tanımlar	40
5.2.4. Eğitim Kavramıyla İlişkili Tanımlar	40
5.3. DUYGU EĞİTİMİNİN GEREKLİLİĞİ	41
5.4. DUYGU EĞİTİMİNİN YETERLİLİĞİ	42
5.5. DUYGU EĞİTİMİ AÇISINDAN DKAB DERS KİTAPLARI	43
5.6. DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE YER ALAN DUYGULAR	45
5.6.1. Merhamet	45
5.6.2. Sevgi	47
5.6.3. Adalet	49
5.6.4. Korku	50
5.6.5. Saygı	51
5.6.6. İnanma	52
5.6.7. Sabır	52
5.6.8. Kin, Nefret, Öfke	53
5.6.9. Sorumluluk	53
5.6.10. Şefkat	54
5.6.11. Şükür	54
5.7. DUYGU EĞİTİMİNİN ÖĞRENCİLERİN YAŞAMLARINA ETKİSİ	55
5.7.1. Farkındalık	55
5.7.2. İsteklilik	57
5.7.3. Duygusal Kazanım Önceliği	57
5.7.4. Diğer Varlıklarla İlişkiyi Güçlendirir	58
5.7.5. Rehber Olma	58
5.7.6. Bakış Açısını Güçlendirir	58
5.8. DUYGU EĞİTİMİNE YÖNELİK YÖNTEM VE TEKNİKLER	59
5.8.1. Rol Oynama -Drama Yöntemi	59
5.8.2. Anlatım Yöntemi	60
5.8.3. Örnek Olay Yöntemi	61
5.8.4. Soru -Cevap Tekniği	62
5.8.5. Proje Yöntemi	63
5.8.6. Gezi -Gözlem Yöntemi	65
5.9. DUYGU EĞİTİMİNE YÖNELİK MATERYALLER	66
5.9.1. Akıllı Tahta	67
5.9.2. Video/Film	68
5.9.3. Kutsal Metinler	69
5.9.4. Kostüm ve Tiyatro Metinleri	69
5.9.5. Slayt	69
5.9.6. Duygu Kartları	70
5.9.7. Gazete Haberleri	70
5.9.8. Proje Yöntemi İçin Kullanılan Malzemeler	70
5.9.9. Resim/Karikatür	70

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	71
KAYNAKÇA.....	75
EKLER	81

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Zekâ Kavramı Eski ve Yeni Anlayış	17
Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri	36
Tablo 3. Duygu Eğitiminin Tanımlanması İle İlgili Temalar	38
Tablo 4. Ders Kitaplarında Yer Alan Duygu Eğitiminin Yeterliliğine İlişkin Kategoriler	43
Tablo 5. Din Eğitimi ve Öğretiminde Temel Duygular	45
Tablo 6. Duygu Eğitiminin Öğrencilerin Yaşamlarına Etkisi	55
Tablo 7. Duygu Eğitiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler	59
Tablo 8. Duygu Eğitiminde Kullanılan Materyaller	67

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

- %:** Yüzde
a.g.e: Adı geçen eser
a.g.t: Adı geçen tez
DKAB: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Ö: Öğretmen
s.: Sayfa
T.C.: Türkiye Cumhuriyeti
TDK: Türk Dil Kurumu
vb.: ve benzeri

GİRİŞ

Eğitim ve öğretimde öğrenci merkezli yaklaşımın öne çıktığı günümüzde, bilim ve teknolojideki hızlı değişim, bireylerin ve toplumun ihtiyaçlarındaki değişikliklerle birlikte öğrenme ve öğretme teorilerinde yeniliklere yol açmış ve bireylerden beklenen rolleri doğrudan etkilemiştir. Öğrenci ilgi, ihtiyaç ve beklentilerinin nitelikli bir şekilde karşılanması eğitim ve öğretimdeki en temel problemlerden biridir. Günümüz şartları çerçevesinde öğrenci ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasında öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Eğitim sistemlerinin temel hedeflerinden biri, öğrencilerin gelişimini ve yetişkinliklerinde sahip olmaları gereken becerileri kazandırmaktır. Bu hedeflerden biri, öğrencilerin bireysel ve toplumsal hayatta başarılı olabilmeleri için gerekli olan nitelikleri kazanmalarını sağlamaktır. Bu hedefler arasında, öğrencilerin bilgi üretme yeteneğine sahip olmaları, problem çözme becerilerini geliştirmeleri, empati yapabilmeleri, topluma ve kültüre katkı sağlayabilecek aktif bireyler olarak yetişmeleri bu hedefler arasında yer alır.¹ Empati yapabilme becerisi, insanlar arasındaki ilişkileri güçlendiren ve anlayışı arttıran önemli bir özelliktir. Eğitim sistemi, öğrencilere empati kurma ve başkalarının duygularını anlama yeteneği kazandırmak için sosyal ve duygusal öğrenmeyi teşvik etmelidir. Duygular, öğrencilerin davranışlarını etkileyen önemli etmenlerden biridir ve hayatlarında önemli kararları alırken öğrencileri etkisi altına alır. İnsanda bulunan duyguların rolü ve etki alanı oldukça önemlidir ve duygu eğitiminin temeli, insanın kendisini tanıması, sahip olduğu farklı özellikleri keşfetmesi ve ortaya çıkarmasıyla ilişkilidir.² Duygu eğitimi, bireyin duygularını tanımasına ve yapıcı bir şekilde kullanmasına olanak sağlar.³ Öğretim programları ve ölçme-değerlendirme uygulamaları, eğitimi sadece düşünce için değil; duygu ve eylem için de vermenin temel ilkelerinden birini vurgular. Bu nedenle, sadece bilişsel ölçümler yeterli kabul edilemez ve duygu eğitimi, öğrencilerin duygusal ve davranışsal gelişimlerini de dikkate alan bir şekilde sunulmalıdır.⁴ Bu bağlamda, din eğitimi ve öğretiminde duygu eğitimi giderek daha fazla önem kazanmaktadır. İnsanın sahip olduğu duyguları sağlıklı bir şekilde yönetmesi ve kullanması, hedefine yönelik olarak ortaya çıkarılmalı ve geliştirilmelidir.

¹ MEB, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara, 2018).

² Nurten Gökalp, "Duygu Eğitimi ve Felsefe", *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2019), s.77-81.

³ Sevde Hilal Çelik, "Hadislere Göre Duyguların Eğitimi", *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (20 Eylül 2022), s.3-29.

⁴ MEB, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara, 2018).

Eğitimin tüm süreçlerinde duygulara daha fazla yer verildiğinde duygu eğitimiyle ilgili daha fazla sonuç elde etmek mümkündür.

Duygu eğitiminde amaç, öğrencilerin duygularını yapıcı bir şekilde kullanmayı öğrenmelerin, problem durumlarında duygularının onlara yardımcı olmasını sağlamaktır. Mutlu olabilmek için bireyler yalnızca maddi sebepleri değil, duygusal zekayı da kullanırlar. Akademik başarı için sadece zekâ yeterli olabilirken yaşamda başarı için duygusal zekâ öne çıkmaktadır. Bu sebeple çocuklara verilen eğitimde zekâ yanı sıra çocuğun hangi zekâ türüne sahip olduğu da önemlidir.⁵ Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersinde, duygu boyutu pek çok konuda yer almaktadır. Kur'an, insanların eğitiminde sadece zihinsel değil, aynı zamanda duygusal yönlerini de dikkate almıştır.⁶ Sevgi, merhamet, şefkat, öfke, kıskançlık, güven, korku, umut, şükür, sorumluluk vb.⁷ Kur'an'da geçen kavramlar duygularla ilgilidir.⁸ Aynı zamanda din eğitimi ve öğretiminde bu kavramlar önemli bir yere sahiptir. Öğrencilerin duygusal gelişimini desteklemek, ahlaki değerleri anlamalarına ve içselleştirmelerine yardımcı olmak için kullanılır. Örneğin, sevgi ve şefkat kavramları, insanların birbirlerine karşı saygılı ve yardımsever olmalarını teşvik eder. Merhamet, insanların başkalarının zorluklarına anlayış göstermelerini ve yardım etmeyi öğrenmelerini sağlar. Öfke ve kıskançlık gibi negatif duyguların kontrol edilmesi ve olumlu bir şekilde yönlendirilmesi öğretilir. Aynı zamanda güven, umut ve şükür gibi duygusal kavramlar, insanların Allah'a olan inançlarını güçlendirir ve yaşamlarının her yönünde daha olumlu bir bakış açısı geliştirmelerine yardımcı olur. Sorumluluk duygusu, insanlara davranışlarının sonuçlarından sorumlu olduklarını öğretir ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerini teşvik eder. Sonuç olarak, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde duygusal boyut, insanların karakter gelişimini ve ahlaki değerlerini anlamalarına,

⁵ Nevzat Tarhan, *Kendinizle Barışık Olmak Duyguların Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2004).

⁶ Büşra Kara, "Kur'an'da Olumsuz Duyguların Kontrolü", *Journal of Analytic Divinity* 5/1 (15 Nisan 2021), s.150-176.

⁷ *Kur'an'ı Kerim Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd. (İstanbul: D.İ.B Yayınları, 2016).

⁸ Bkz., el-Bakara, 2/165

Bkz., el- Mü'minun,23/118

Bkz., et- Tevbe,9/128

Bkz., Ali İmran,3/134

Bkz., el-Bakara,2/109

Bkz., el- Fetih,48/18

Bkz., es- Secde,32/ 15-16

Bkz., el- Maide,5/28

Bkz., el- Araf, 7/144

Bkz., el- Enam 6/52

içselleştirmelerine ve uygulamalarına katkıda bulunan önemli bir rol oynar. Kur'an'da geçen bu duygusal kavramlar, din eğitimi ve öğretiminde insanların daha iyi bir yaşam sürmelerine yardımcı olan temel taşlardır.

Aynı şekilde ibadetlerin temeli de duygulara dayanır. İyi ve güzel olanı isteme, ona yönelme duygularla ilgilidir. Örneğin, muhtaçlara yardım etme düşüncesinin temelinde merhamet duygusu vardır. Doğru davranışa yönelme istediği de yine duygularla ilişkilidir. Bireyleri hayata hazırlayan eğitim kurumlarında, öğrencilerin yaşadığı sorunların artmasında duygu eğitimi alanındaki eksikliklerin de rol oynadığı düşünülebilir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin, dini ve insani değerlere yönelik duyguların işlenişi konusunda öğrencilere rehberlik etmeleri önemlidir. Duygu eğitimi, öğrencilerin duygusal zekalarını geliştirmeyi ve duygusal denge becerilerini kazandırmayı hedefler. DKAB öğretmenlerinin din öğretiminde duygu eğitimine yönelik görüşlerini inceleyen bu araştırmanın temel amacı, din öğretimi sürecinde duygu eğitiminin önemi, etkinliği, uygulanabilirliği konuları ele almaktır.

Araştırmanın temel problemini “*DKAB öğretmenlerinin din öğretimi sürecinde duygu eğitimine yönelik görüşleri nelerdir?*” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmanın amacına uygun olarak çalışmanın alt problemleri de şunlardır:

DKAB öğretmenleri din öğretiminde duygu eğitimini nasıl tanımlamaktadırlar?

DKAB öğretmenlerine göre din öğretiminde duygu eğitimi önemli midir?

Öğretmenler duygu eğitiminde hangi yöntem ve teknikleri kullanmaktadırlar?

Öğretmenleri hangi materyalleri kullanmaktadırlar?

Duygu eğitiminin öğrencilerin yaşamlarına etkisi nasıldır?

DKAB öğretmenlerine göre duygu eğitimi açısından DKAB öğretim programı ve

DKAB ders kitapları yeterli midir?

Araştırma üç temel bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler, araştırmanın temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Birinci bölüm Araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturur. Burada duygu kavramının tanımı, sınıflandırılması, önemi, zekâ kavramı ve duygusal zekâ ilgili konuları da ele almaktadır. İkinci bölümde yer alan din öğretiminde duygu eğitiminin önemi, araştırmanın ana noktasını oluşturmaktadır. Din eğitimi ve öğretiminde

duygu eğitiminin neden önemli olduğu vurgulanır. Duygu eğitiminin amacı ve tanımı detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin içindeki yeri ve rolü bu bölümde açıklanmaktadır. Üçüncü bölüm araştırmanın yöntemi, bulguları, yorumlanmaları ile elde edilen sonuçları ve veri toplama sürecini açıklar. Araştırmanın amacı ve önemi özetlenirken, araştırmanın kapsamı ve sınırlamaları da belirtilir. Katılımcıların bireysel özellikleri ve duygu eğitimi tanımları gibi veriler detaylı bir şekilde ele alınır. Ayrıca, din eğitimi ve öğretiminde yer alan duyguların incelenmesiyle, duygu eğitiminin öğrencilerin yaşamlarına etkisi ve kullanılan yöntemler ve materyaller de bu bölümde tartışılır. Bu üç ana bölüm, araştırmanın temel yapısını oluşturur.

BİRİNCİ BÖLÜM

DUYGUNUN TANIMI, SINIFLANDIRILMASI VE ÖNEMİ

1. DUYGU KAVRAMI

Duygular, insan deneyimlerinin temel bir unsuru olarak kabul edilir ve insanların düşüncelerini, davranışlarını ve ilişkilerini etkiler. Duygu kavramı, farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır ve net bir ifadeyle tanımlanması zor olmuştur. Ancak duyguların insanların hayatında önemli bir rol oynadığı ve insanların yaşamlarını etkilediği birçok araştırmacı tarafından vurgulanmıştır. TDK Türkçe Sözlükte duygu, “1. Duyularla algılama, his. 2. Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim. 3. Önsezi. 4. Nesnelere veya olayları ahlaki ve estetik yönden değerlendirme yeteneği. 5. Kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik.”⁹ olarak tanımlanmaktadır.

Oxford İngilizce Sözlüğünde duygu “herhangi bir zihin, his, duygu çalkantısı ya da devinimi; herhangi bir şiddetli ya da uyarılmış zihinsel durum” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Düşüncelerimizin ve davranışlarımızın temelini oluşturan duygulardır. Duygular düşünceleri harekete geçirir. Araştırmacılar tarafından duygu kelimesinin pek çok tanımı yapılmıştır ancak araştırmacılar yapılan tanımların duygu kavramının net ve tek bir ifadeyle tanımının yapılamayacağı yönünde olmuştur. Yapılan bu tanımlara dair bir araştırmada Kleinginna ve Kleinginna (1981) duygu için yapılan tanımların doksan iki çeşit olduğunu belirtmiştir.¹¹ Çok farklı şekillerde tanımlanan duygu kavramıyla ilgili örnekler vermek gerekirse;

C. Schwarz’a göre “insan bedeninde ilk beliren duygudur ve o tüm hayat o ruhun temeli olarak kalır.

F.Krueger’e göre “duygu, ruhta tecrübe edilen şeylerin ve onların en verimli beslenme yerlerinin ana kaynağıdır.”

Rohracher ise “duygular şuurun etkisi olmadan iç ve dış olaylara bir reaksiyon olarak beliren ve dil ile anlatılması güç olan hoş ya da hoş olmayan ruhsal olgulardır.”

⁹ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (TDK), “Duygu” (Erişim 20.09.2023).

¹⁰ Akt. Daniel Goleman, *Duygusal Zekâ neden IQ’dan daha önemlidir?* Çev. Banu Seçkin Yüksel (İstanbul: Varlık Yayınları, 2022). s.374

¹¹ Cansel Özbayrak, *Türkiye örneğinde duygular ve bilişsel-duygu değerlendirme süreci* (Muğla: Muğla Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

şeklinde tanımlamalar yapılmıştır.¹² Duygu, insanların ilişkili öznel yaşantıları, insan için önemli olan olaylarla ilişkili olarak insanın ne yapabileceğini, bağlam değerlendirmesini içeren, tanımlanabilir bir durumdur. “Duygu için his, duygu değeri, ruhsal durum değeri, duygusal anlam gibi karşılıklar da kullanılır.¹³ Duygu kalbin sevinmek, üzölmek gibi farklı derecelerdeki etkilenmeleri ve heyecanlanmalarıdır. Manevi bir olgu olan duygu, genel anlamda insanın hazza yöneliş ve elemden kaçışını ifade eder.”¹⁴ İşlevi bakımından da üç kısma ayrılan duygular, hislerimizle paralellik gösterir bulunduğumuz çevreye uyum göstermede, yaşamda kalmamızda bize yol gösterip yardımcı olmada ve insana motivasyon sağlamada yardımcı olur.¹⁵ Bireyler çeşitli duygusal deneyimler yaşarlar ve her duygunun benzersiz fizyolojik bir izi vardır.¹⁶ Duygular, insan deneyiminin temel bir parçasıdır ve insanların düşüncelerini, davranışlarını ve etkileşimini etkileyen önemli bir faktördür. İnsanların günlük yaşamlarında hissettikleri duygular, bir olaya karşı tepki olarak ortaya çıkabilir ve düşüncelerinin bir sonucu olabilir.¹⁷ Duygusal durumlar, insanların nasıl hissettiklerini düşündüklerini ve davranışlarını belirlemektedir. Duygusal durumları bilişsel, edimsel ve biyolojik yönlerinden tanımlayan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Duygular, bilişsel özellikler açısından zihinsel, biyolojik özellikler açısından bedensel ve belirli bir süre sonra harekete dönüşmesi açısından edimsel olarak tanımlanır.¹⁸

Sonuç olarak, duygu kavramı, insanların deneyimlerinde merkezi bir rol oynar ve düşünceleri, davranışları ve ilişkileri etkiler. Farklı araştırmacılar tarafından yapılan tanımların çeşitliliği, duygu kavramının karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü yansıtır. Duygu kavramı multidisipliner bir çalışma alanıdır ve net bir tanımı yapmak zordur. Farklı araştırmacılar ve psikologlar, duyguların farklı yönlerini ve boyutlarını ele alarak, daha kapsamlı bir anlayış elde etmeye çalışırlar. Bu nedenle, duyguların tam olarak

¹² Tanımlar için bakınız, Kerim Yavuz,; *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (Ankara: D.İ.B Yayınları, 1983).s.30.

¹³ A Rezan Çeçen, “Duyguları yönetme becerileri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları.”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3/26 (2006), s.101-113.

¹⁴ Nurullah Çetin, *Şiir Çözümleme Yöntemi* (Akçağ Yayınları, 2019).s.52.

¹⁵ Rod Plotnik, *Psikolojiye Giriş*, çev. Tamer Geniş (istanbul: Kaknüs Yayınları- Ders Kitapları, 2009). s.360

¹⁶ Joseph Ledoux, *Duygusal Beyin Duyguların Gizemli Dünyası*, ed. Volkan Alıcı, çev. Arıcan Uysal (Pegasus Yayınları, 2020).s.53.

¹⁷ Cengiz Akçay -Çoruk, “Çalışma Yaşamında Duygular ve Yönetimi: Kavramsal Bir İnceleme” *Eğitimde Politika Analizi* 1/1 (01 Mayıs 2012), s.3-25.

¹⁸ Carol Langelier A, *Duygu Yönetimi Beceri Çalışma Kitabı*, çev. Mehmet Bilgin, Rezzan Çeçen (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2006).s.42.

anlaşılması ve tanımlanması, psikoloji ve nörobilim gibi alanlarda yapılan çalışmaların birleşmesiyle mümkün olabilir.

2. DUYGULARIN SINIFLANDIRILMASI

Duyguların sınıflandırılması, duygusal durumların tanımlanması ve kategorize edilmesi sürecidir. Bu süreç, insan davranışlarını anlamak, duygusal zekâ üzerine çalışmalar yapmak ve duygusal sağlığı iyileştirmek için önemlidir. Duyguların sınıflandırılması, duygusal ifadelerin ve tepkilerin anlaşılmasını kolaylaştırır ve insanlar arasındaki iletişimi geliştirir. Araştırmacılar, duyguları sınıflandırmak ve kategorize etmek için çeşitli yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

Duyguların oluşumunda hem iç faktörler hem de dış faktörler etkili olmaktadır. İç faktörler, bireyin bilişsel süreçleri, kişilik özellikleri, genetik yatkınlıklar ve biyolojik yapı gibi içsel etmenleri ifade ederken, dış faktörler ise çevresel etkileri, sosyal ilişkileri ve kültürel faktörleri içerir. Bu faktörler, duyguların türünü de oluşturmaktadır.¹⁹ Duyguların karmaşık yapısı nedeniyle sayı bakımından net bir sınıflandırma yapmak mümkün değildir. Duyguların sınıflandırılmasına dair önemli çalışmalardan biri Robert Plutchik tarafından ortaya konulmuştur. Robert Plutchik, duyguların karmaşıklığını ve çeşitliliğini açıklamak için "duygu çarkıfeleği" teorisini geliştirmiştir. Bu teori, temel duyguları sekiz ana kategoriye ayırırken, bu kategorileri de farklı düzeylerde ifade etmiştir. Plutchik'in duygu çarkıfeleğinin temel düzeyleri şunlardır: Güven, korku, şaşkınlık, üzüntü, tikslenme, öfke, mutluluk ve beklentidir.²⁰

Duygu çarkıfeleği, adlı çalışmasında duyguları görsel bir ifade ile belirterek daha anlaşılır ve anlamlı kılmıştır. Diğer duygular bu belirtilen duygulardan hareketle ortaya çıkmıştır.²¹ Plutchik'in duygu çarkıfeleği, insanların ve diğer canlı varlıkların karmaşık duygusal dünyalarını anlamada ve insan davranışının temel duygusal itici güçlerini açıklamada önemli bir katkı sağlar. Bu teori, duyguların evrimsel temellerini vurgulayarak insan doğasını anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunar.²²

¹⁹ A. Rezan Çeçen, "Duyguları yönetme becerileri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları.", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3/26 (2006), s.101-113.

²⁰ Kemal Sayar - Mehmet Dinç, *Psikolojiye Giriş* (İstanbul: DEM Yayınları, 2013).s.59.

²¹ Ali Koçak, *Duygular ve Dini Duygular* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

²² Ayşen Yıldız, *Duygusal Zekânın Duygusal Emek ve Duygusal Tükenmişlik ile İlişkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

Plutchik'in duygu çarkıfeleği, bu sekiz temel duygunun birbirleriyle etkileşimini gösteren çeşitli kombinasyonları içerir. Örneğin, öfke ve tiksindenin birleşimi, küçümseme duygusunu oluştururken, korku ve iğrenmenin birleşimi tiksinti duygusuna, tiksinti ve üzüntünün birleşimi pişmanlık duygusuna, şaşkınlık ve üzüntünün birleşimi kınamaya, güven ve korku duygusu teslimiyete yol açar. Duygu çemberine göz attığımızda birbirinin ucunda bulunan duygular birbirine zıt duygulardır. Sevincin tersi üzüntüdür. Korkunun tersi öfkedir. Beklentinin tersi şaşkınlıktır. Tiksindenin tersi ise güvendir. Bu çark, insanların duygusal tepkilerini anlamada ve insan davranışlarının temel nedenlerini anlamada yardımcı olan önemli bir psikolojik araçtır.²³

1994 yılında hazırladığı "Emotions and Life: Perspectives from Psychology, Biology, and Evolution" adlı eserinde, bu 8 temel duyguyu 3 seviyeye ayırarak kapsamlı bir şekilde ele almış ve görselleştirmiştir. Görselde her bir yaprakta, bir duygunun 3 ayrı seviyesi de belirtilmiştir.²⁴

Adler'in yaklaşımına göre, olumlu duygular insanları birbirine yaklaştıran ve birlikte çalışmaya, dayanışmaya teşvik eden duygulardır. Bu tür duygular, bir topluluğun, ailenin veya başka bir sosyal grubun bir arada tutulmasına yardımcı olur. Örneğin, sevgi, güven, saygı, merhamet ve dayanışma gibi duygular, insanları birbirine bağlar ve sosyal ilişkilerin olumlu bir şekilde gelişmesine katkıda bulunur. Öte yandan, olumsuz duygular, insanları birbirinden uzaklaştıran ve çatışmaya, kopuşa yol açan duygulardır. Adler, kıskançlık, öfke, kin, kibir gibi duyguların insanlar arasında mesafe ve düşmanlık yaratabileceğini ifade etmiştir. Bu tür duygular, ilişkilerin zedelenmesine ve sosyal uyumun bozulmasına neden olabilir.²⁵ Adler'in duyguları bu şekilde sınıflandırması, insanların sosyal hayatındaki rolünü anlamak ve insanların birbirleriyle olan etkileşimini incelemek için değerli bir bakış açısı sunar. Ayrıca, duyguların kişilerin davranışlarını ve kararlarını nasıl etkilediğini anlamak açısından da önemli bir bakış açıdır.

²³ Emine Nur Yılmaz Arıkan, "Mehmet Başbuğ'un Resimlerinde Duygu Renk İlişkisi", *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 10/80 (2021), s.685-697.

²⁴ Âdem Yılmaz, *Kuran'da Hz. İbrahim Kıssasında Bulunan Temel Duygular ve Bunların Yönetimi* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

²⁵ Alfred Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, çev. Ayda Yörükcan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003). s.234-244.

Goleman duyguları sınıflandırırken onlara temel duygu kümeleri demiştir. Bu kümeler, öfke, korku, utanç, iğrenme, şaşkınlık, üzüntü, zevk ve sevgi gibi duyguları içermektedir. Bu duyguların her biri insan deneyiminde kendine özgü bir rol oynamakta ve farklı fizyolojik tepkileri tetiklemektedir. Goleman'a göre duygu kümeleri, temelde iki büyük kategoriye ayrılır: olumlu duygular ve olumsuz duygular.²⁸ Duygu kümelerinin temelde iki büyük kategoriye ayrılacağı konusundaki bu ifadenin ardından, şimdi bu iki ana kategori olan olumlu ve olumsuz duyguları daha ayrıntılı bir şekilde inceleyebiliriz.

2.1. OLUMLU DUYGULAR

2.1.1. Şaşkınlık

Şaşkınlık, şok, hayret, afallama ve merak gibi alt duyguları içeren olumlu bir duygudur. Şaşkınlıkla kalkan kaşlar, görüş alanının büyüyüp retinaya daha fazla ışık girmesini sağlar ve beklenmedik durum hakkında daha fazla bilgi edinmeye olanak tanır.²⁹

2.1.2. Zevk

Zevk, mutluluk, coşku, rahatlama, tatmin, haz, sevinç ve heyecan gibi alt duyguları içeren olumlu bir duygudur. Mutluluk, beynin olumsuz duyguları engelleyip enerji artışına yol açacak kaygı verici düşünceleri durduran bir etkinlikle ilişkilendirilir.³⁰

2.1.3. Sevgi

Sevgi, kabul görme, dostluk, güven, iyilik, hayranlık ve muhabbet gibi alt duyguları içeren olumlu bir duygudur. Sevgi, sosyal ilişkilerin güçlenmesini ve iş birliğini kolaylaştırır, genel bir huzur ve tatmin hali yaratır.³¹ Sevgi, içsel duyguların bir sonucu olarak insanları bir kişiye veya bir şeye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye iten bir duygu bütünü olarak ifade edilebilir.³² Sevgi, insan duyguları arasında en derin ve köklü bir duygudur. Bu duygu, genellikle bireyin kalbinin nesnelere ve formların estetik

²⁸ Goleman, *Duygusal Zekâ neden IQ dan daha önemlidir?*, s.33.

²⁹ Goleman, a.g.e., s.373.

³⁰ Goleman, a.g.e.,s.374.

³¹ Goleman, a.g.e.,33.

³² Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü (Ciltli)* (Anı Yayıncılık, 2012).

çekiciliğine yönlendirilmesi ve iradesiz bir şekilde ifadesini bulması olarak tanımlanabilir.³³

2.1.4 Ümit

Ümit, geleceğe yönelik olumlu beklentiler ve umut duyguları içeren bir olumlu duygudur. Ümit, insanların hayatta yeni başlangıçlar planlamalarını ve hedeflere doğru ilerlemeye istekli hale gelmelerini sağlar.³⁴

2.2. OLUMSUZ DUYGULARAR

2.2.1.Öfke

Öfke, hiddet, hakaret, içerleme, gazap, tükenme, kızma, sinirlenme, hınç, kin, rahatsızlık, alınganlık, düşmanlık ve patolojik nefret gibi çeşitli alt duyguları içeren güçlü bir olumsuz duygudur.³⁵ Gazali, öfkeyi bir koruma mekanizması olarak tanımlar. Öfke, hedefe ulaşılmadığında kalpte meydana gelen bir sıcaklık hissi olarak açıklanır. Bu duygu, kalp atışlarını hızlandırır ve vücudu dış tehlikelere karşı savunma amacı taşır. Gazali'ye göre, öfke insanın ruhsal ve bedensel dengeyi korumasına yardımcı olan doğal bir tepkidir.³⁶

2.2.2. Korku

Korku, kaygı, kuruntu, sinirlilik, tasa, hayret, şüphe, uyanıklık, vicdan azabı, huzursuzluk, çekinme, ürkme, dehşet gibi alt duyguları içeren bir olumsuz duygudur. Patolojik olduğunda, fobi ve panik şeklinde aşırı korku tepkileri görülebilir.³⁷ Korku duygusu, bilinçaltına yerleşerek insanın düşünce ve davranışlarını etkileyebilir. Bu etki hem olumsuz hem de olumlu olabilir. Olumsuz bir korku, bir kişinin hayatını olumsuz etkileyebilirken, olumlu bir korku insanın yaşamını düzene sokabilir ve büyük bir değer taşıyabilir.³⁸

³³ Fahri Kayadibi, “Sevgi Faktörünün Eğitim Verimliliği Üzerine Etkisi”, *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* 5 (2002).

³⁴ Goleman, a.g.e.,374.

³⁵ Goleman, a.g.e.,374.

³⁶ Hüseyin Yeğin İbrahim, “Öfke Duygusu ve Dini Açından Baş Edebilme Yolları”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010), 235-258.

³⁷ Goleman, a.g.e.,s.373.

³⁸ Nurdoğan Türk, “Kur’ân Işığında Korku ve Etkileri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 19/1 (26 Haziran 2019), 140-157.

2.2.3. Utanç

Utanç, suçluluk, mahcubiyet, hayal kırıklığı, pişmanlık, küçük düşme, üzülme ve çile gibi alt duyguları içeren olumsuz bir duygudur. Utanç, özgüveni ve kişilik bütünlüğünü zedeleyebilir.³⁹

2.2.4. İğrenme

İğrenme, hor görme, aşağılama, küçümseme, tikslenme, nefret etme, hoşlanmama ve itici bulma gibi alt duyguları içeren olumsuz bir duygudur. İğrenme duygusu, çeşitli sosyal ilişkileri etkileyebilir.⁴⁰

Duygular, insanların hayatta karşılaştığı çeşitli durumlara tepki olarak ortaya çıkarlar ve kişilerin düşünce ve davranışlarını şekillendirirler. Bu nedenle, duyguların anlaşılması ve yönetilmesi, kişisel ve sosyal yaşamın kalitesini etkileyen önemli bir beceridir. Sonuç olarak, duyguların sınıflandırılması, insan davranışlarının, düşüncelerinin ve yaşantılarının anlaşılması için önemli bir temel oluşturur. Bu alandaki araştırmaların ve çalışmaların devam etmesi, duygusal zekâ ruh sağlığı ve insan ilişkileri alanlarındaki bilgilerimizi ve becerilerimizi artırmamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca, duyguların karmaşıklığı ve çeşitliliği göz önünde bulundurularak, her bireyin kendine özgü duygusal deneyimleri olduğu unutulmamalı ve duygulara anlayış ve empatiyle yaklaşılmalıdır.

3. DUYGULARIN ÖNEMİ VE İŞLEVİ

İnsan; duygusal bir varlıktır ve duygular, yaşamımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Duygusal deneyimler bizi diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerimizden biridir. İnsanların kendilerini ifade etmelerine, başkalarıyla bağlantı kurmalarına hayati anlamlandırmalarına yardımcı olur. Pozitif duygular, mutluluk sevgi ve neşe gibi duygular, insanların yaşamlarını zenginleştirir, olumlu ilişkiler kurmalarına yardımcı olur ve genel iyilik halini artırır. Duygu, insanın iç yaşayışa yön verecek niteliktedir. Bu durumda davranışlarımızı düzenler, hem de tüm eylemlerimizin en önemli etkenlerinden birisi haline gelir.⁴¹ Duygular öğrenme ortamının her alanında bulunur ve öğrenme ile başarı arasında önemli bir ilişki vardır. Öğrencilerin eğitim kariyerleri için öğrenme ve başarı hayati bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, öğrenmeyle ilgili duygular, mesela zevk

³⁹ Goleman, a.g.e.,s.373.

⁴⁰ Goleman, a.g.e.,s.374.

⁴¹ Kerim Yavuz, *Eğitim Psikolojisi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1991).s. 76.

alma, umut gurur, öfke, endişe veya can sıkıntısı gibi, sık yaygın çeşitli ve genellikle akademik durumlarda yoğun biçimde ortaya çıkmaktadır.⁴² Bu nedenle, öğrenme ortamlarının duygusal yönetim ve öğrenci duygusal ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak önemlidir. Duyguların işlevini açıklamadan önce bahsettiğimiz bu ihtiyaçları daha iyi anlamlandırmak için kısaca Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine değinmekte fayda vardır.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde fizyolojik ihtiyaçlar en temel düzeyde yer alırken, güvenlik, sevgi ve ait olma, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçları daha üst düzeyde yer alır. İnsan, temel ihtiyaçlarının karşılanmasının ardından kendini gerçekleştirmeye yönelirken, güven, sevgi ve ait olma ihtiyaçlarının da karşılanması gereklidir.⁴³ Bu ihtiyaçlar, insanın manevi yönüne aittir ve kişinin kendi potansiyelini gerçekleştirmesine yardımcı olur. İnsanlar, bu ihtiyaçları belirli bir sıra ile karşılamaya çalışır ve bu ihtiyaçların karşılanması hayatlarının tatmin edici ve anlamlı olmasını sağlar. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ise insanların bu ihtiyaçlarını sıralamada bir yol gösterici olarak kullanılabilir. Maslow, teorisinde gereksinimleri beş temel bölüme ayırmıştır. Bunlar:

1. Fizyolojik İhtiyaçlar: İnsan bedeninin temel fonksiyonlarıyla ilgili olan ihtiyaçlar uyumak ve yemek yeme gibi.

2. Güvenlik İhtiyacı: Kişilerde hem psikolojik hem de fiziksel tehlikelerden korunması için gerekli olan gereksinimlerdir.

3. Ait Olma ve Sevgi: Bireylerin sevgi, sosyal katılım ve kabul etme gibi diğer bireylerle ilişkide bulunmalarını gerektirmektedir.

4. Saygınlık (Statü) İhtiyacı: Bireylerin buldukları toplumda saygı görme, başkalarının ilgisini çekme gereksinimleridir.

5. Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı: Saygınlık (statü) ihtiyacının devamı olarak kişilerin kendilerine olan saygısını güçlendirmek için doyurulması gereken ihtiyaçlardır.⁴⁴ Duygu ve ihtiyaçlarımızın anlaşılması, kişisel gelişimimiz ve sağlıklı ilişkiler kurmamız için önemlidir. Duygularımızın farkında olmak, onları doğru bir

⁴² Reinhard Pekrun, "Okuldaki Duygular", *Okulda Motivasyon El Kitabı* (Routledge, 2009), s.598-618.

⁴³ Gizem Sebahat Çoban, "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler", *European Journal of Educational & Social Sciences* 6/1 (2021), s.111-118.

⁴⁴ Sebahattin Demir, *Ortaokul Türkçe Ders Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Şiirlerin Duygu Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

şekilde ifade etmek ve yönetmek, daha tatmin edici bir yaşam sürmemize ve daha olumlu bir öğrenme deneyimi yaşamamıza yardımcı olur.

Pozitif duyguların yaşamımızı zenginleştirdiği ve duygusal deneyimlerimizin insanları diğer canlılardan ayıran önemli bir özellik olduğu bilimsel araştırmalarda desteklenmektedir.⁴⁵ İnsanlar maddi ihtiyaçların yanı sıra manevi ihtiyaçlarının da karşılanmasını isterler ve bu ihtiyaçların tatmin edilmesi duygusal deneyimlerle sağlanır. Duygular, insanların bir olaya veya duruma nasıl tepki verdiklerini belirler ve bu tepkiler insanların diğer insanlarla ilişkilerini ve dünyadaki iletişimlerini etkiler.⁴⁶ Duygular, genel anlamda doğaya ve içinde yaşadığımız çevreye uyum sağlama gibi bir işleve sahiptir. Uyumlu olduğumuz zaman yaşama şansımız artar. Örneğin, korkutucu bir durumla karşılaşan insanın korkup kaçması, hayatta kalma ve güvenlik ihtiyacını karşılamaya yönelik bir tepkidir.⁴⁷ Araştırmalar, olumlu duyguların insanların fiziksel ve zihinsel sağlığına olumlu etkileri olduğunu, olumsuz duyguların ise tersine sağlığı bozabileceğini göstermektedir.⁴⁸ Bu nedenle, duyguların farkında olma ve onları kontrol etmek önemlidir. Olumlu duyguların üstünlüğünü sağlamak, insanların daha sağlıklı, mutlu ve başarılı bir yaşam sürmelerini sağlar. Bu nedenle duyguların farkında olma ve onları kontrol etmek çok önemlidir.⁴⁹ Duygusal ve fiziksel durumlar arasındaki karşılıklı etkileşim oldukça önemlidir. İnsanların duygusal durumları, davranışlarını etkileyebilir ve aynı şekilde davranışları da duygusal durumlarını etkileyebilir.⁵⁰ Duygusal durumlar ve davranışlar birbirini etkiler. Üzgün bir kişi, üzüntüyü taklit ederek gerçekten mutsuz hissedebilir. Mutlu bir kişi ise mutlu anıları hatırlayarak ve olumlu davranışlar sergileyerek daha mutlu hissedebilir. Bu etkileşim psikoloji ve davranış bilimlerinde incelenir ve kişiler duygusal ve davranışsal değişikliklerle daha olumlu bir ruh haline yönlendirilebilirler.⁵¹ İnsanda bulunan her bir duygu onu bir şekilde hareket etmeye hazırlar. Yaşamda meydana gelen güçlülere karşı insanın baş edebileceği gücü sağlar. İnsanlar öğrenirken öğrendiklerini kullanırken duygularından son derece etkilenir.

⁴⁵ Bayram Çetinkaya, *Türkiye Türkçesinde Mutluluk ve Üzüntü Göstergeleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006).

⁴⁶ Ned Herrmann, *İş Yaşamında Bütünsel Beyin*, çev. Mehmet Öner (Hayat Yayınları, 2003). s.248

⁴⁷ Üstün Dökmen, *Var olmak, Gelişmek, Uzlaşmak Evrenle Uyumlaşma Sürecinde* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2022).s.90.

⁴⁸ Sonja Lyubomirsky, *The How of Happiness: A Scientific Approach to Getting Life You Want*. (Penguin Books, 2008).

⁴⁹ Demet Somuncuoğlu, “Duygusal Zekâ Yeterliliklerinin Kuramsal Çerçevesi ve Eğitimdeki Rolü”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 11 (04 Aralık 2010), s.269-293.

⁵⁰ Özkan Avcı, *Duygusal Zekâ ve İletişim* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2019). s.198

⁵¹ Harry Alder, *Yaratıcı Zekâ*, çev. Mehmet Zaman; Cüneyt Avşar (Hayat Yayınları, 2004).s.150.

Örneğin öğrenme sürecini insanda bulunan kaygı seviyesi etkiler. Öğrenme güçlüğüne yaşanmasında yüksek düzeyde kaygı etkili olabilmektedir. Düşük kaygı düzeyi de bireylerde tam tersine umursamazlık meydana getirir. Orta seviyedeki bir kaygı ise insanda istenilen sonuçların alınmasını sağlar.⁵² Duygular bireylerin yaşamında gerekli olan, hayatı daha yaşanabilir ve anlamlı kılmak için birden fazla işleve sahiptir.

Duygular, organizmanın uyum sağlamasına yönelik, hedef odaklı davranışların ortaya çıkmasında ve yaşamsal motivasyonun temininde kritik rol oynar. Duygular, içsel davranışlara bedenin temel bir parçası olarak tepki verir ve gereksinimleri karşılarken ilham kaynağı sağlar. Ayrıca, duygular sistemle ilgili öncelikleri düzenler ve hayatta kalmaya yardımcı olan zorlayıcı bir etki yapar. Motor örüntülerini içerirler ve iletişimde önemli bir rol oynarlar. Duygusal tepkiler, şematik duygusal hafıza yoluyla oluşur ve yaşam boyu süren deneyimlere dayanan zihinsel modeller olarak gelişir. Bilişsel-duygusal işlemler hızlı ama esnek tepki verme sistemini oluşturur.⁵³

Duyguların işlevleri insanların yaşama uyum sağlamasına, motivasyonunu artırmasına ve davranışlarını yönlendirmesine yardımcı olur. Duygusal deneyimler bireyin iç dünyasını şekillendirirken, iletişimde de önemli bir araç olarak kullanılır. Duygusal şemalar, yaşam boyu süren deneyimlerin birikimiyle oluşur ve bireyin tepki verme sistemlerini etkiler. Duygusal deneyimlerin anlaşılması, insanın iç dünyasını anlamak ve iyilik halini artırmak için önemlidir. Duyguların önemi ve işlevi, insan zekâsı ile karmaşık bir etkileşime sahiptir. Zekânın farklı boyutlarını inceleyerek, duygusal zekanın din öğretiminde öneminden bahsedeceğiz.

4. DUYGUSAL ZEKÂ

Zekâ tanımı, duygu tanımında olduğu gibi çeşitlilik arz eden bir konudur. Zekânın belirli bir ölçüt ile tam ve objektif bir şekilde ölçülememesi, farklı yetenek alanlarını içermesi ve kalıtsal ile çevresel etmenlerin birlikte rol oynaması gibi zorluklar, bu kavramın açıklanmasını önemli ölçüde karmaşık hale getirmektedir. Zekâyâ hakkında yapılan tanımlamalardan bazıları şunlardır:

⁵² Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016). s.278

⁵³ Çeçen, “Duyguları yönetme becerileri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları.” s.167-169.

Zekâ, Türkçedeki karşılığıyla "anlak", insanın düşünme, akıl yürütme, nesnel gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerini içeren bir kavramdır.⁵⁴

Zekâ insan potansiyelinin, karşısına çıkan imkanlara ve bireyin kültüründeki değerlere göre meydana gelmesi veya kişinin ürün ortaya koyma yeteneğidir.⁵⁵

Jean Piaget'e göre zekâ dış ortamla uyuşma düşünce ve davranışın teşkilatlanması ve tekrardan organize olması anlamına gelen uyumlu bir davranış örneğidir.⁵⁶

Gardner'a göre zekânın özellikleri, nitelikleri ve sınırlarını şu şekilde belirtmiştir.

İnsanlar, kendi zekalarını artırma ve geliştirme potansiyeline sahiptir. Zekâ, sadece değişmekle kalmaz, aynı zamanda başkalarına da öğretilir ve aktarılabilir. Zekâ insanın beyin ve zihin sistemlerinin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan, çok yönlü bir fenomendir. Zekâ, farklı yönlerde sahip olsa da kendi içinde bir bütünlük gösterir. Her insan çeşitli zekâ alanlarına sahip olabilir.

*Her insan, çeşitli zekâ alanlarını yeterli düzeyde geliştirebilme potansiyeline sahiptir. Çeşitli zekâ alanları genellikle bir arada ve uyum içinde çalışır.*⁵⁷

Zekanın tanımıyla ilgili zorluklar, onun ölçülebilirliği, farklı yetenek alanlarına olan katkısı ve genetik ile çevresel etkilerini açıklamak gibi faktörlere dair söz söylemeyi de karmaşıktır. 20. yüzyılın başlarından itibaren bu soruya verilen yanıtlara kısaca göz atıldığında;

20.yüzyılın başlarından itibaren zekânın "tek bir genel yetenek olduğu görüşü (tek etmen kuramı); genel yetenek ile birlikte özel yeteneklerden oluştuğu görüşü (çift etmen kuramı) ve farklı alanlardaki yeteneklerin toplamı olduğu görüşü (çok etmen kuramı) günümüze dek ileri sürülen görüşler olmuştur."⁵⁸ "Ancak zekânın "genel yetenek" olduğunu kabul edenler bile bu genel yeteneğin "ne" olduğu konusunda anlaşamamışlardır. Onlara göre zekâ "soyut düşünme" "problem çözme" "muhakeme sağlama" ... yeteneklerinden birisidir."⁵⁹ En iyi bilinen zekâ teorilerinden biri ilk kez

⁵⁴ Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük (TDK)."Zekâ" (Erişim:20.092023).

⁵⁵ Nilay T. Bümen, *Okulda Çoklu Zekâ Kuramı Eğitim Programları ve Öğretim* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2004).s.5.

⁵⁶ Francis Clark, "Zekâ", çev. Rengin Ufuk Sarier, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/3 (1972), s.205-210.

⁵⁷ Ahmet Saban, *Çoklu Zekâ Teorisi ve Eğitim* (Nobel Akademi Yayıncılık, 2004). s.18.

⁵⁸ Feriha Balkış Baymur, *Genel Psikoloji* (İstanbul: İnkılap, 2004). s.246-249.

⁵⁹ S. Akdemir, *Ruhsallığa Doğru* (Yayınlanmamış Eser), s. 13. Akt. Firdevs Maboçoğlu, *Duygusal Zekâ ve Duygusal Zekânın Gelişimine Katkıda Bulunan Etkenler*, Ank.,2006.s.38.

1983 yılında yayımladığı “Frames Of Mind” (Zihnin Çerçevesi) adlı kitabında psikolog Gardner tarafından ortaya atılan çoklu zekâ kavramıdır. Çoklu zekâ kuramına göre bireylerde birbirinden bağımsız “yedi ayrı zekâ kapasitesine” sahip olduğunu öne sürmüştür. Çoklu zekâ farklı bireylerde değişen kombinasyonlarda bulunur. ⁶⁰

Gardner zekâ kapasitelerinin sadece bunlarla sınırlı kalmadığını daha fazla zekâ alanlarının olabileceğini belirtmiştir. Nitekim 1999 yılında yayımladığı “Zekâ Yeniden Yapılandırıldı” (Intelligence Reframed) adlı eserinde sekizinci zekâ alanını da kapsayacak şekilde teoriyi yeniden formüle etmiştir. ⁶¹

Günümüzde zekâ kavramıyla ilgili bakış açıları önemli bir evrim geçirmiştir. Eskiden zekâ, sabit ve doğuştan gelen bir yetenek olarak düşünülürken, artık bireylerin genetik olarak getirdikleri zekâ kapasitesinin geliştirilebilir ve değiştirilebilir olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca, zekânın tek bir sayıyla ölçülebilir bir niteliğe sahip olduğu düşüncesi terk edilmiş ve zekânın çok boyutlu ve çeşitli şekillerde sergilendiği anlaşılmıştır.

Tablo 1. Zekâ Kavramı Eski ve Yeni Anlayış ⁶²

ESKİ ANLAYIŞ	YENİ ANLAYIŞ
1. Zekâ doğuştan getirilir, sabittir. Bu nedenle de asla değiştirilemez.	1. Bir bireyin genetiksel olarak kalıtımla birlikte getirdiği zekâ kapasitesi geliştirilebilir ve değiştirilebilir
2. Zekâ, niceliksel olarak ölçülebilir ve tek bir sayıya indirgenebilir	2. Zekâ, herhangi bir performansta, üründe veya problem çözme sürecinde sergilendiğinden sayısal olarak hesaplanamaz.
3. Zekâ tekildir. Yani tek bir zekâ vardır.	3. Zekâ, çoğuldur ve çeşitli yollarla sergilenebilir
4. Zekâ, gerçek hayattan soyutlanarak (yani belli zekâ testleri ile) ölçülür	4. Zekâ, gerçek hayat durumlarından veya koşullarından soyutlanamaz
5. Zekâ, öğrencilere belli seviyelere göre sınıflandırmak ve onların gelecekteki başarılarını tahmin etmek için kullanılır.	5. Zekâ öğrencilerin sahip oldukları gizil güçlerini veya doğal potansiyellerini anlamak ve onları başarmak için uygulayabilecekleri farklı yolları keşfetmek için kullanılır.

⁶⁰ Bümen, *Okulda Çoklu Zekâ Kuramı Eğitim Programları ve Öğretim*.s.4.

⁶¹ Saban, *Çoklu Zekâ Teorisi ve Eğitim*. s.6.

⁶² Ahmet Saban, *Çoklu Zekâ Teorisi ve Eğitim* (Nobel Akademi Yayıncılık, 2004). s.18.

Zekâ, zekâ testlerinde ele alındığı gibi soyut değil; kişinin gerçek hayatta ne yaptığını gösteren somut bir kavramdır.⁶³ Howard Gardner'ın Çoklu Zekâ Kuramı, insanın yetenekleri hakkındaki düşüncelerimizi kökten değiştirebilecek büyük bir potansiyele sahiptir. Gardner, zekâyı “*kültürel bir ortamda problemleri çözümlerken veya bir kültür grubu tarafından değer verilen ürünleri ortaya çıkarırken bilgiyi işlemeye yarayan biyopsikolojik bir potansiyel*” olarak tanımlar. Gardner'ın temel amacı, zekanın tek bir yapıdan oluşmadığı ve insanların en az yedi ayrı, birbirinden bağımsız zekaya sahip olduğunu kanıtlamak ve bu zekaların zaman içinde geliştirilebileceğini göstermektir.⁶⁴ Bu zekâ alanlarına daha sonrasında “doğa zekâsı” eklenmiştir. Gardner tarafından geliştirilen çoklu zekâ kuramı, duygusal zekâ açısından da büyük önem taşımaktadır; çünkü zekâ alanlarının içerisinde, insanın duygusal yönünü geliştirmesine olanak tanıyan alanlar da bulunmaktadır. Öncelikle, zekâ alanları açıklanacak ve ardından bu alanların duygusal zekâ ile ilişkisi açıklanacaktır.

Bir dile ait temel işlemleri iyi bir şekilde kullanma becerisi sözel zekadır. Sözel zekânın en belirgin özellikleri okuma, yazma, dinleme ve konuşma ile iletişim sağlayarak bu beceriyi iyi kullanılır. En önemlisi, sözel zekânın kullanımı, önceki bilgiyi ve anlamayı yeni bilgiye bağlamaya yardımcı olmakta ve bağlantının ne şekilde olduğunu açıklamaktadır. Okullarda bu zekâ alanı sıkça kullanılır.⁶⁵ Duygusal zekâ ve sözel dil zekâsı birbirini tamamlayan önemli yeteneklerdir. İyi bir sözel iletişim yeteneğine sahip kişiler, duygusal zekalarını daha iyi kullanabilir ve sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilirler. Aynı şekilde, duygusal zekâ sahibi olanlar, sözel dil yeteneklerini kullanarak duygusal deneyimlerini daha etkili bir şekilde başkalarına aktarabilirler. Bu iki yetenek bir araya geldiğinde, kişisel ve sosyal gelişime olumlu katkılarda bulunur.⁶⁶ Matematiksel zekâ sebep sonuç ilişkisi kurabilme bir şeyin çalışma kurallarını ortaya koyabilme ve sayılarla oynama yeteneğini ifade eder. Matematiksel zekâsı iyi olanlar soyut ifadelerle çalışma ve yeni bağlantılar kurma konusunda iyidirler. Bir problem durumuna analitik yaklaşır. En önemli özelliklerinden biri de mantıksal düşünmedir.⁶⁷ Bazı durumlarda, duygusal zekâ, matematiksel zekanın geliştirilmesine katkıda bulunabilir. Örneğin, duygusal denge ve öz

⁶³ İsmail Yörük, *Çoklu Zekâ Kuramının İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyine Etkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

⁶⁴ Mustafa Zülkuf Altan, “Çoklu Zekâ Kuramı”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 17/17 (01 Ağustos 1999),s.105-117.

⁶⁵ Nilay T. Bümen, “Çoklu Zekâ Kuramı ve Eğitim”, *Eğitimde Yeni Yönelimler*, ed. Özcan Demirel (Ankara Pegem Akademi Yayıncılık, 2020). s. 5-37.

⁶⁶ Özkan Avcı, *Duygusal Zekâ ve İletişim* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2019).s.189.

⁶⁷ Yüksel Özden, *Öğrenme ve Öğretme* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2003). s.115.

düzenleme becerilerine sahip olan bireyler, matematiksel problemleri daha sakin ve etkili bir şekilde ele alabilirler.⁶⁸

Gardner görsel zekâyı tanımlarken, görsel ifadesini kullanmamış yalnızca uzamsal kelimesini kullanmıştır. Ona göre uzamsal zekâ bir şekli ya da nesneyi algılama yeteneğidir. “Uzamsal zekânın özü görsel dünyayı doğru biçimde algılamak, başlangıçtaki algı üzerinde değişim ve dönüşümler yapabilmek, görsel deneyimi fiziksel uyarıcının yokluğunda dahi yeniden üretebilmektir.”⁶⁹ Duygusal zekâ, kendi ve başkalarının duygularını anlama, ifade etme ve yönetme yeteneklerini içerir. Bu, duygusal farkındalık ve empati becerilerini içerir.⁷⁰ Görsel zekâ, görsel bilgileri algılama ve yorumlama yeteneğini içerir. Duygusal zekâsı yüksek olan bir kişi, başkalarının yüz ifadelerini ve beden dilini daha hassas bir şekilde okuyabilir ve bu da empati becerilerini geliştirebilir.

Kinestetik zekâ, kişilerin bir problemi çözmek, bir model inşa etmek veya bir eser oluşturmak için vücudunun belli uzvunu (örneğin, ellerini veya parmaklarını) kullanabilme yeteneğidir. Bu zekâ alanı, koordinasyon, denge, güç, esneklik ve hız gibi bazı bedensel özellikleri ve bu özelliklerin tamamını bir arada işlemlerini sağlayan devinimsel nitelikteki bazı özel kapasiteleri de içermektedir. Bedensel-kinestetik zekâ alanı kuvvetli olan insanlar, en iyi yaparak-yaşayarak, hareket ederek ve ilk elden deneyimleyerek öğrenirler.⁷¹ Duygusal zekâ, kişinin duygusal denge ve stresle başa çıkma becerilerini içerir.⁷² Bedensel zekâ, kişinin bedenini ve sağlığını anlama ve yönetme yeteneğini içerir. Duygusal zekâsı yüksek olan bir kişi, bedensel ihtiyaçlarını ve sinyallerini daha iyi anlayabilir ve duygusal dengesini sağlamak için bedensel sağlığına daha fazla özen gösterebilir.⁷³

Müziksel- ritmik zekâyı sahip olan bireyler ritimleri algılama ve tekrar oluşturmada çok yeteneklidirler. Dinledikleri bir müziğin ritmini kolayca

⁶⁸ A. Esra İşmen, “Duygusal Zekâ ve Problem Çözme”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 13/13 (20 Aralık 2013), 111-124.

⁶⁹ Howard Gardner, *Zihin Çerçevesi Çoklu Zekâ Kuramı*, çev. Ebru Kılıç (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004), s. 241.

⁷⁰ Binnur Yeşilyaprak, “Duygusal Zekâ ve Eğitim Açısından Doğurguları”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 25/25 (01 Haziran 2001), s.139-146.

⁷¹ Saban, *Çoklu Zekâ Teorisi ve Eğitim*, s.11.

⁷² M. Deniz - Ercan Yılmaz, “Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zeka ve Stresle Başa Çıkma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal* 3/25 (11 Haziran 2006), s.17-26.

⁷³ Osman Emin, “Duygusal Zekâ Yeterliliklerinin Eğitimdeki Rolü”, *Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi* 15/29 (2017), s.90-104.

yakalayabilirler. Bu bireyler yeni öğrendikleri bir dilin telaffuzunu yakalama ve kullanmada çok yeteneklidirler. Müzik zekâsı çok iyi olanlar ritimlerle, melodilerle ve seslerle düşünürler. Şarkı söylemeyi ve müzik aleti kullanmayı severler.⁷⁴ Müzik, insanların duygularını ifade etmenin güçlü bir yoludur ve bu nedenle duygusal zekâsı yüksek olan bir kişi, müzik yoluyla duygusal deneyimlerini ifade edebilir ve başkalarıyla duygusal bir bağ kurabilir.

Bireylerin bir öğretmen, bir terapist ya da bir pazarlamacı gibi etrafındaki kişilerin duygularını, arzularını ve gereksinimlerini anlama, fark etme ve karşılama kapasitesi sosyal zekâ olarak tanımlanabilir. Sosyal zekâ ile insanın diğer insanlardaki yüz ifadelerine, seslere ve mimiklere olan duyarlılığı ve diğer bireylerdeki değişik özelliklerin farkında olarak en iyi şekilde analiz etme, yorumlama ve değerlendirme yetenekleri kastedilir.⁷⁵ Duygusal zekâ ve sosyal zekâ, insanların sosyal etkileşimlerini anlama, yönetme ve geliştirme yeteneklerini içeren önemli zekâ alanlarıdır. Duygusal zekâsı yüksek olan bir kişi, empati ve sosyal farkındalık sayesinde başkalarının duygusal durumlarını daha iyi anlayabilir ve sosyal zekâ ile birlikte, etkili ve olumlu sosyal ilişkiler kurabilir.⁷⁶ Bu iki zekâ alanının birlikte geliştirilmesi, kişinin sosyal uyum ve başarı açısından daha olumlu bir sosyal yaşam sürmesine katkı sağlar.

İçsel zekâ, bireyin kendi duygusal yaşamına girebilmesi, duyguları arasındaki ayrımları görebilmesi, onları kodlayabilmesi ve davranışlarını anlamak, yönlendirmek için duygularından faydalanabilmesidir. En ileri düzeyinde ise, bireyin karmaşık ve son derece değişik duyguları fark edebilmesidir. İçsel zekâ temelde bireyin kendi duygularını araştırıp öğrenmesiyle ilgilidir.⁷⁷ İçsel zekâsı yüksek olan bir kişi, duygusal zekasını kullanarak başkalarının duygusal durumlarını daha iyi anlayabilir ve empati kurma yeteneğini güçlendirebilir.

Gardner'in 1995'te diğer zekâ alanlarına eklediği son zekâ alanı doğa zekasıdır. Doğa zekâsı insanların etrafındaki bitki ve hayvan türlerini fark ettiklerinde alt alanları sınıflandırması sonucunda ortaya çıkmıştır. Etrafımızdaki doğal dünyayı algılama, beğenme ve anlayabilme ile doğrudan ilişkili bir zekâ alanıdır. Doğa zekâsı alanının özellikleri arasında türleri fark edip ayırma doğal alana ait bilgileri kavrayabilme yer

⁷⁴ Özden, *Öğrenme ve Öğretme*.s.116.

⁷⁵ Saban, *Çoklu Zekâ Teorisi ve Eğitim*.s.14.

⁷⁶ Murat Koçyiğit, *Etkili İletişim ve Duygusal Zekâ* (Eğitim Kitabevi, 2016). s.241.

⁷⁷ Gardner, *Zihin Çerçevesi Çoklu Zekâ Kuramı*.s.341.

alır.⁷⁸ Duygusal zekâ ve doğa zekâsı, insanın çevresel farkındalık, doğal çevre ile etkileşim ve duygusal denge gibi farklı boyutlarını içeren önemli zekâ alanlarıdır. Duygusal zekâsı yüksek olan bir kişi, doğal dünyayla olan bağlantılarını daha derinden yaşayabilir ve doğa zekâsı ile birlikte, doğal çevreye ve canlılara karşı daha duyarlı bir tutum geliştirebilir. Bu iki zekâ alanının birlikte geliştirilmesi, kişinin doğal dünya ile daha olumlu bir etkileşim kurmasına ve çevresel farkındalığını artırmasına katkı sağlayabilir. Duygusal zekâ ile çoklu zekâ arasındaki bağlantıyı açıkladığımız bu kısımdan sonra duygusal zekâyı daha geniş bir açıdan ele alacağız.

İlk defa Yale üniversitesinden psikolog Peter Salovey ve New Hampshire Üniversitesi'nden psikolog John Mayer tarafından 1990 yılında kullanılan bir kavram olan duygusal zekâ (Emotional Intelligence) "kendisinin ve başkalarının hislerini gözleyip düzenleyebilmek; hisleri, düşünce ve eyleme kılavuzluk edecek şekilde kullanabilmek" olarak tanımlamışlardır.⁷⁹ Daniel Goleman ise bu kavramı "kendini harekete geçirebilme, aksiliklere rağmen yoluna devam edebilme, dürtüleri kontrol ederek doyum erteleyebilme, ruh halini düzenleyebilme, sıkıntıların düşünmeyi engellemesine izin vermeme, kendini başkalarının yerine koyabilme ve umut besleme ... " olarak tanımlanmıştır.⁸⁰

Duygusal zekâ; kendi duygu ve yeteneklerini tanıma, bu duygu ve yetenekleri kabul ederek yenilerine, daha iyilerine açık olma, kendine ve işine ait hedeflere istekle ve başarıyla kilitlenme, diğerlerinin duygu gereksinim ve problemlerini anlama, onları önemseyerek iletişim kurma, ekip çalışması için gereken iletişim, ikna etme, uzlaşma gibi yeteneklerdir.⁸¹ Duygusal zekâsı yüksek olan kişiler etrafındaki insanlarla iletişimi güçlü ve karşısındakini anlayabilen kişiler olarak tanımlanabilir. Bu kişiler öz denetime sahip, kendi duygu durumlarının farkında olan bireyler arasındaki iletişimi güçlü güvenilir ve anlaşılır kişilerdir.⁸²

Duygusal zekâ, bilişsel zekadan farklı olarak bireylerin hayatlarında büyük bir rol oynar. Yapılan araştırmalara göre, duygusal zekâ geliştirilebilir bir yetenektir. Eğitim, iş ve sosyal ortamlarda sağlıklı ilişkiler kurup sürdürebilmede duygusal zekanın önemi

⁷⁸ B. Ilgın Başaran, "Etkili Öğrenme ve Çoklu Zekâ Kuramı", *Ege Eğitim Dergisi* 5 (2004),s. 7-15.

⁷⁹ Peter Salovey Mayer John D, "Emotional Intelligence, Imagination. Cognition and Personality", *New York* 9 (1990), 185-211. Akt. Firdevs Maboçoğlu, *Duygusal Zekâ ve Duygusal Gelişimine Katkıda Bulunan Etmenler*, Ank.,2006, s.42.

⁸⁰ Daniel Goleman, *İşbaşında Duygusal Zekâ* (İstanbul: Varlık Yayınları, 2017).s.50.

⁸¹ Berna Bridge, *Siz olsaydınız ne yapardınız? Duyguların Eğitimi* (İstanbul: Beyaz Yayınları, 2003). s.12.

⁸² Gaye Özdemir Yaylacı, *Duygusal Zekâ* (Hayat Yayınları, 2006). s.44.

büyüktür. Bu nedenle eğitim alanında, özellikle küçük yaşlardan itibaren duygusal zekâ gelişimini desteklemeye yönelik çalışmaların yapılması büyük önem taşır.⁸³

Mayer ve Salovey, duygusal zekayı beş ana başlık altında sınıflandırmışlardır: Duygusal farkındalık, duygularla başa çıkma, kendini motive etme, başkalarının duygularını anlama ve ilişkileri yönetme.⁸⁴

Duygusal Farkındalık (Özbilinç). Bireyin kendini bilmesidir. Duygu oluşurken onun farkında olabilme duygusal zekaya temel oluşturur. Psikolojik sezgi ve bireyin kendini anlamasının gerekliliği duyguların her an farkındalığı ile olur. Duygularının farkında olan bireylerde hayatlarını güzel bir biçimde idare edebilme, hayatı hakkında önemli karar vermede düşüncelerinden oldukça emin olurlar.

Duyguları idare edebilmek. Duyguları gereken şekilde idare edebilmek özbilinç ile gelişir. Bireylerin kendilerini yatıştırma, yoğun kaygılardan, karamsarlıktan, alınganlıktan kurtulabilme karşılaşılan bir zorluktan duygularını idare yeteneği güçlü olan bireyler kendilerini kolayca toparlayabilirler.

Kendini harekete geçirmek. Duyguları bir hedef doğrultusunda toparlayabilmek dikkat edebilme, kendini harekete geçirebilme bireyin kendine hakimiyeti ve yaratıcılık için gereklidir.

Başkalarının duygularını anlayabilme. İnsan ilişkilerinin temelini oluşturan yeteneklerden biri empatidir. Empati sahibi insanlar diğerlerinin gereksinimlerine ve isteklerine karşı duyarlıdır.

İlişkileri yürütebilmek. Diğerlerinin duygularını idare edebilme yeteneğidir. Böylelikle kişiler arası ilişkilerde belli bir doygunluğa ulaşma tüm alanlarda başarı sağlayabilecekleri sosyal yaşam sürdürürler.

Goleman bu sınıflandırmayı sosyal beceriler, özbilinç, kendine çekidüzen verme, motivasyon ve empati kavramları ile ifade etmiştir.⁸⁵ Mayer ve Salovey tarafından sınıflandırılan beş ana başlığın yanı sıra, diğer araştırmacılar da duygusal zekayı farklı açılardan ele almışlardır. Bu bağlamda, Tarhan'ın belirttiği gibi, duygusal zekâ faktörleri

⁸³Melda Meliha Erbaş, “Duygusal Zekâ”, *Öğrenmede Bireysel Farklılıklar*, ed. Yunus Doğan (Efe Akademi Yayınları, 2022). s.121.

⁸⁴ Daniel Goleman, *Duygusal Zekâ neden IQ'dan daha önemlidir*, çev. Banu Seçkin Yüksel (İstanbul: Varlık Yayınları, 2022). s.73.

⁸⁵ Goleman, a.g.e.,s.368-369.

daha geniş bir perspektifte incelenebilir. Tarhan, duygusal zekayı yedi kısma ayırarak, duygusal zekanın bireyin kendini ifade etme, hedef belirleme ve zorluklarla başa çıkma yeteneklerini içerdiğine dikkat çekmektedir.

Tarhan'a göre ise duygusal zekâ faktörleri yedi kısımdır:

- 1-Kendini harekete geçirebilme gücü
- 2-Hedefini belirleyebilme gücü
- 3-Aksiliklere rağmen yoluna devam edebilme gücü
- 4-Dürtü ve isteklerini kontrol edebilme gücü
- 5-Ruh halini düzenleyebilme gücü
- 6-Empati yapabilme gücü (diğergamlık)
- 7-Ümit besleyebilme gücü.⁸⁶

Yeşilyaprak'ın çalışması da duygusal zekanın eğitimle geliştirilebilirliğini ve yaşam boyu önemini vurgulamaktadır. Bu bakımdan, Mayer ve Salovey'in beş temel yeteneği, Tarhan'ın yedi faktörü ve Yeşilyaprak'ın eğitimle ilgili bulguları birbirini tamamlayan bir perspektif sunmaktadır.

Yeşilyaprak duygusal zekânın eğitimle alakalı olduğunu ve duygusal zekâyı geliştirme ve işlevselliğini arttırmaya yönelik yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemektedir:⁸⁷

“Duygusal zekâ yeterlikleri eğitimle geliştirilebilir ve güçlendirilebilir. Duygusal zekânın gelişimi, anaokulundan yükseköğrenimine kadar her aşamada önemlidir. Tüm alanlarda öğrenme, öğrencinin duygularından bağımsız olarak gerçekleşmez. Duygusal zekâ gelişimine özen gösterilmemesi, akademik zekâ kapasitesinin çok daha etkin kullanılmasını engeller. Duygusal zekânın gelişimi, akademik başarıyı artırır. Duygusal zekâ kapasitesi her öğrencide mevcuttur ve eğitim süreci ile geliştirilir. Eğitimciler farklı zekâ alanlarına eşit derecede önem vermelidirler. Eğitimciler öğretim etkinliklerini yürütmede duygusal zekâ alanını geliştirmeye yönelik etkinliklere yer vermelidirler. Eğitimciler öğrencileri duyguları, düşünceleri, sorunları ve gereksinimleri olan bireyler olarak görebilmelidirler. Eğitim etkinliklerinde duygusal zekânın kullanılması öğrenim sürecini daha zevkli hale getirecektir. Duygusal zekânın geliştirilmesi, okuldaki disiplin sorunlarını, sosyal ve psikolojik problemleri azaltır. Okullarda rehberlik uzmanları, duygusal zekânın geliştirilmesi konusunda yönetici ve öğretmenlere danışmanlık hizmeti vermelidir.”

Bu araştırmacıların farklı bakış açıları, duygusal zekanın çok yönlü olduğunu ve hem bireysel hem de eğitim açısından büyük bir öneme sahip olduğunu ortaya

⁸⁶ Tarhan, *Kendinizle Barışık Olmak Duyguların Eğitimi*. s.29.

⁸⁷ Binnur Yeşilyaprak, “Duygusal Zekâ ve Eğitim Açısından Doğurguları”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 25/25 (01 Haziran 2001), s.139-146.

koymaktadır. Bu bağlamda, Mayer ve Salovey'in temel sınıflandırması, Tarhan'ın faktörleri ve Yeşilyaprak'ın eğitimle ilgili bulguları, duygusal zekâ konusundaki geniş kapsamlı bir anlayışın oluşturulmasını desteklemektedir. Eğitimciler, farklı zekâ türlerine eşit ölçüde önem vermeli ve öğrencilerin duygusal zekâ gelişimine odaklanan aktivitelere yer vermelidir. Böylelikle, öğrencilerin duygusal ve zihinsel ihtiyaçlarını anlama konusundaki yeteneklerini artırarak daha etkili bir destek sunmalarına imkân verilmiş olur. Dolayısıyla, din eğitimi ve öğretiminde de duygusal zekâ, büyük bir öneme sahiptir. Duygusal zekâ kavramı, din eğitimi ve öğretiminde daha derin, anlamlı ve bütüncül bir yaklaşımın temel taşıdır. Duygusal zekâ, öğrencilere sadece dini içerikleri anlama ve yorumlama yeteneği kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda insanlar arası ilişkileri daha sağlıklı bir şekilde yönetme becerisi de sunar.

Din, yalnızca akademik bir bilgi aktarımıyla sınırlı olmayan, derinlemesine bir içeriğe sahiptir. Empati, anlayış, duygusal denge ve etkili iletişim gibi duygusal zekâ unsurları, din eğitimi daha anlamlı ve etkili hale getirebilir. Bu özellikle din eğitimcileri için son derece kritiktir. Bu eğitimciler, öğrencilerinin duygusal ihtiyaçlarını anlamak ve onları desteklemek için duygusal zekâ becerilerini geliştirmelidirler. Çünkü din eğitimi sadece bilgi aktarımından çok daha fazlasını içerir, öğrencilere hayatlarında rehberlik eder ve manevi bir derinlik kazandırır. Bu nedenle, eğitimcilerin sadece dini doktrinleri öğretmekle kalmayıp aynı zamanda öğrencilerinin duygusal ihtiyaçlarına odaklanmaları, din eğitimi daha etkili ve anlamlı hale getirebilir. Duygu eğitimi, bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE DUYGU EĞİTİMİ

1. DUYGU EĞİTİMİ

Bireyin gelişimi ve toplumsal uyumu, ona verilen eğitimin niteliği ile sıklıkla ölçülmektedir. Hayatın en kritik aşamalarından biri, çocukluk döneminde yaşanan deneyimlerdir. Duygular, özellikle bu dönemde oluşur ve gelişir.⁸⁸ Duygu eğitimi, bireylerin duygusal gelişimini yönlendirmenin temel bir yoludur. Bu eğitim, çocukluk yıllarında anne-baba tarafından sağlanmalıdır.⁸⁹ Aile bireyin hem eğitiminde hem de din eğitiminde önemli bir kurumdur. Bireyler ilk eğitimlerini ailede alırlar. Bireyin her açıdan gelişiminde ailede aldığı eğitim önemli bir rol oynar.

Bireyin duygu dünyasını şekillendirmek, onun duygusal gelişimini anlamakla mümkündür.⁹⁰ Duygu eğitimi, özellikle çocuklar için büyük önem taşır, çünkü çocuklar duygusal farkındalık ve yönetim becerilerini henüz geliştirememiş olabilirler. Bu eğitim, duygularını tanıma ve ifade etme yeteneği kazandırarak daha sağlıklı ilişkiler kurmalarına ve duygusal dengeyi sağlamalarına yardımcı olabilir.⁹¹ Ebeveynler, çocukların deneyimlediği duyguları fark etmeli, olumlu yaklaşımları desteklemeli ve olumsuz yaklaşımları düzeltmelidir. Duygu eğitimi, bireylerin kendi duygusal dünyalarını keşfetmelerini sağlayan önemli bir bileşendir. Bu sayede bireyler, zihinsel süreçleri ile davranışları arasında bir köprü kurarak duygusal deneyimlerini anlamlandırabilir ve yönetebilirler. Böylelikle hem bireysel hem de toplumsal düzeyde aşırılıkların önüne geçmeye yardımcı olur.

Duygu eğitiminin öncelikli amacı, insanların hayatı onurlu ve mutlu bir şekilde yaşamalarına katkıda bulunmak, bireylere kendi iç dünyalarını tanıma ve anlama yeteneği kazandırmaktır. “*Her duygunun meşru kullanma yeri ve yönü bulunmaktadır.*”⁹² İnsan kendini bilmeyi ve sahip olduğu potansiyeli gerçekleştirmeyi bu eğitimle öğrenecektir.

⁸⁸ Esra Türk, “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”, *Marife* 3/14 (2014), 143-158.

⁸⁹ Veysel Kasar, “Hz. Peygamberin Sünnetinde Duygu Eğitimi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (2017), s.271-291.

⁹⁰ S. Sümeyye Sağlık, a.g.t., s.37

⁹¹ Neslihan Durmuşoğlu Saltalı, *Duygu eğitiminin okul öncesi dönem çocuklarının duygusal becerilerine etkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010).

⁹² İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2021).

Yunus Emre'nin ifade ettiği gibi, "İlim 'kendini bilmektir!'" Duygu eğitimi, bireylerin kendi yaşamlarında bu ilkeyi uygulamalarına yardımcı olmayı amaçlar.⁹³

Duygu eğitimi, bireylere belirli bir duygusal durumun nasıl yaşanacağına dair anlayış kazandırma hedefi taşır. Nefis terbiyesi olarak da adlandırılan duygu eğitimi, insanın içsel, duygusal dünyasının eğitimidir.⁹⁴ Bireyin öz farkındalığını artırma, öz düzenleme, başkalarını anlama ve iş birliği yapma gibi temel insani yeteneklerini geliştirmeyi hedefler. Bireyin kendini tanıma, özdenetim, başkalarını düşünme, anlaşmazlıkları çözme ve iş birliği vb. kültürel anlamda bize verilen temel insani yeteneklerdir. Duygu eğitimi konusunda Ignatius Loyola ve Blaise Pascal gibi psikologlar, inançların duygusal durumlarla ilişkilendirilebileceğini ve dışsal etkenlerin inançların geliştirilmesine katkı sağlayabileceğini savunmuşlardır.⁹⁵ Manevi bir çevreye girdiğimizde, mevcut duygusal atmosferin yoğunlaştığı duygu türü, düşünsel odaklarımızı yönlendiren bir etmen olarak ortaya çıkar. Örneğin, cenaze namazı sırasında ölüm düşüncesi baskınlaşarak hüzün ve içsel yansımaları tetikleyebilir. Benzer şekilde, Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı gibi özel dönemlerde yardımlaşma ve paylaşma duyguları daha öncelikli hale gelir. Hac ibadeti sırasında, Müslümanların birbirleriyle kardeşlik hissini yaşaması da bu örnekler arasında yer alır. Bireylerin duygusal deneyimlerinin belirli özelliklerini anlamak, duygu eğitimi bağlamında hayati bir rol oynar. Özellikle, duyguların tetikleyicileri, duyguların bulaşıcı etkisi, evrensel duygusal ifade biçimleri ve kültürel unsur gibi belirleyici faktörlerin bilinmesi, etkili duygu yönetimi ve duygusal zekâ çocukların gelişimi için son derece kritik bir öneme sahiptir. Duygusal düzenleme yeteneklerinin eksikliği, çocukların zihinsel potansiyellerini gerçekleştirme konusunda zorluk yaşamalarına yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle, örneğin hayal kırıklığını bastıramayan ve öfkesini kontrol edemeyen çocuklar, duygusal düzenlemelerini yeterince gerçekleştiremedikleri için hem akranlarıyla hem de yetişkinlerle olan ilişkilerinde sorunlar yaşayabilirler. Ayrıca, kendi zihinsel becerileriyle ilgili gereken odaklanmaya ulaşmakta zorluk yaşayabilirler.⁹⁶

Duyguların ortaya çıkmasını tetikleyen faktörler olduğu gibi, duygular da kısa sürede bireyleri etkisi altına alabilir ve başkalarına bulaşabilir. Duygusal ifadenin

⁹³ Hamdi Kalyoncu, *Mutluluk İçin Duygu Eğitimi* (Yediveren Yayınları, 2021).

⁹⁴ Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zekâ* (Timaş Yayınları, 2022). s.50.

⁹⁵ Jules Payot, *İrade Terbiyesi*, çev. Derya Öztürk (İstanbul: Flipper Yayınları, 1909).s.64.

⁹⁶ Selçuk Şirin, *Yetişin Çocuklar Bebeklikten Ergenliğe Çocuk Yetiştirme Kılavuzu* (Doğan Kitap, 2019).s.34.

evrensel bir yapısının olduğu, kültürün duygusal ifadenin nasıl ve ne zaman gerçekleşeceğine dair belirleyici bir rol oynadığını da belirtilmektedir.⁹⁷ Sonuçta insanın kendini bilmesi olarak ifade edilen duygu eğitimi,⁹⁸ öğrencilerin duygusal farkındalığını artırmak, duygusal deneyimlerini anlamak ve nihayetinde daha sağlıklı, dengeli ve anlamlı bir yaşam sürebilmek için kritik bir rol oynar.

Bireysel ve toplumsal yaşamda kritik önemi olan duygu eğitimi üzerine farklı alanlarda bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Sağlık'ın (2003) *Okul Öncesi Dönemde Duygu Eğitimi (Çocuğa Güven Duygusunun Kazandırılması)*,⁹⁹ Gürel'in (2006) *Öğretici Hikâyeler Yoluyla Düşünce ve Duygu Eğitimi Tanımlar ve Yöntemler*,¹⁰⁰ Saltalı'nın (2010) *Duygu Eğitiminin Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygusal Becerilerine Etkisi*,¹⁰¹ Demir'in (2015) *Ortaokul Türkçe Dersi Ders Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Şiirlerin Duygu Eğitimi Açısından İncelenmesi*,¹⁰² Han'ın (2017) *Kur'an Işığında Duyguların Eğitimi*,¹⁰³ Bayrak'ın (2018) *Kuranda Kıssa Temelli Duygu Eğitimi*.¹⁰⁴ İsimli çalışmaları, bu araştırmalardan bazılarıdır. Farklı dönemlerde ve farklı yöntemlerle gerçekleştirilmiş olan bu çalışmaların odak noktası, duygu eğitimi kavramını daha iyi anlamak, duygu eğitiminin öğrencilerin duygusal gelişimine ve duygusal becerilerine katkısını değerlendirmektir. Araştırmalar bu yönüyle duygu eğitimi alanına katkı sağlamıştır.

Kasar (2017)¹⁰⁵ "Hz. Peygamberin Sünnetinde Duygu Eğitimi" adlı çalışmasında Hz. Peygamber'in duygu eğitimiyle ilgili bir inceleme sunmaktadır. Makalenin amacı, Hz. Peygamber'in duyguların ifadesine ve yönlendirilmesine verdiği önemi incelemektedir. Duyguların insan davranışları üzerindeki etkisini vurgulayan makale, duygusal zekâ kavramını tanımlar ve temel duyguların ailede nasıl kazanıldığına dikkat

⁹⁷ Enver Özkalp, "Örgütsel Davranış", *Duygular, tutumlar ve iş tatmini*, ed. Ayşe Çiğdem Kirel - Ozan Ağlargöz (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), s.57-66.

⁹⁸ Nurten Gökalp, "Duygu eğitimi ve Felsefe", *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2019), s. 77-81.

⁹⁹ S. Sümeyye Sağlık, *Okul Öncesi Dönemde Duygu Eğitimi (Çocuğa Güven Duygusunun Kazandırılması)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003).

¹⁰⁰ Perihan Gürel, *Öğretici Hikâyeler Yoluyla Düşünce ve Duygu Eğitimi Tanımlar ve Yöntemler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

¹⁰¹ Saltalı, *Duygu eğitiminin okul öncesi dönem çocuklarının duygusal becerilerine etkisi*.

¹⁰² Sebahattin Demir, *Ortaokul Türkçe Ders Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Şiirlerin Duygu Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

¹⁰³ Tekin Han, *Kur'an Işığında Duyguların Eğitimi* (İğdır: İğdır Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

¹⁰⁴ Nuran Bayrak, *Kur'anda Kıssa Temelli Duygu Eğitimi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹⁰⁵ Veysel Kasar, "Hz. Peygamberin Sünnetinde Duygu Eğitimi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (2017), s. 271-291.

çeker. Hz. Peygamber'in duygu eğitimi yaklaşımlarını örneklerle açıklar ve onun sevgi dolu kişiliği ile insanlığa nasıl etki ettiğini vurgular. Ayrıca, bu konunun daha fazla araştırılması gerektiğini önerir ve Hz. Peygamber'in öğretilerinden ilham alarak duygu eğitimi konusunu detaylı bir şekilde ele almayı teşvik eder. Gökalp (2019) "Duygu Eğitimi ve Felsefe"¹⁰⁶ isimli çalışmasında duygu eğitimi ile felsefe arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Çalışması duyguların insan yaşamındaki önemini vurgular ve duygu eğitiminin insanın kendisini tanımasına, kişisel gelişimine ve toplumsal uyumuna katkı sağladığını belirtmektedir. Duygu eğitiminin insanın beden ve zihin bütünlüğünü desteklediği, bireysel ve toplumsal özgürlüklerin korunmasına katkı sağladığı ve kişisel gelişimi teşvik ettiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle, duygu eğitiminin eğitim programlarında daha fazla yer alması gerektiği ve insanların birbirlerini anlamaları ve haklarını kullanabilmeleri için bu alana daha fazla önem vermeleri gerektiğini tavsiye etmektedir. Çelik (2022) "Hadislere Göre Duyguların Eğitimi"¹⁰⁷ adlı çalışmasında, duygu eğitiminin insanların duygularını tanımalarına ve kontrol etmelerine yardımcı olduğu ifade etmektedir. Bu eğitimin insanların daha sağlıklı kararlar almasına ve toplumsal iletişimlerini daha etkili bir şekilde sürdürmelerine katkı sağladığı belirtilmektedir. Çalışmada Hz. Peygamber'in duygusal tepkileri ve duyguların meşru kullanımıyla ilgili hadisleri örneklerle açıklamaktadır. Duyguların doğru bir şekilde yönlendirilmesinin insanların erdemli bir yaşam sürmelerine yardımcı olduğu vurgulanıyor. Çalışma duygu eğitiminin insanların duygularını kontrol etmelerine, sağlıklı iletişim kurmalarına ve daha olumlu bir yaşam tarzı benimsemelerine yardımcı olduğunu ifade edilmektedir. Duygu eğitiminin önemine ve Hz. Peygamber'in öğretilerinin bu alandaki rehberlik rolüne vurgu yapılmaktadır. Fersahoğlu ve Demir'in (2014)¹⁰⁸ "Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi" adlı kitabı, giriş ve sonuç haricinde üç ana bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler şu başlıkları taşımaktadır: 1. Duygu Kavramı, Tipleri, Önemi ve Sınıflandırılması; 2. Çocuklarda Dini Duygu ve Düşünce Gelişimi; 3. İslam Eğitim Sisteminde Duygu Eğitimi ve Öğretimi ile Alakalı Bazı Öneriler. Bu çalışmanın amacı, İslam eğitim sisteminde duygu eğitiminin kritikliğini vurgulamak ve okuyuculara temel bilgiler sunmaktır. Aynı zamanda, duygu eğitiminden

¹⁰⁶ Nurten Gökalp, "Duygu Eğitimi ve Felsefe", *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2019), s.77-81.

¹⁰⁷ Sevde Hilal Çelik, "Hadislere Göre Duyguların Eğitimi", *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (20 Eylül 2022), s.3-29.

¹⁰⁸ Yaşar Fersahoğlu - Mehmed Akif Demir, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014).

yoksun bir inanç sisteminin ruhsuz ve otomatik bir inanç düzenine dönüşebileceği belirtilmektedir. Bridge'in (2003)¹⁰⁹ "Siz Olsaydınız Ne Yapardınız? Duyguların Eğitimi" adlı kitabı, dört farklı bölümden meydana gelir. 1. Duygusal Zekâ; 2. Duygusal Becerilerin Eğitimi; 3. Eğitim Yaklaşımları; 4. Pratik Uygulamalar. Bu çalışma, insanların kendileriyle uyumlu, memnun ve başarılı bir yaşam sürdürebilmek için duygusal anlayışı ve yönetmeyi öğrenme ile ilgili bilgiler sunmayı amaçlar. Sağlıklı, kendiyile barışık, mutlu ve başarılı çocukları yetiştirmek isteyen ebeveynler ve öğretmenler için duygu eğitimiyle ilgili pratik öneriler sunar.

2. DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNİN DUYGU EĞİTİMİ AÇISINDAN YERİ VE ÖNEMİ

Milli, insani, ahlaki, kültürel ve manevi değerlerini benimseyip, yücelten ve bunları davranış haline getiren bireyler yetiştirmek eğitimin hedeflerindedir.¹¹⁰ DKAB dersi, öğrencilere dini değerleri, ahlaki ilkeleri ve etik değerleri öğretmeyi hedefler. Bu sanlamda öğrencilerin temel sorumluluğu din öğretiminin hedefine uygun olarak erdemli ve ahlaklı davranışlar sergileme davranışını kazanabilmektir.¹¹¹ Bu da ancak DKAB derslerinde nitelikli duygu eğitimi yapılarak mümkündür.

Eğitim, zihin, duygu, beden vb. gibi temel yönleri geliştirmek için yapılır. Zihin eğitimi, bireyin zihinsel kapasitesini geliştirmek için yapılır; ancak bu, eğitimin asıl amacı olmamalıdır. Duygu eğitimine aynı ölçüde vurgu yapılmalıdır, çünkü duygusal zekâ, insanların toplum içinde daha iyi iletişim kurmalarına, empati geliştirmelerine ve insanlık için daha faydalı işler yapmalarına yardımcı olur. Duygu eğitimine yeterince önem verilmezse, bireyler zihinsel becerilerini geliştirebilirler fakat aşırı özgüvenli, hatta egoist ve başkalarına zarar verme potansiyeli olan bireyler haline gelebilirler. Bu nedenle, eğitimde hem zihin hem de duygu eğitimine dengeli bir şekilde odaklanmak gerekir. Çağdaş eğitim anlayışında var olan “öğrenmeyi öğrenme”, “aktif öğrenme”, “etkin öğrenme”, “yapısal öğrenme”, “öğrenci merkezlilik”, “çoklu zekâ kuramı”, “duygusal zekâ” gibi yeni yaklaşımlar geleneksel eğitim yaklaşımını derinden etkilemiştir. Bunların içerisinde özellikle duygusal zekâ, değişimin bir sonucu olarak öğretme ve öğrenme

¹⁰⁹ Bridge, *Siz olsaydınız ne yapardınız? Duyguların Eğitimi*.

¹¹⁰ MEB, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı*.

¹¹¹ Şükrü Keyifli, “Bazı Öğrenme Kuramları ve Din Öğretimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), s.251-256.

süreci ve öğeleri ile ilgili en fazla kullanılan kavramlardan biridir.¹¹² Okullar genellikle öğrencileri sınavlara hazırlamak gibi hedeflere odaklandığı için bilgi eğitimine ağırlık verilmektedir. Ancak, öğrencilerin duygusal gelişimlerini desteklemek için okullarda duygu eğitimi çalışmaları yapılması da en az bilgi kadar hatta daha fazla önemlidir. Çünkü insan sadece bilgi ile değil, duygularıyla da insandır. Bir bilgisayara bilgi yüklemek, onu eğitilmiş bir varlık haline getirmez. Bu nedenle duygu eğitimi, bilgi eğitiminden daha fazla vurgulanması gereken bir konudur. Bu amaçla DKAB ders programları ve öğretmenler duygu eğitimine de ağırlık vermek zorundadır.

“Din eğitimi, korkmadan tartışmayı, eleştirerek kabul etmeyi, dini olgunluğu, bilinçli imanı, kişisel sorumluluk geliştirmeyi, bu gelişmeyi kolaylaştıracak uygulamaları teşvik eden bir eğitimidir.”¹¹³ DKAB dersi öğrenme ve öğretme süreçlerinde asıl gaye öğrencilerdeki farklı özellikleri göz önünde bulundurarak istedik eğitsel sonuçlara ulaşmaktır. Bundan dolayı DKAB dersi öğrenme ve öğretme süreçlerinde öğrencilerin sahip oldukları farklı ilgi, beceri ve zekalarını göz önünde bulundurmaları gerekir. DKAB derslerinde öğrenme süreçlerinde öğrenciler hem öğretmenleri hem sınıf arkadaşlarıyla iş birliği içinde çalışırken aynı zamanda anne-babaların bu dönemdeki destekleri oldukça önemlidir. Dolayısıyla kişiler arası etkileşimi oldukça fazla olduğu bu süreçte bu etkileşimler ve bunların duygusal sonuçları da öğrenmeler üzerinde olumlu veya olumsuz etkilere sahiptir.¹¹⁴

DKAB derslerinde sınıf içi ve dışı davranışlarda öğrenme becerilerinde bireylerin duygularını keşfedebilmeleri duygularının farkına varabilmeleri öğrencileri sosyal ve akademik anlamda başarıya götürecektir. Eğitimin ve din eğitiminin amaçlarından biri de bireyin duygularının farkında olması, zor durumlarla baş edebilmesi diğer insanların duygularını anlaması ve sosyal yeteneklere sahip olmasıdır.¹¹⁵ DKAB derslerinde öğrencilerin, duygusal farkındalığını artırmak için onlara yardım etmek önemlidir. Bu amaçla öğretmenler, öğrencilerin olumsuz duygularını idare etmelerine yardımcı olmak için konuyu kapatmamalı, uzaklaşmamalı, görmezden gelmemeli, reddetmemeli veya

¹¹² Remziye Ege, “Duygusal Zekâ Din Öğretimi; Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve Duygusal Zekâ Gelişim İlişkisi”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 15/40 (01 Haziran 2012),s. 47-64.

¹¹³ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Gün Yayıncılık Ankara, 2001).s.35

¹¹⁴ Hamdi Kalyoncu, *Mutluluk İçin Duygu Eğitimi* (Yediveren Yayınları, 2012). s.7.

¹¹⁵ Ege, “Duygusal Zekâ Din Öğretimi; Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve Duygusal Zekâ Gelişim İlişkisi”.

bastırmamalıdır.¹¹⁶ Eğitimin önemli unsurlarından biri geri bildirimdir. Bu sebeple duyguların farkında olmak, anlamlandırmak ve motivasyon desteği sağlamak suretiyle sorunlara çözüm arayışı getirilmelidir.¹¹⁷ Çocuk, kişiliğini oluştururken, anne babasının, öğretmenin ve arkadaşlarının bazı davranışlarını taklit eder.¹¹⁸ Bu hususta din eğitimcilerine de önemli sorumluluklar düşmektedir. DKAB derslerinde öğrencilerle olumlu diyalog kurulmalı, kendilerini ifade etmelerine olanak sağlanmalıdır.¹¹⁹

Din öğretimi alanında duygu eğitiminin gerekliliği ve etkisi açıkça görülmektedir. Çalışmada sunulan basamaklar, duygusal zekâ gelişiminin temelini oluşturarak çocukların duygusal dünyalarını anlamalarını ve yönetmelerini desteklemektedir. Olumsuz duyguların doğal birer reaksiyon olduğu kabul edilip, bu duyguların anlamlandırılması ve yönetimi için çeşitli stratejiler sunulmuştur. Eğitimciler, bu basamakları dikkate alarak çocuklara sağlıklı duygusal gelişim becerilerini öğretebilirler. Duygusal farkındalık, empati, iletişim ve problem çözme gibi yetilerin kazandırılması, çocukların sadece akademik başarılarına değil, aynı zamanda yaşam becerilerine de olumlu katkılar sağlayacaktır. Ancak, bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmak ve her çocuğun duygusal ihtiyaçlarına uygun yöntemler geliştirmek büyük önem taşımaktadır. Bu alanda yapılacak olan araştırmalar, din öğretimi alanında duygu eğitiminin etkisini anlamamıza ve uygulamamıza daha fazla yardımcı olacaktır.

¹¹⁶ Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati Sanatta ve Günlük Yaşamda* (Remzi Kitapevi,2019), s.77.

¹¹⁷ Nuran Bayrak, *Kur'anda Kıssa Temelli Duygu Eğitimi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹¹⁸ Nevzat Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji* (Timaş Yayınları,2019), s.191.

¹¹⁹ Bayrak, *Kur' anda Kıssa Temelli Duygu Eğitimi*.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNE GÖRE DİN DERSLERİNDE DUYGU EĞİTİMİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırma DKAB dersi öğretmenlerin duygu eğitimine yönelik görüşlerini tespit etmeyi ve yorumlamayı hedeflemektedir. Duygu eğitimi temelde öğrencilerin duygusal zekalarını geliştirmeyi empati kurmayı, öz farkındalık kazanmayı ve duygusal dengeyi sağlamayı amaçlar. Din eğitimi ve öğretiminde duygu eğitimi öğrencilerin hem dini değerlerini anlamalarını ve içselleştirmesini kolaylaştırır hem de yaşamlarında daha sağlıklı ilişkiler kurmalarına yardımcı olur.

Bu araştırma öğretmenlerin duygu eğitiminin neliği, duygu eğitiminin gerekliliği yeterliliği, duygu eğitiminin nasıl kazandırılması gerektiği vb. konularda öğretmen görüşlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca din eğitimi programının öğrencilerin duygusal ihtiyaçlarına daha uygun hale getirilmesi için bir rehberlik sağlayabilir. Ayrıca din eğitimi programının öğrencilerin duygusal ihtiyaçlarına daha uygun hale getirilmesi için de rehberlik sağlayabilir. Bu açılarından düşünüldüğünde araştırma alana katkı sağlamaktadır ve önemlidir. Ayrıca din eğitimi ve öğretiminde duygu eğitimine yönelik çalışmaların azlığı da düşünüldüğünde araştırmanın önemi daha da artmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN SAYILTILARI

Araştırmada, katılımcıların yarı yapılandırılmış görüşme sorularına verdikleri yanıtlarının gerçek düşünce ve görüşlerini yansıttıkları varsayılmaktadır.

Kullanılan ölçme araçlarının ve yönteminin araştırmacının amacına uyumlu olduğu, gerekli olan verileri elde etmek için yeterli olduğu varsayılmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Bu çalışma din öğretiminde duygu eğitimine dair öğretmen görüşlerini temel almaktadır. Bu çerçevede araştırmanın kapsamında duygu kavramı, duygu eğitimi, DKAB derslerinde duygu eğitimi ve buna bağlı öğretmen görüşleri yer almaktadır. Çalışma Afyonkarahisar il merkezinde MEB'e bağlı okullarda görev yapan farklı yaş grubundan seçilen 21 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenin din eğitimi ve öğretiminde duygu eğitimine dair sunmuş olduğu görüşlerle sınırlıdır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma nitel veri elde etme yöntemlerinin (gözlem, görüşme, doküman analizi) kullanıldığı algıların, olayların gerçekçi ve bütün olarak ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmaları içeren sosyal olguları kişilerin içinde buldukları ortamda araştırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır.¹²⁰ Durum çalışmaları, nitel araştırmalarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Durumlar değişik biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Durum çalışması, bir olayı, ortamı veya birbirine bağlı sistemleri detaylı bir şekilde incelemek amacıyla kullanılmaktadır.¹²¹ Nitel durum çalışmalarının amacı durumun birçok faktör göz önünde tutularak detaylı bir biçimde ve bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi ve elde edilen sonuçların açıklanmasıdır.¹²² Durum çalışması yaparken ilk olarak yapılan araştırma için sorular oluşturup alt-problemler oluşturulmalı, analiz birimi ve çalışılacak durumun ne olduğu belirlenmeli, çalışmaya katılacak olan kişilerin seçimi yapılmalı, veriler toplanarak bu verilerin alt-problemlerle ilişkisi saptanmalı, veriler analiz edilerek araştırmacı tarafından yorumlanmalı, son olarak da yapılan durum çalışması raporlaştırılmalıdır.¹²³ Yapılan araştırmada görüşme tekniğinin türlerinden biri olan mülakat tekniği kullanılmıştır.

4.1. VERİ TOPLAMA ARACI

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama araçlarından en sık kullanılanı görüşme tekniğidir.¹²⁴ Yarı yapılandırılmış görüşme formu için alan taraması yapılmış ve uzman görüşü alınarak görüşme formunun içeriği oluşturulmuştur. Görüşme formunda araştırmanın amacı dikkate alınarak şu sorular yer almaktadır.

1-Size göre duygu eğitimi nedir?

2-DKAB dersi açısından duygu eğitimi önemli midir? Neden?

¹²⁰ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2021). s.88.

¹²¹ Ebru Kılıç Çakmak vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2023).s.24.

¹²² Yıldırım, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. s.89.

¹²³ Yıldırım, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. s.90.

¹²⁴ Yıldırım, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. s.144.

3-DKAB dersi öğretim programında duygu eğitimine yeterli düzeyde yer verilmekte midir?

4- DKAB ders kitaplarında duygu eğitimine yeterli düzeyde yer verilmekte midir?

5-DKAB dersinde en çok hangi duygulara yer verilmektedir? Sizce hangi duygular öncelikle kazandırılmalıdır?

6- Duygu eğitimi öğrencilerin dini ve manevi yaşamlarında nasıl rol oynamaktadır?

7-Duygu eğitimi için uygun yöntem ve teknikler nelerdir? Siz hangi yöntem ve teknikleri kullanıyorsunuz?

8-DKAB dersinde duygu eğitiminde hangi materyaller kullanılmalıdır? Siz hangi materyalleri kullanıyorsunuz?

Araştırmada Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alındıktan¹²⁵ sonra katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Afyonkarahisar ili merkezinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlarda görev yapan öğretmenlere “öğretmen bilgi formu” doldurtulmuştur. Görüşmeler öncesi katılımcılara gönüllük konusunda bilgilendirme yapılarak görüşmelerin ses kayıtlarının tutulacağı, görüşme verilerinin bu çalışma haricinde kullanılmayacağı ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı ifade edilmiştir. Randevu talep edilen katılımcıların ders programlarına uygun saat ve günlerde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler ses kaydı alınıp toplamda 148 dakika sürmüştür. Görüşmelerin tamamı yüz yüze yapılarak elde edilen veriler doğrudan alıntı yapılarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

4.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Afyonkarahisar il merkezinde görev yapan tüm DKAB öğretmenleri araştırmanın evrenini; farklı türden kurumlardan amaçlı örnekleme ile seçilen 21 DKAB öğretmeni çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme zengin bilgi toplama, kritik önemi olan konular ile ilgili fazlaca bilgi edinilebilecek durumlar için uygun bir örnekleme modelidir.¹²⁶ Nitel araştırmada kullanılan kavramlardan biri de amaçlı örneklemdir. Bu araştırmacının bireyleri ve mekânları çalışma amacına uygun seçmesi anlamına gelir.

¹²⁵ İzinlerle ilgili bilgiler ekte mevcuttur.

¹²⁶ Orhan Gökçe, *Klasik ve Nitel İçerik Analizi Felsefe, Yöntem, Uygulama* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2019). s.69.

Çünkü bu bireyler çalışma probleminin ve çalışmanın merkezi fenomenin anlaşılmasına yönelik isteyerek bilgiler verebileceklerdir.¹²⁷ Yapılan araştırma kapsamında Afyonkarahisar il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı farklı kurumlarda görev yapmakta olan 21 DKAB öğretmeni amaçlı örnekleme ile seçilmiş ve bu öğretmenlerle görüşme yapılmıştır.

4.3. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma kapsamında elde edilen bulguların çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yöntemiyle araştırmacı, verileri tanımlamaya, verilerin içinde saklı olabilecek durumları açığa çıkarmaya çalışır. İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları anlaşılabilir bir şekilde düzenleyerek yorumlamaktır.¹²⁸ İçerik analizi, benzer verilerin belirli kodlar ve temalar çevresinde bir araya getirilmesi ve bunların anlaşılır şekilde düzenlenmesidir.¹²⁹ İçerik analizi sürecinde nitel araştırma verilerinin düzenlenmesi şu aşamalardan oluşur.¹³⁰

1) Verilerin kodlanması: Toplanan verilerin, araştırmacı tarafından incelenip anlamlı bölümlere ayrılarak bu bölümlerin kavramsal olarak neyi ifade ettiğinin kısaca ifade edilmesi sürecidir.

2) Temaların bulunması: Araştırmacının elde edilen kodları belirli kategorilere toplayabilen temaları tespit etmesi yani toplanan verilerin kodlar yardımıyla kategorilere ayrılması sürecidir.

3) Kodların ve temaların düzenlenmesi, tanımlanması: Araştırmacının elde ettiği verileri düzenleyebileceği bir sistem oluşturması ve bu sisteme göre verileri okuyucunun anlayabileceği şekilde tanımlaması ve sunması sürecidir.

4) Bulguların yorumlanması: Detaylı bir şekilde tanımlanan ve sunulan bulguların araştırmacı tarafından yorumlanması ve sonuçlar çıkarılması sürecidir.

Araştırmada öncelikle, DKAB öğretmenlerine “Kişisel Bilgi Formu” doldurtulmuş, daha sonra DKAB öğretmenlerinin “Din Öğretiminde Duygu Eğitimine

¹²⁷ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Selçuk Beşir Demir- Mesut Bütün (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023).s.177.

¹²⁸ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. s.186.

¹²⁹ Yavuz Akbulut, “Veri Çözümleme Teknikleri”, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, ed. Ali Şimşek (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018).s.187.

¹³⁰ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.s.186.

İlişkin Öğretmen Görüşme Formundan elde edilen sorulara vermiş oldukları cevaplar bilgisayar ortamına olduğu gibi aktarılmıştır. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini artırmak için görüşme formu hazırlanırken uzman görüşüne başvurulmuştur. Etik problemini ortadan kaldırmak için katılımcıların isimlerini kullanmak yerine kodlama yapılmıştır Ö1, Ö2...vb. şeklinde. Bulgular araştırmacı tarafından kodlanmış ve kategorilere ayrılmıştır. Ayrıca çalışmada DKAB öğretmenlerinin din öğretiminde duygu eğitimine ilişkin görüşleri doğrudan alıntılarla okuyucuya sunulmuştur. Nitel araştırmalarda yalnızca sayılar yoluyla sonuçlara ulaşmak yeterli olmamaktadır. Araştırmaya yer alan kişilerin görüş ve düşüncelerinin doğrudan sunulması, sonuçların geçerlik ve güvenilirliği açısından da önemlidir.¹³¹

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

5.1. KATILIMCILARIN BİREYSEL ÖZELLİKLERİ

DKAB Öğretmenlerinin “Öğretmen Bilgi Formu” kullanılarak elde edilen çalışma grubunun demografik özellikleri Tablo 2’te verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Mesleki Kıdem	Yaş Aralığı	Öğrenim Düzeyi	Mezun Olunan Üniversite	Görev Yapılan Okul Türü
Ö1	Kadın	6-10 yıl	30-40 yaş	Lisans	Erciyes Üniversitesi	Lise
Ö2	Kadın	1-5 yıl	20-30 yaş	Lisans	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Lise
Ö3	Kadın	6-10 yıl	30-40 yaş	Lisans	Ankara Üniversitesi	Ortaokul
Ö4	Kadın	16-20 yıl	40-50 yaş	Yüksek Lisans	Uludağ Üniversitesi	Ortaokul
Ö5	Erkek	16-20 yıl	40-50 yaş	Yüksek Lisans	Ankara Üniversitesi	Lise
Ö6	Erkek	21 yıl üzeri	40-50 yaş	Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	Lise
Ö7	Kadın	1-5 yıl	40-50 yaş	Yüksek Lisans	Ankara Üniversitesi	Lise
Ö8	Kadın	11-15 yıl	30-40 yaş	Lisans	Ankara Üniversitesi	Lise

¹³¹ Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. s.156.

Tablo 2 (Devam). Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Mesleki Kıdem	Yaş Aralığı	Öğrenim Düzeyi	Mezun Olunan Üniversite	Görev Yapılan Okul Türü
Ö9	Kadın	11-15 yıl	40-50 yaş	Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi	Ortaokul
Ö10	Erkek	21 yıl üzeri	40-50 yaş	Yüksek Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi	Ortaokul
Ö11	Erkek	21 yıl üzeri	50-60 yaş	Lisans	Selçuk Üniversitesi	Ortaokul
Ö12	Kadın	1-5 yıl	20-30 yaş	Lisans	Kocatepe Üniversitesi	Lise
Ö13	Erkek	6-10 yıl	30-40 yaş	Lisans	Uludağ Üniversitesi	Ortaokul
Ö14	Erkek	21 yıl üzeri	50-60 yaş	Lisans	Dokuz Eylül Üniversitesi	Ortaokul
Ö15	Erkek	21 yıl üzeri	60 yaş üzeri	Lisans	Marmara Üniversitesi	Ortaokul
Ö16	Kadın	16-20 yıl	40-50 yaş	Lisans	On dokuz Mayıs Üniversitesi	Ortaokul
Ö17	Erkek	16-20 yıl	40-50 yaş	Yüksek Lisans	Marmara Üniversitesi	Ortaokul
Ö18	Erkek	1-5 yıl	20-30 yaş	Lisans	Dumlupınar Üniversitesi	Ortaokul
Ö19	Kadın	6-10 yıl	30-40 yaş	Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	Ortaokul
Ö20	Kadın	11-15 yıl	30-40 yaş	Lisans	Erciyes Üniversitesi	Ortaokul
Ö21	Kadın	6-10 yıl	30-40 yaş	Lisans	Erciyes Üniversitesi	Lise

Çalışmaya ilişkin katılımcı bilgileri incelendiğinde 21 katılımcının %57,1'i kadın (12kişi), %42,9'u erkek (9kişi) katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların meslekte görev yılları %23,8'i (5 kişi) 21yıl ve üzeri, %23,8'i (5 kişi) 6-10 yıl, %19,4'ü (4 kişi) 16-20 yıl, %19,4'ü (4 kişi) 1-5 yıl, %14,2'si (3 kişi) 11-15 yıldır. Yaş aralığı bakımından en fazla katılımcı %38,09'la 40-50 yaş (8 kişi) oluşturmuştur. Diğer yaş aralıklarına bakıldığında %33,3'ü 30-40 yaş (7 kişi), %14,2'si 20-30 yaş (3kişi), %9,5'i 50-60 yaş (2 kişi), %4,7'si 60 ve üzeri (1kişi) oluşturmuştur. Öğrenim durumu olarak katılımcıların %28,5'i (6 kişi) yüksek lisans mezunudur. Diğer katılımcılar %71,5'i (15kişi) lisans mezunudur. Katılımcıların görev yaptıkları okul türü bakımından %38,09'la lisede (8 kişi), %61,9'la (13 kişi) ortaokulda görev yapmaktadır.

5.2. DUYGU EĞİTİMİNİN NELİĞİ

Katılımcıların Duygu eğitimi tanımlarıyla ilgili oluşturulan temalar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Duygu Eğitiminin Tanımlanması İle İlgili Temalar

Temalar	Frekans	Öğretmenler
Öze Ait Tanımlar	8	Ö3, Ö9, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö17, Ö18
Amaç İçeren Tanımlar	7	Ö2, Ö7, Ö10, Ö15, Ö16, Ö20, Ö21
Duygu İçeren Tanımlar	4	Ö1, Ö6, Ö8, Ö19
Eğitim Kavramıyla İlişkili Tanımlar	2	Ö4, Ö5

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenler (8 kişi) duygu eğitimini tanımlarken “özel ait tanımlar” temasını kullanmışlardır. Katılımcıların bir kısmı Ayrıca “amaç içeren tanımlar” (7kişi) ve “duygu içeren tanımlar” (4kişi) öğretmenlerin kullandıkları temalardandır. Sadece iki öğretmen “eğitim kavramıyla ilişkili tanımlar” temasını kullanmıştır. Frekans değerlerinin katılımcıya göre fazla olmasının sebebi katılımcıların birden fazla tanım yapmasından kaynaklanmaktadır.

5.2.1. Öze Ait Tanımlar

Doğrudan bir kavramın ne olduğunu ortaya koymaya çalışan, tanımladığı ifadenin bütünü parçalarını içeren tanımdır.¹³² Duygu eğitimi tanımını özel tanım şeklinde ifade eden öğretmen görüşlerine yönelik tanımlar aşağıda verilmiştir:

Ö3: “*Öğretmenin verdiği vermek istediği duyguyu öğrencinin nerede nasıl hissettiğidir*”

Ö9: “*Bence öğrencilerin öğrendiği konunun içerisinde yaşamalarıdır*”

Ö11: “*Bulunmuş olduğumuz okullarda girmiş olduğumuz sınıflarda öğrenci ile teknik iletişim dışında çok yönlü olarak öğrenciye anlama ve bugünkü modern tabirle pozitif ilişki yürütme diyebiliriz*”

Ö12: “*Bireyin ya da çocuğun kendi içinde hissettiklerini fark edebilmesi ifade edilmesidir.*”

¹³² Abdullah Demir, “Mantıkta Tanım ve Hukuk Açısından Önemi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 22/3 (2016), 3211-3221.

Ö13: “Öğrencinin olumlu olumsuz bir durumla karşılaştığında duygularını yönetebilmesidir”

Ö14: “Din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin çoğu duygularla ilgilidir Duygu eğitimi öğrencilerin duygularını yönetmektir.”

Ö17: “Öğrenciye anlattığımız dersleri hissettirmektir.”

Ö18: “Bana göre Duygu eğitimi insanlarda bulunan duyguların karşı tarafa hissettirilmesidir. Duygu eğitiminde kullanılması karşımızdaki bireyin bu duyguları olması gereken yerinde hissetmesidir.”

Katılımcılar duygu eğitiminin özüne dair “hisseder, farkında olur” gibi ifadelere yer vermişlerdir fakat duygu eğitime dair empati kurma duygusal zekayı artırma gibi kavramların eksik olduğunu söyleyebiliriz.

5.2.2. Amaç İçeren Tanımlar

Duygu eğitiminin niçin yapıldığını ortaya koymaya çalışan tanımları içerir. Duygu eğitimi tanımını amaçsal tanım şeklinde ifade eden öğretmen görüşlerine yönelik tanımlar aşağıda verilmiştir:

Ö2: “Öğrencide veya kişilerde var olan duyguları ortaya çıkarmanın hedeflendiği duyguların nasıl gösterileceğini anlatmaktır.”

Ö7: “İnsanın yaşadığı duygularının farkına vardırmanın amaçlandığı eğitimdir.”

Ö10: “Duygu eğitimi, insanın karşısındaki kişiyi anlayabilme ve onun yerine kendisini koyabilme sürecini içerir bence”

Ö15: “Duygu eğitimi, insanların hayatlarına şekil vererek, duyguları eğitilmiş bireylerin toplumda mutluluğu yakalamasını amaçlar.”

Ö16: “Öğrencilerde istenilen duyguların gelişmesini sağlamaktır”

Ö20: “Derslerimizde ahlaki konularda olduğu için öğrencilerle o duygu bağı kurmak gerekiyor Duygu bağı kurulmadan verilmek istenilen verilemiyor manevi alana hizmet eden bir derse verilmesi gereken eğitimdir diye düşünüyorum”

Ö21: “Bana göre duygu eğitimi öğrencilerin duygularını onlara fark ettirmek için yapılan eğitimdir.”

5.2.3. Duygu İçeren Tanımlar

Tanımı oluştururken duygu durumlarından hareketle yapılan (sevgi, merhamet, korku gibi) tanımlamaları içermektedir. Duygu eğitimi tanımını duygu içeren tanım şeklinde ifade eden öğretmen görüşlerine aşağıda verilmiştir:

Ö1: *“Heyecan korku sevgi ve benzeri duyguların karşı tarafa olması gereken seviyeye getirilmesi için yapılan eğitimidir”*

Ö6: *“İnsan Öncelikle davranış eğitimi vardır davranışı şekillendirme insanın görünür yansımalarıdır doğrudan görülmeyen ama dolaylı olarak insana ait duygular vardır sevgi duygusu madde olarak gösteremez ama sevginin tezahürü olan başını okşamayı gösterebilir insanı davranışa yönlendiren duygularıdır Duygu eğitimi insanın görünmeyen ama onu harekete geçiren boyutunun eğitimidir.”*

Ö8: *“Kesin bir cümle kurmanın doğru olmadığını düşünüyorum duygu eğitimi zaten doğamızda var fitratımızda var çevresel etkenlerden dolayı deformasyona uğruyor duygularımız. Duygu eğitimi de duyguların saf arı duru halini koruyabilme çabası olabilir”*

Ö19: *“Duygu eğitimi değerler eğitimi ile eşdeğerdir bir öğrenci de acıma duygusu varsa onu merhametine yazdır bir çocuğun iyilik duygusu varsa da merhametine yansır duyguların birbiriyle bağlantılı olduğunu düşünüyorum.”*

5.2.4. Eğitim Kavramıyla İlişkili Tanımlar

Bazı öğretmenler duygu eğitimini tanımlarken eğitimle ilişkili bazı kavramları kullanarak bu tanımları yapmışlardır. Yapılan görüşler şu şekildedir:

Ö4: *“Bence duygu eğitimi bilişsel eğitimin doğru verilmesi ile duygularda bilgi çerçevesinde gelişir diye düşünüyorum”*

Ö5: *“Duygu ve eğitim kavramlarından hareketle duygu eğitimi bireyin his dünyalarının istendik yönü değiştirilip geliştirilmesinin deneme sürecidir.”*

Katılımcılara göre duygu eğitiminin neliğine dair açıklamalar yukarıdaki gibidir. Bununla birlikte DKAB öğretmenlerinin duygu eğitiminin neliğini ortaya koyarken yaptıkları açıklamalar, onların duygu eğitimini tam anlamıyla açıkladıkları anlamına elbette gelmeyecektir. Zira konunun kavramsal açıdan genişliği yapılan görüşmelerde hem araştırmacıyı hem de katılımcıları etkilemektedir. Bu sebeple katılımcılar kavramı nasıl tanımlasalar bir yön mutlaka eksik kalabilecektir.

5.3. DUYGU EĞİTİMİNİN GEREKLİLİĞİ

Duygu eğitiminin gerekliliğine dair katılımcıların tamamı (21 kişi) DKAB derslerinde duygu eğitiminin gerekli ve önemli olduğunu belirtmişlerdir. DKAB derslerinin kazanımları ve hedefleri düşünüldüğünde bu hedeflerin genel eğitim ve öğretim hedeflerinden farklı olduğu elbette düşünülemez. Din öğretiminin hedefi “*bireyin kendisiyle, ailesiyle, yakın ve uzak çevresiyle, bütün canlı ve cansız varlıklarla, hatta yaratıcı ile barışık ve anlamlı ilişki kurmasını temin etme*” şeklinde ifade edilmektedir.¹³³ DKAB dersleri aynı zaman duygulara yönelik bir dersidir. DKAB dersinde duygu aktarımı ya da duygu paylaşımı yapılmalıdır. Duygu eğitimi dini ve ahlaki gelişim açısından sevgi ve merhamet gibi değerlerin kazanımına katkı sağlar. Aynı zamanda ahlaki değerlerin içselleştirilmesine, doğru ile yanlış arasındaki farkındalığa, iyi ile kötünün bilinmesine ve buna göre yaşayabilmeye de katkı sağlar. Eğitim için söz konusu olan hedefler din eğitimi içinde de geçerlidir. Din eğitiminin gerçekleştirmek istediği uzak hedef eğitimde de olduğu gibi “iyi bir insan” yetiştirmektir. Diğer bir ifade ile insanın almış olduğu din eğitimi ile bulunduğu topluma pozitif etkilerinin olması gerekmektedir. Bu ise bilgi, duygu ve davranış konusunda yeterliliğe sahip olan kişilerin duygularını ve eğilimlerini yönetebilir duruma gelmesiyle mümkündür.¹³⁴ Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde duygu eğitiminin gerekli olduğunu belirten öğretmen görüşlerinden bazıları şunlardır:

Ö5: “*Evet oldukça önemli din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin içeriği müfredatı konusu programını göz önüne aldığımız zaman öğrenme inanç ibadet ahlak gibi konuları içeriyor. Bunları ayrı ayrı düşündüğümüz zaman en temel de hani zaten iman inanma duygusudur imanın asıl yeri kalptir. İnsanın hani duygularıyla şekillenen bir davranıştır. Bunun yanında insanın fitratında dini de bir fitrat dini olarak düşündüğümüzde yüce Allah insanı yaratırken onu inanma kabiliyetiyle yaratmıştır. İnsana ruh üflenmiştir bunun içerisinde duygularda vardır biz buna cevherler diyoruz.*”

Ö6: “*Önemli tabi ki de biz öğrencilerimize teknik konuları öğretmekten ziyade duyguları öğretmeliyiz çünkü öğrenci namazın nasıl kılınacağını Youtube'dan, kitaplardan öğrenebilir ama niçin namaz kılması gerektiğini o heyecanı o sevgiyi aşkı*

¹³³ Keyifli, “Bazı Öğrenme Kuramları ve Din Öğretimi”, s.251-266.

¹³⁴ Şükrü Keyifli, “Eğitim ve Din Eğitimi”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD) 13/2 (01 Haziran 2013), 31-54.

bağlılığı sorumluluğu niçin yapayım ya da niçin yapmayayım sorusuna cevap verebilmesi için önemlidir”

Ö8: *“Yani liselerde ya da ortaokullarda verilen din kültürü dersi bir teoloji dersi değil genel olarak ülkemizde mensup olunan din belli İslam dinine mensubuz ve öğrencilerimize evet başka dinlerle ilgili bilgilerde veriyoruz ama İslamiyet’le alakalı daha çok bilgiler veriyoruz ve İslam’ın özüne baktığımız da diğer dinlere de baktığımızda duygusuz bir dine duygusuz bir imana sahip olabilmış olmak mümkün değildir. İman zaten duygu ve bilginin birleşimidir. Bu yüzden duygu eğitimi işin içerisine katılmalıdır. Bu yüzden kesinlikle gereklidir.”*

Ö10: *Tabi ki çok önemlidir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde konularında duyguların çokça yer aldığını söyleyebilirim. Kuranda birçok kavram duygularla ilişkilidir. İbadete geçtiğimiz zaman orda da ibadetin özünü duygular oluşturur. Duygular olamadığı zaman diğer şeyler bir anlam ifade etmez yaptığımız işi ne için yapıyoruz hangi duygu ve düşünceyle yapıyoruz. Bu önem arz eder buna kalbi bağ diyoruz.*

Ö17: *“Evet oldukça önemli çünkü din bizim hayatımızın her alanında vardır. Yaşadığımız her durumla karşılaştığımız her durumla onu dinimizle de bağlantı içinde yaşarız duygularla bağdaştırırız o yüzden de önemlidir.”*

Katılımcılar duygu eğitiminin gerekli ve önemli olduğunu belirtmişlerdir fakat tam olarak içselleştirdiklerini ya da tam olarak farkında olduklarına dair bir şey söylememiz mümkün değildir.

5.4. DUYGU EĞİTİMİNİN YETERLİLİĞİ

“DKAB öğretim programında duygu eğitimine yeterli düzeyde yer verilmekte midir?” sorusuna katılımcıların tamamı yeterli düzeyde yer verilmediğini belirtmişlerdir. DKAB Öğretim Programı kazanımlarını incelediğimizde daha çok açıklar, araştırır, değerlendirir, karşılaştırır, analiz eder, sınıflandırır, yorumlar, ilişkilendirir, izah eder gibi bilişsel alan basamaklarına uygun olan ifadelerin yer aldığı görülebilir.¹³⁵ Din eğitiminde öğrencilerin yalnızca teorik bilgiyle bilişsel boyutta kalması elbette düşünülemez. Çünkü eğitimin bilişsel ve davranışsal boyutunun olduğu gibi duyuşsal boyutu da vardır. Öğrencilerin kazandığı ya da onlara kazandırılacak duyuşsal özellikler onların duyguları

¹³⁵ MEB, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara, 2018).

için bir alt yapı oluşturacak niteliktedir. Öğrenci yeterli kazanıma ulaşırsa duygularını da o kadar iyi tanıyabilir ve yaşar.¹³⁶ Zihinsel öğrenmelerde duygusal boyutun önemli bir yeri vardır. Hatta duygusal öğrenmelerin zihinsel öğrenmeyi ilk dereceden etkilediğini söyleyebiliriz. Din eğitimi ve öğretiminde hem öğrenci hem de öğrenme bütünlüğü açısından duyuşsal kazanımlar ön planda olmalıdır. Fakat kazanımlara göre öğrenmelerin genel anlamda bilişsel boyutun bilgi basamağında kaldığı görülmektedir. DKAB dersinin kazanımlarının gerçekleşmesinde öğretmene önemli bir rol düşmektedir. Ayrıca Program kazanımlarının hedeflerin sınıflanması açısından gözden geçirilmesi gerekmektedir.¹³⁷

Ö2: “DKAB öğretim programında duygu eğitimine yeterli düzeyde yer verdiği düşünmüyorum”

Ö7: “Yeterli düzeyde maalesef yer verilmediğini söyleyebilirim mevcut programda bilişsel düzey esas alınmakta yer yerde davranışsal boyuta yer verilmektedir. Duygu boyutu göz ardı edilmiştir programdaki kazanımlara baktığımız zaman duygu boyutuyla ilgili kazanımlar yok denilebilir. Açıklar yorumlar gibi kazanımlara bolca rastlarız fakat duygu boyutundaki ile hislere yer verilmez.”

5.5. DUYGU EĞİTİMİ AÇISINDAN DKAB DERS KİTAPLARI

Katılımcıların çoğunluğu ders kitaplarında duygu eğitimine yeterli düzeyde yer verilmediğini belirtmiştir. (17 kişi) Bir kısmı da az düzeyde yer verildiğini belirtmiştir. (4kişi) Katılımcılara göre ders kitaplarının duygu eğitimi açısından eksiklikleri olduğunu ifade edebiliriz.

Tablo 4. Ders Kitaplarında Yer Alan Duygu Eğitiminin Yeterliliğine İlişkin Kategoriler

Temalar	Frekans	Öğretmenler
Yeterli Değildir	18	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5 Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18 Ö19, Ö21
Kısmen Yeterlidir	3	Ö2, Ö8, Ö20

Öğretmenlerin pek çoğu (17 kişi) DKAB ders kitaplarının duygu eğitimi açısından yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Yeterli olmadığını belirten katılımcı görüşleri şunlardır:

¹³⁶ Rahmi Otluoğlu, “İlköğretim okulu izlencesinde (programında) duyuşsal alan ve duygu eğitim”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15/15 (2002), s.163-172.

¹³⁷ Mustafa Önder, “Din Eğitiminde Başarı İçin Dikkate Alınması Gereken Bir Unsur Olarak İnsan Onuru”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 13/29 (2015), s.511-534.

Ö1: *“Hayır yeterli olduğunu düşünmüyorum bence duygu eğitimi ayrıca bir ders olabilir.”*

Ö3: *“Duygu eğitimi ders kitaplarında yer almıyor”*

Ö15: *“Duygu kısmını verme daha bize kalıyor bizlerin açıklaması lazım ders kitapları yetersiz”*

Ö19: *“Ders kitaplarında duygu eğitimine hiç rastlamadım yeterli değil”*

Katılımcıların çok azı (4 kişi) ders kitaplarının kısmen yeterli olduğunu belirtmişlerdir.

Kısmen yeterli olduğunu belirten katılımcı görüşleri

Ö2: *“Duygu eğitimi kitaplarda tamamen yok diyemem ama duygu eğitimi vermek öğretmen merkezlidir öğretmen anlatmalı hayata geçirilmelidir.”*

Ö8: *“11. Sınıf ders kitabında duygu eğitimi konusunda ahirete uğurlama konusu var bu konunun öğrencilerin duygu eğitimi noktasında öğrencilere yeterli düzeyde olmasa da yer verilmektedir.”*

Ö20: *“Bu soruya yeterli yer verilmiştir diyemem ama 10.sınıf ders kitabında Bir Genç Olarak Hz. Muhammed ünitesi var. O kısımda peygamberimizden bahsediyoruz az da olsa duygular var o kısımda”*

Öğretmen görüşleri incelendiğinde katılımcıların çoğunun ders kitaplarının yetersizliğine dair görüşleri ortadadır. Katılımcılara bu konuda yarı yapılandırılmış görüşme formu gereği ders kitaplarına ait ayrıntılar sorulduğunda özellikle Ö20 *“Bu soruya yeterli yer verilmiştir diyemem ama 10.sınıf ders kitabında Bir Genç Olarak Hz. Muhammed ünitesi var. O kısımda peygamberimizden bahsediyoruz az da olsa duygular var o kısımda”* şeklinde yorumlamıştır. Ö8,11. Sınıf ders kitabında ahirete uğurlama konusunda duygu eğitimine dair kısmen bilgilerin yer aldığını belirtmekle birlikte çoğunlukla kitabın yetersizliğinden söz etmektedir. Şöyle ki Ö8: *“11. Sınıf ders kitabında ahirete uğurlama konusunda öğrencilerin ölümden korkmaması gerektiğinden bahsediliyor. Fakat duygu eğitimi konusunda ders kitapları genel anlamda yetersizdir.”* şeklinde belirtmiştir.

5.6. DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE YER ALAN DUYGULAR

Katılımcıların DKAB derslerinde kazandırılması gereken duygular bağlamında çoğunlukla merhamet, sevgi, adalet, sabır gibi olumlu duyguların kazandırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcılara göre Din Kültürü ve Ahlak ilgisi dersinde özellikle kazandırılması gereken duygular tablo 5’ te verilmiştir.

Tablo 5. Din Eğitimi ve Öğretiminde Temel Duygular

Temalar	Frekans	Öğretmenler
Merhamet	13	Ö4, Ö5, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö16, Ö18, Ö20, Ö21
Sevgi	10	Ö1, Ö3, Ö5, Ö6, Ö9, Ö12, Ö16, Ö17, Ö18 Ö19
Adalet	6	Ö4, Ö7, Ö8, Ö17, Ö18, Ö20
Korku	3	Ö1, Ö6, Ö10
Saygı	3	Ö3, Ö17, Ö18
İnanma	2	Ö14, Ö15
Sabır	2	Ö16, Ö18
Kin, Nefret, Öfke	1	Ö2
Sorumluluk	1	Ö6
Şefkat	1	Ö13
Şükür	1	Ö14

Frekans sayısının katılımcı sayısından fazla olmasının sebebi katılımcıların duygu kodlamalarında DKAB dersinde yer alması gereken duyguları birden fazla kullanmalarından kaynaklanmaktadır.

5.6.1. Merhamet

Merhamet Türkçe sözlükte “bir insanın veya diğer canlı varlıkların karşılaştıkları kötü durumdan dolayı üzüntü, acımak şefkat göstermek, birini esirgemek, kötü durumda olanlara karşı duyulan üzüntü” gibi anlamlara gelir.¹³⁸ İslami kaynaklarda merhamet duygusu rahmet kavramı ile ifade edilir. Türkçede ise merhamet hem Allah’a hem insanlara; rahmet ise özellikle Allah’a nispet edilerek ifade edilir.¹³⁹ Kandemir’e göre Merhamet duygusu, adaletin temel kaynağı olarak kabul edilirken, adaletin sınırlarını aşarak kişiye hak ettiğinden daha fazlasını sunan bir anlayış ise merhamet olarak

¹³⁸ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. (TDK), “Merhamet”, (Erişim:20.09.2023)

¹³⁹ Mustafa Çağrı, “Merhamet” Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004).

tanımlanır. Merhamet, insanı manevi olarak olgunlaştıran ve Allah'a yakınlaştıran ilahi bir lütuf olarak kabul edilir.¹⁴⁰

Kuranı Kerimde ve Hz. Peygamberin hadislerinde merhamet duygusuna farklı kelime ve manalar içerecek şekilde birçok yerde geçmektedir. Bir çalışmada Kuranı Kerimde yer alan merhamet duygusunu 20 temel başlık şeklinde ele almıştır. Bu başlıklar; Allah'ın lütufu, ihsanı, maddî ve manevî nimetleri sevap, mükâfat, cennet ve nimetleri İslam, iman ,kitap, vahiy, Kur'an yağmur, rızık, afiyet verme, sıkıntıları giderme, Allah'ın Peygamber'e geçmişle ilgili bilgiler vermesi, yumuşak kalpli olma,, af ve mağfiret suçları bağışlama imkânı sevgi ve şefkat günahattan, kötülüklerden ve afetlerden koruma ve kurtarma İmanda sebat ettirme, duanın kabul edilmesi, Allah'ın müminleri kâfirlerin şerrinden kurtarması, ferahlık, rahatlık, sıkıntıdan kurtarma cehennem azabından kurtuluştur.¹⁴¹ İslam eğitim sistemi bireylerin merhamet duygusunu geliştirmelerini, toplumsal ilişkilerde merhameti yaşamalarını ve insanlığa karşı sorumluluğunu yerine getirmelerini hedefler. Bu çalışma DKAB öğretmenlerine göre din öğretiminde en fazla kullanılması gereken ve öğretmenlerinde kullandığı duygunun merhamet duygusu olduğu göstermiştir.

Öğretmenlerin DKAB derslerinde işlenen duygulara ait görüşleri incelendiğinde merhamet temasını kullanan öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö4: *“Merhamet ve adalet ama öncelikle adalet zaten adalet felsefede en yüksek duygudur ayrıca empati de çok önemli”*

Ö5: *“DKAB derslerinde duygular zayıf olduğu için bundan söz etmek zordur bana göre ise sevgi merkezli bir DKAB dersi incelenmelidir. Merhamet duygusu beslenip geliştirilmelidir Kur'an ve Hz. Peygamberin mesajlarında sevgi ve merhamet ağırlıklı rahmet yüklü mesajlara rastlarız”* Rahman suresinde Rahman olan Allah Kur'an'ı öğretti diye başlar öğretim işinde Allah'ın sıfatları ve isimlerinden Rahman'ın seçilmesi eğitim işinin merhamet yüklü olmasını bize ifade eder. Yine Kur'an'da Hz. Musa'ya hitaben firavuna git ve onu yumuşak sözle uyar denilmiştir. Düşünün ki firavun gibi bir zalimi bile güzel sözlerle çağırıcaksak tertemiz öğrencilerimize asla kötü duygularla asla yaklaşamayız

¹⁴⁰ Mehmet Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2003). s.160.

¹⁴¹ İlhan Coşgun, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin 2010 Yılı ve 2018 Yılı Öğretim Programının Din Eğitimi Açısından Karşılaştırılması -Merhamet Değeri Örneği-* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

Ö8: “En fazla üzerinde durulan konulardan biri merhamet ve adalet duygusunu kazandırmaya çalışıyorum”

Ö10: “Allah sevgisi konusunun önemli olduğunu düşünüyorum Allah figüründen korkulmaması gerektiğini düşünüyorum Allah denilince Onun merhametinin ön planda olması gerektiğini düşünüyorum”

Ö11: “Merhamet, sevgi, empati duyguları öncelikle kazandırılmalıdır”

Ö12: “Sevgi empati Merhamet duygusu hoşgörü duygusunun önemli olduğunu düşünüyorum”

Ö13: “Şefkat ve merhamet duygularının öncelikle kazandırılması gerektiğini düşünüyorum”

Ö14: “Başta Allah inancı inanma duygusu kazandırılmalıdır Bundan başka merhamet ve şükür duyguları kazandırılmalıdır”

Ö16: “Sevgi sabır merhamet duygularına yer veriliyor Bence de aynı duygular öncelikle kazandırılmalıdır”

Ö18: “Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde en çok sevgi, saygı, merhamet, sabır ve adalet duygularına yer verilmektedir. Bence öncelikle kazandırılması gereken duygular sevgi ve adalettir”

Ö20: “Öncelikle merhamet duygusu adalet duygusu samimiyet duygularının kazandırılması gerektiğini düşünüyorum”

Ö21: “İlk verilmesi gereken sevgi duygusudur sonra da Merhamet duygusu gelir”

5.6.2. Sevgi

İnsanın en temel ihtiyacı sevgidir. Din duygusunun en önemli kaynaklarından biridir sevgi. Allah'ın kendisini sevdiğine inanan çocuklar da Allah'ı sevmektedir. Anne sevgisi ile Allah sevgisi arasında ilişki kurmaktadır.¹⁴² Hz. Peygamber, sevgiyi İslam'ın temel bir değeri olarak benimsemiş ve insanlara sevgi ve affetme ile yaklaşmıştır. Öğrencilere gösterilen sevgi ve ilgi olumlu etkiler yaratır. Bu sevgi ihtiyacı, bireylerin

¹⁴² Yurdağül Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi* (Ankara: D.İ.B Yayınları, 1994).s.76-77.

duygusal ve sosyal gelişimi için önemlidir ve ömür boyu devam eder.¹⁴³ Bir çocuğun duygusal yaşamda onu en çok besleyip geliştiren şeyin anne ve babasında gördüğü dengeli olan sevgi duygusudur. Çocuğun duygu dünyası sevgisiz ise tıpkı nadasa bırakılmış üzerinde diken biten bir topraktan farksız olur.¹⁴⁴ Sevginin eksik olduğu herhangi bir etkinlik, eksikliklerle nitelendirilebilir. Eğitim, özellikle din eğitimi, sadece sevgiyi öğretmekle kalmamalı, aynı zamanda sevgi ile aktarılmalıdır.¹⁴⁵

Öğretmenlerin DKAB derslerinde işlenen duygulara ait görüşleri incelendiğinde 10 öğretmenin sevgi duygusunun önemli olduğunu DKAB derslerinde de bu duyguyu kullandığını belirtmişlerdir.

Sevgi temasını kullanan öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö1: *“Sevgi ve korku duyguları veriliyor ama daha çok sevgi duygusu üzerinden gidilmelidir.”*

Ö3: *“Sevgi saygı ve benim hayatımda en çok kullandığım eğitim empati kurmak.”*

Ö5: *“DKAB derslerinde duygular zayıf olduğu için bundan söz etmek zordur bana göre ise sevgi merkezli bir DKAB dersi incelenmelidir. Merhamet duygusu beslenip geliştirilmelidir Kur'an ve Hz. Peygamberin mesajlarında sevgi ve merhamet ağırlıklı rahmet yüklü mesajlara rastlarız” Rahman suresinde Rahman olan Allah Kur'an'ı öğretti diye başlar öğretme işinde Allah'ın sıfatları ve isimlerinden Rahman'ın seçilmesi eğitim işinin merhamet yüklü olmasını bize ifade eder. Yine Kur'an'da Hz. Musa'ya hitaben firavuna git ve onu yumuşak sözle uyar denilmiştir. Düşünün ki firavun gibi bir zalimi bile güzel sözlerle çağırıcaksak tertemiz öğrencilerimize asla kötü duygularla asla yaklaşamayız.*

Ö6: *“Allah sevgisi peygamber sevgisi sorumluluk duygusu Allah korkusu öncelikle sorumluluk duygusunun kazandırılması gerektiğini düşünüyorum sorumluluk duygusu ahiret bilinci üzerinden verilmelidir.”*

Ö9: *“Sevgi ve merhamet duygusu diğerlerine göre ağır basmaktadır”*

¹⁴³ Mehmet Emin Ay, *Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza* (İstanbul: Gül Yurdu Yayınları, 2012).s.28.

¹⁴⁴ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2009).s.184.

¹⁴⁵ Mustafa Önder, “Pozitif Eğitim”, *Din Eğitiminde Pozitif Yaklaşım*, ed. Mehmet Kanak - Mustafa Ersoy (Ankara: Eğiten Kitap, 2021).s.200.

Ö12: “Sevgi empati merhamet duygusu hoşgörü duygusunun önemli olduğunu düşünüyorum”

Ö16: “Sevgi sabır merhamet duygularına yer veriliyor Bence de aynı duygular öncelikle kazandırılmalıdır”

Ö17: “DKAB derslerinde dediğim gibi duyguları fazla yer verilmiyor öncelikle çocuklara sevgi saygı adalet yüce yaratıcıyı tanıma inanma gibi duygulara yer verilmelidir çocuklar öncelikle yaratıcıyı tanıyacak ki sevsin insanı sevsin acıma duygusu empati duygusu olsun”

Ö18: “DKAB dersinde en çok sevgi saygı merhamet sabır ve adalet duygularına yer verilmektedir bence öncelikle kazandırılması gereken duygular sevgi ve adalettir.”

Ö19: “Öncelikle Sevgi din kültürü ve ahlak bilgisi dersi sevgiye dayanır sonra çocuklara merhamet duygusu aşılmalı yardımseverlik duygusu da oldukça önemlidir.”

5.6.3 Adalet

Din eğitim ve öğretiminde, çocukta ilk uyandırılacak duygulardan biri adalet duygusudur. Bu duygu, İslam eğitim ve öğretiminin temel taşlarından birini oluşturur. Adalet, genel anlamıyla bir şeyi layık olduğu yere koymak anlamına gelir.¹⁴⁶ Adalet eğitimi verilirken davranışların doğruluğu ve yanlışlığı hakkında öğrencinin bilinçlendirilmesi, yapılan telkinlerin onların kavrama düzeyine uygun olması da gerekmektedir.¹⁴⁷ İslam düşüncesine göre adalet, evrensel bir ilkedir ve tüm insanlar, hatta tüm varlıklar karşısında göz önünde bulundurulması gereken bir tutumu ifade eder.¹⁴⁸ Adalet duygusu, İslam eğitim ve öğretiminde büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle Kur'an'da birçok ayette adalet konusuna vurgu yapılır.¹⁴⁹

Öğretmenlerin DKAB derslerinde işlenen duygulara ait görüşleri incelendiğinde adalet temasını kullanan öğretmen görüşlerine aşağıda verilmiştir.

Ö4: “Merhamet ve adalet ama öncelikle adalet zaten adalet felsefede en yüksek duygudur ayrıca empati de çok önemli”

¹⁴⁶ Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022).s.559

¹⁴⁷ Hüseyin Yılmaz, “Aile İçi Şiddet ve Huzur/Din Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2010).

¹⁴⁸ Yaşar Fersahoğlu, “Din Eğitim ve Öğretiminde Duyguların Transferi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (17 Ocak 2014).

¹⁴⁹ el-En'am 6/91; en-Nisa 4/58, el-Maide 5/42, el- Araf 7/ 29

Ö7: “Hikmet, iffet, şecaat gibi konular var düriüstlük ve adalet duygusu en önce kazandırılması gerektiğini düşünüyorum.”

Ö8: “En fazla üzerinde durulan konulardan biri merhamet ve adalet duygusunu kazandırmaya çalışıyorum.”

Ö17: “DKAB derslerinde dediğim gibi duyguları fazla yer verilmiyor öncelikle çocuklara sevgi saygı adalet yüce yaratıcıyı tanıma inanma gibi duygulara yer verilmelidir çocuklar öncelikle yaratıcıyı tanıyacak ki sevsin insanı sevsin acıma duygusu empati duygusu olsun”

Ö18: “Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde en çok sevgi, saygı, merhamet, sabır ve adalet duygularına yer verilmektedir. Bence öncelikle kazandırılması gereken duygular sevgi ve adalettir”

Ö20: “Öncelikle merhamet duygusu adalet duygusu samimiyet duygularının kazandırılması gerektiğini düşünüyorum”

5.6.4. Korku

Korku “nesnel olarak tehlikeli olma durumları karşısında gösterilen tepkidir.”¹⁵⁰ Canlı varlıkların tehlikeler karşısında göstermiş olduğu doğal bir tepki olan korkuyu psikologlar canlıyı uyaran ve onun kendisini savunmaya yaradığı bir mekanizma olarak görürler.¹⁵¹ Yaratıcıya karşı duyulan sevgi tüm duyguların üzerinde olmalıdır. Korku duygusu bireydeki sevgiyi bastırmamalıdır. Çünkü insan korktuğundan daha çok sevdiği şeylere sarılabilir. Din eğitiminde duygulara hitap noktasında pozitif ve negatif iki yön vardır. Pozitifte bireyin hoşuna gidecek unsurlar bulunurken negatif olanda korku ve kaçınma vardır. Bu duyguların oluşumunda bireylerin yaş, cinsiyet, sosyo-kültürel özellikler dikkate alınmalıdır. Çünkü bu denge sağlanırsa sağlıklı dini davranış oluşabilir.¹⁵² Bireylerde dini korkunun oluşmasındaki etkenler bireyin Tanrıyı nasıl tasvir ettiği ve kişinin dini kimliğidir. Tanrıya karşı bakış açısı korku yönelimli olan bireylerde Tanrı, cezalandırıcı, intikam alıcı, affetmeyen bir kimliğe sahiptir. Tanrıya karşı bakış

¹⁵⁰ Cavit Binbaşoğlu, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Binbaşoğlu Yayınevi, 1982).s151.

¹⁵¹ Atalay Yörüköğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar* (İstanbul: Özgür Yayınları, 2000). s.220

¹⁵² İsmail Sağlam, “İletişim ve Sosyal Etkinin Dinî Davranış Oluşumundaki Rollerini”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 7/18 (2009), s.81-105.

açısı sevgi olan bireylerde ise korkunun aksine Tanrı'nın daha affedici ve şefkatli olduğu inancı daha baskındır.¹⁵³

Öğretmenlerin DKAB derslerinde işlenen duygulara ait görüşleri incelendiğinde korku kodunu kullanan 3 öğretmenin görüşleri aşağıda verilmiştir:

Ö1: *“Sevgi ve korku duyguları veriliyor ama daha çok sevgi duygusu üzerinden gidilmelidir.”*

Ö6: *“Allah sevgisi peygamber sevgisi sorumluluk duygusu Allah korkusu öncelikle sorumluluk duygusunun kazandırılması gerektiğini düşünüyorum sorumluluk duygusu ahiret bilinci üzerinden verilmelidir.”*

Ö10: *“Allah sevgisi konusunun önemli olduğunu düşünüyorum Allah figüründen korkulmaması gerektiğini düşünüyorum Allah denilince Onun merhametinin ön planda olması gerektiğini düşünüyorum.”*

5.6.5. Saygı

İslam dini insanlar arasında saygı ve hoşgörü temelli bir ilişki kurmayı teşvik eder. İslam'da saygı duygusu hem Allaha hem de diğer insanlara karşı gelir. İslam'a göre Allah'ın yarattıklarına saygı göstermek onları incitmemek önemlidir. Aynı zamanda saygı duygusu muhatabımıza karşı dikkatli ve özenli davranmamıza neden olan değeri ön plana alan bir duygudur.¹⁵⁴ Kişinin tüm ahlaki eksikliklerinden kurtulup gerçekten erdemli bir insan olabilmesi saygılı ve sorumlu tavırlarının kalıcı bir şekilde karakterine yerleşmesiyle mümkün olabilir.¹⁵⁵

Öğretmenlerin DKAB derslerinde işlenen duygulara ait görüşleri incelendiğinde saygı temasını kullanan öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir:

Ö3: *“Sevgi saygı ve benim hayatımda en çok kullandığım eğitim empati kurmak.”*

Ö17: *“DKAB derslerinde dediğim gibi duyguları fazla yer verilmiyor öncelikle çocuklara sevgi saygı adalet yüce yaratıcıyı tanıma inanma gibi duygulara yer verilmelidir çocuklar öncelikle yaratıcıyı tanıyacak ki sevsin insanı sevsin acıma duygusu empati duygusu olsun”*

¹⁵³ Özlem Güler, “Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (01 Nisan 2007), s. 123-133.

¹⁵⁴ Mustafa Köylü, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi* (Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2016).

¹⁵⁵ Nuran Bayrak, *Kur'anda Kıssa Temelli Duygu Eğitimi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

Ö18: “*Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde en çok sevgi, saygı, merhamet, sabır ve adalet duygularına yer verilmektedir. Bence öncelikle kazandırılması gereken duygular sevgi ve adalettir*”

5.6.6. İnanma

İslam dini inanç merkezlidir. İnanma sadece bilişsel ve davranışsal boyutta olmamalıdır. İnançın duygusal boyutu ihmal edilmemelidir. Hatta inanmanın duygusal boyutu diğer boyutların üzerindedir.¹⁵⁶

Öğretmenlerin DKAB derslerinde işlenen duygulara ait görüşleri incelendiğinde inanma kodunu kullanan 2 öğretmenin görüşleri aşağıda verilmiştir:

Ö14: “*Başta Allah inancı inanma duygusu kazandırılmalıdır Bundan başka merhamet ve şükür duyguları kazandırılmalıdır*”

Ö15: “*İnanma duygusu kazanılmalıdır sonra da ahlaki değerlere ait duygular kazandırılmalıdır*”

5.6.7. Sabır

Kelime olarak sözlükte; engellemek, hapsedmek; güçlü ve dirençli olmak anlamına gelir. Ahlaki bir terim olarak ise üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belalar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet gibi manalara gelir.¹⁵⁷ Sabır duygusu, duygusal bir bileşen olarak sabır tutumunun temelini oluşturur. Sabır, yalnızca tek bir değer alanına sıkışmamış, ahlaki, dini ve insani bir değer olarak kabul edilir. Dinler tarafından desteklenir, ahlaki olarak doğru bulunur ve toplumda genel olarak kabul görür. Ayrıca, atasözlerine ve kültürel söylemlere konu olmuş bir kavramdır.¹⁵⁸ Okullardaki sistem içerisinde her öğrencinin belli standartlara uyup çalışması istenir bu da öğrenciye irade eğitimi imkânı sunar. İrade eğitiminde önemli olan iki öğeden biri de sabırdır.¹⁵⁹ Sabır duygusunu insanlara aşılatabilmek için, öğretmenin öncelikle kararlılık, azim ve sabrını kişisel olarak göstermesi gereklidir.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Koçak, *Duygular ve Dini Duygular*.

¹⁵⁷ Çağrı, “*Merhamet*” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*.

¹⁵⁸ Mebrure Doğan, *Sabır Psikolojisi* (Çamlıca Yayınları, 2016). s.61.

¹⁵⁹ Recep Kaymakcan - Hasan Meydan, “*Ahlaki Karakter ve Eğitimi*”, 2012.

¹⁶⁰ Nevzat Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji* (Timaş Yayınları, 2019).s. 233-236.

Din öğretiminde sabır, daha iyi öğrenme ve öğretme deneyimleri sağlamak için önemlidir. Sabırlı bir öğretmen, öğrencilere daha iyi rehberlik edebilir ve özgüvenlerini artırabilir.

Sabır temasını kullanan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö16: “*Sevgi, sabır, merhamet duygularına yer veriliyor. Bence de sabır duygusu öncelikle kazandırılmalıdır.*”

Ö18: “*Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde en çok sevgi, saygı, merhamet, sabır ve adalet duygularına yer verilmektedir. Bence öncelikle kazandırılması gereken duygular sevgi ve adalettir.*”

5.6.8. Kin, Nefret, Öfke

Bir insan kötü bir olayla karşılaştığında, genellikle olumsuz duyguları etkisi altına girer. Bu tür durumlarda, insanlar zarar göreceklere şeye karşı negatif hisler geliştirebilirler, bu da kin, nefret, öfke ve düşmanlık gibi duyguları içerebilir.¹⁶¹ Hoşlanılmayan şeylere karşı oluşan öfke duygusu, insan doğasının bir parçasıdır ve bu duygu, yararlı amaçlar doğrultusunda kullanılabilir. Ancak, şeytan, öfkeyi en zayıf noktalarımızdan biri olarak manipüle edebilir. Bu nedenle, öfkenin kontrol altına alınması hem birey hem de toplum için büyük önem taşır. Bu kontrol, insanların güvenliği ve toplumsal huzur açısından kritik bir rol oynar.¹⁶²

Din eğitimi öğrencilerde onları olumsuz itebilecek duyguların eğitilmesine destek olacak şekilde öğrencilere sunulmalıdır.

Öğretmenlerin DKAB derslerinde işlenen duygulara ait görüşleri incelendiğinde kin, nefret, öfke kodunu kullanan öğretmenin (Ö2) görüşleri aşağıda verilmiştir:

Ö2: “DKAB derslerinde öğrencilere daha çok nefret kin öfke duygularının bastırılması bunları nasıl kontrol altına tutulacağı hakkında bilgi verilmesi gerekir”

5.6.9. Sorumluluk

Bireyler iyi ve kötü davranışları öncelikle aile de kazanırlar. Sorumluluk bilincinin kazanılması için öncelikle ailede çocuğa sorumluluklar verilmelidir. Örneğin bir ailede çocuklara verilebilecek bir hayvan bakımı (kedi, kuş gibi) onda sorumluluk

¹⁶¹ Nevzat Tarhan, *Duyguların Dili Duygusal Zekaya Yeni Bir Yorum* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008).

¹⁶² Süleyman Pak, “Kur’anın Duyguları Eğitmesi Bağlamında Öfkenin Kontrolü Meselesi”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVI/1 (2012), s.69-103.

duygusunun yanında sevgi duygusunu da kazandıracaktır.¹⁶³ Din eğitiminde sorumluluk duygusu Müslümanlara ahlaki ve dini bir değer olarak öğretilir. İslam insanların Allaha karşı sorumluluğunun olduğunu ve bu sorumluluğun dünya ve ahirette geçerli olduğunu vurgular.

Öğretmenlerin DKAB derslerinde işlenen duygulara ait görüşleri incelendiğinde sorumluluk kodunu kullanan öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir:

Ö6: “Allah sevgisi peygamber sevgisi sorumluluk duygusu Allah korkusu Öncelikle sorumluluk duygusunun kazandırılması gerektiğini düşünüyorum sorumluluk duygusu ahiret bilinci üzerinden verilmelidir.”

5.6.10. Şefkat

Şefkat zor ve sıkıntı içerisinde olanlara karşı iyi niyetle karışık bir duygudur.¹⁶⁴ Din eğitiminde şefkat duygusu öğrencilerin güçlü yönlerini geliştirmelerine, zayıf yönlerini desteklemelerine ve bütün bir birey olarak gelişmelerine yardımcı olur.

Öğretmenlerin DKAB derslerinde işlenen duygulara ait görüşleri incelendiğinde şefkat temasını kullanan öğretmenin görüşleri aşağıda verilmiştir:

Ö13: “Şefkat ve merhamet duygularının öncelikle kazandırılması gerektiğini düşünüyorum”

5.6.11. Şükür

Şükür, insanların yaşamlarında ve karakterlerinde olumlu bir etki yaratan, zor zamanlarda insanlara güç sağlayan, iyimser bir tutumu teşvik eden, olumlu bir yönelimi temsil eden ve insanların birbirine bağlılığını güçlendiren bir kavramdır.¹⁶⁵

İslamiyet Müslümanları hayatlarının en alanında şükretmeye teşvik eder. Şükür duygusu din eğitiminin bir parçası olarak öğrencilerin Allah’a olan bağlılığını güçlendirir. “Her ikram sahibi, kendisine teşekkür edilmesini önemser. Teşekkür etmek o canlının yaşadığının ispatıdır. Şükürsüzlük bunu yalanlamak anlamına gelir. Şükürün bilinçli ya da

¹⁶³ Mehmet Zeki Aydın, “Ailede Ahlak Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (15 Aralık 2003),s. 125-158.

¹⁶⁴ Hayati Hökelekli, “Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi” 1/4 (2008), s.78-85.

¹⁶⁵ Gülüşan Göcen, “Yetim Çocuklarda Şükür, Maneviyat ve Mutluluk”, *Din, Değerler ve Sağlık*, ed. Hayati Hökelekli (İstanbul: DEM Yayınları, 2017).

bilinçsiz yapılması bu konudaki önemli bir ayrımdır. Şükürsüzlüğün ölçüsü hırs ve doyumsuzluk iken, şükürün ölçüsü yetinme, kanaat, razı olma ve memnuniyettir”¹⁶⁶.

Öğretmenlerin DKAB derslerinde işlenen duygulara ait görüşleri incelendiğinde şükür kodunu kullanan öğretmenin (Ö14) görüşleri aşağıda verilmiştir:

Ö14: “Başta Allah inancı inanma duygusu kazandırılmalıdır. Bundan başka merhamet ve şükür duyguları kazandırılmalıdır.”

Her ne kadar katılımcılar bu duygulara vurgu yapsalar da duygu dünyası çok geniş olduğu için bazıları dışarıda kalacaktır. Yani bu duygulara çok daha fazlaca ekleme yapılabilir.

5.7. DUYGU EĞİTİMİNİN ÖĞRENCİLERİN YAŞAMLARINA ETKİSİ

Duygu eğitiminin öğrencilerin yaşamlarında nasıl bir etkiye sahip olduğuyula ilgili katılımcılardan elde edilen sonuçlara göre oluşturulan temalar tablo 6 da verilmiştir.

Tablo 6. Duygu Eğitiminin Öğrencilerin Yaşamlarına Etkisi

Temalar	Frekans	Öğretmenler
Farkındalık	8	Ö2, Ö5, Ö7 Ö10, Ö11 Ö13, Ö17 Ö21
İsteklilik	5	Ö1, Ö3, Ö14, Ö16, Ö20
Diğer varlıklarla ilişki güçlendirir	3	Ö15, Ö18, Ö19
Duygusal Kazanım Önceliği	2	Ö6, Ö8
Rehber Olma	2	Ö9, Ö12
Bakış açısını güçlendirir	1	Ö4

Tablo 6 incelendiğinde duygu eğitiminin öğrencilerin yaşamlarını etkilemesi bakımından oluşturulan temalar şunlardır:

5.7.1. Farkındalık

Farkındalık, “duygu, algı ve bilginin merkezi kabul edilen yeti” anlamına gelmektedir.¹⁶⁷ Farkındalık bireyin kendisini ve yaşadığı dünyayı daha iyi anlamasına sebep olabilir. Birey içerisinde bulunduğu duygusal durumları düşünceleri daha iyi anlamak duygularını yönetmek açısından bir araçtır. Duygu eğitimi ile öğrenciler yaşadıkları dünyayı daha iyi fark eder, hayatı anlamlı kılar öğrenciler aktif hale gelir.

¹⁶⁶ Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu* (Timaş Yayınları, 2019).

¹⁶⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (Paradigma Yayınları, 2013).s.262.

Öğrencilerin yaşamlarını etkilemesi bakımından “farkındalık” temasını kullanan öğretmen görüşleri (5kişi) şu şekildedir:

Ö2: *“Duygu eğitiminin öğrencilerin dini ve manevi yaşantılarında dolaylı olarak değil direkt olarak etkisi vardır. Öğrencilere yaşadıklarını fark etmelerini hayatı anlamlandırmada katkısı olduğunu düşünüyorum.”*

Ö5: *“Öğrencilerin dini ve manevi yaşantısında duygu eğitimi temel teşkil eder. Her şeyden önce sevip benimsemesi gerekir. Allah sevgisi iman sevgisi dünya ve ahiret mutluluğu için duygular ön plandadır iman önce kalbi duygudur. Öğrencinin kalbine girmeden aklını ikna edemez güzel davranışlar güzel duygularla şekillenir. Hatta buğz dediğimiz bütünü ile karşı verilen mücadelede duygular ön plandadır özellikle günümüzde gençler bir kötülük gördüğünde duyarsız kalabilmekte veya video çekip paylaşma derdine düşmektedir. Oysa yapılan iş ne kötüdür deyip buğz edip ızdırap duyabilmelidir işte bütün bunlar duyguları eğitip yönetmekle ilgilidir.*

Ö7: *“Kesinlikle çok önemli rolü olduğuna inanıyorum çünkü din ahlaklı duygularını eğitebilen ya da duygularını iyi yönde kanalize edebilen çocukların zaten dini yönlerinin de daha ağır ve daha hassas olduğunu görüyoruz ama ahlak eğitimi duygu ve eğitimini fazla almamış öğrencilerde dini hassasiyetlerinin fazla olmadığını görüyoruz. Yani bu durum birbiriyle paralel bana göre”*

Ö10: *“Bu soru için en başa dönecek olursak çocuk için empati yapabilme becerisini kazanırsa yani öğretmenin yerine ya da arkadaşının yerine kendini koyabilirse daha iyi anlayabilir ve böylece sevgi ve merhamet duygusunu daha iyi kavrar bu noktalarda önemli olduğunu düşünüyorum.”*

Ö11: *“Farkındalık oluşturuyor ve öğrenciyi aktifleştirdiğini düşünüyorum”*

Ö13: *“Olumsuz duygularla baş edebilmesini sağlar onların dini ve manevi yaşantılarını güçlendirmesi açısından önemli rol oynar”*

Ö17: *“Öğrencilerin dini ve manevi yaşamlarında olumlu rol oynamaktadır onların diğer insanlara karşı daha duyarlı olduklarını görüyoruz daha insancıl daha sevecen daha duyarlı en önemlisi de kendini tanıma fırsatı buluyorlar.”*

Ö21: *“Önemli bir rol oynar. Öğrencilerin manevi anlamda daha sağlıklı ve duyarlı bireyler olmalarını sağlar.”*

5.7.2. İsteklilik

İsteklilik olmadan din eğitimi düşünülemez. Katılımcılar duygu eğitiminin öğrencilerin dini yaşantısının bir boyutu olan ibadetleri yapmada onları istekli hale getirdiğini belirtmişlerdir.

Duygu eğitiminin öğrencilerin yaşantılarını etkilemesi bakımından “İsteklilik” temasını kullanan öğretmen görüşleri (3 kişi) şu şekildedir:

Ö1: *“Bence duygu eğitimi alan bir öğrencide ibadet noktasında özellikle hevesli ibadetlerini yaparken daha heyecanlı olacağını düşünüyorum”*

Ö3: *“Dini ve dini öğretileri severek yaptıklarını onların manevi yaşamlarını kuvvetlendirdiğini düşünüyorum”*

Ö14: *“Çocukluğumuzdan beri bizler dinimizi duygularla öğrendik ve duygularla devam ettik duygu eğitimi ne kadar çok verilirse çocuklar inanç konusunda o denli sağlam olur”*

Ö16: *“Din duygulara hitap eden bir kavram duygular olmadan dini davranışların gösterilmesi mümkün değil.”*

Ö20: *“Duygu eğitimi verildiğinde ibadetleri yapmada daha istekli hevesli olmalarına yardım edeceğini düşünüyorum”*

5.7.3. Duygusal Kazanım Önceliği

İnsan davranışlarının kökeni büyük ölçüde duygusal etkenlere dayanırken, din de insanın doğal bir eğilimi olarak görülebilir. Din, insanlar için duygusal tatmin sağlama ve kişisel gelişimde önemli bir rol oynama amacıyla ilgi çeken bir alandır.¹⁶⁸ Bu nedenle bireylerin öncelikle duygusal gelişimleri önemsenmelidir.

Duygu eğitiminin öğrencilerin yaşantılarını etkilemesi bakımından “duygusal kazanım önceliği” temasını kullanan öğretmen (2 kişi) görüşleri şu şekildedir:

Ö6: *“Çok önemli rol oynamaktadır din öncelikle duygu işidir bilgi sonradan gelir teknik konular teferruattır. Öncelikle duygular kazandırılmalıdır.”*

Ö8: *“Teorik kısımlar öğrencilere öğretilir dersi içselleştirme noktasına geçildiğinde tek başına bilgini yeterli olmayacaktır. Duygular olmadan din kültürü ve*

¹⁶⁸ Mustafa Tavukcuoğlu, “Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (2002).

ahlak bilgisi dersi düşünülemez öğrenci teorik bilgiyi unutabilir ama yaşadığı duyguları unutamaz”

5.7.4. Diğer Varlıklarla İlişkiyi Güçlendirir

Duygu eğitimi diğer varlıklarla ilişkimizi etkiler. İnsanlar duygusal zekâ becerilerini kullanarak çevresine saygı duyarak onlarla iyi ilişkiler geliştirebilir.

Duygu eğitiminin öğrencilerin yaşantılarını etkilemesi açısından “diğer varlıklarla ilişkiyi güçlendirir” temasını kullanan öğretmen (3 kişi) görüşleri şu şekildedir:

Ö15: *“İnsan ilişkilerini ve davranışlarını düzeltir. Tüm yaratılan varlıklara sevgi ile bakar”*

Ö18: *“Çoğu öğrenciye duygular yoluyla ulaşabiliyoruz kullandığımız duyguyu öğrenciye doğru yerde hissettirebildiğimiz zaman öğrencilerin dini ve manevi yaşamlarına oldukça olumlu etkisi olduğunu görebilmekteyiz”*

Ö19: *“Bizim dinimiz duygulara dayalı bir din bir din kültürü öğretmeni duygularını yansıtarak ders işlemelidir bir öğretmen dinin altında yatan asıl mesajı vermesi lazımdır.”*

5.7.5. Rehber Olma

Duygu eğitiminin öğrencilerin yaşantılarını etkilemesi bakımından “rehber olma” temasını kullanan öğretmen (2 kişi) görüşleri şu şekildedir:

Ö9: *“Rehber rol oynamaktadır öğrenci yaşarsa bunu karşısına da aktarabilir empati bu noktada çok önemli diye düşünüyorum.”*

Ö12: *“Önemli bir rol oynamakta rehberlik etmektedir. Duygular hayatımızın tüm alanını etkilediği gibi tabii ki dini ve manevi yaşamımızı da önemli ölçüde etkilemektedir.”*

5.7.6. Bakış Açısını Güçlendirir

Duygu eğitimi öğrencilerin yaşantılarını etkilemesi bakımından “bakış açısını güçlendirir” temasını kullanan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö4: *“Öğrencilere öncelikle bir bakış açısı kazandırdığını düşünüyorum. Bu sayede maneviyatlarında güçlendiğini düşünüyorum.”*

Bu etkiler önemli fakat ne kadar gerçekte öğrenciye dokunuyor bilemeyebiliriz.

5.8. DUYGU EĞİTİMİNE YÖNELİK YÖNTEM VE TEKNİKLER

Katılımcıların DKAB dersinde duygu eğitimine yönelik kullanılan yöntem ve teknikler bakımından oluşturulan temalar tablo 7 de gösterilmiştir.

Tablo 7. Duygu Eğitiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Temalar	Frekans	Öğretmenler
Rol Oynama-Drama	8	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö12, Ö13, Ö16, Ö21
Anlatım	7	Ö2, Ö6, Ö11, Ö14, Ö15, Ö18, Ö19
Örnek Olay	5	Ö2, Ö5, Ö7, Ö10, Ö16
Soru-Cevap	5	Ö8, Ö9, Ö12, Ö17, Ö18
Proje	2	Ö7, Ö20
Gezi-Gözlem	1	Ö16

5.8.1. Rol Oynama -Drama Yöntemi

Değişen dünyada ve eğitim sisteminde ezbere dayalı bir eğitim şekline ziyade öğrencinin hafızasında uzun süre yer edecek biçimde işlenen dersler yöntem ve teknikler geliştirilmelidir. Bunun için “sosyal ve fiziksel doğal çevrede yaşayarak eğitim” tekniklerinden yararlanılmalıdır. Rol oynama ve Drama Yöntemi bu tanımlama için uygun bir yöntem tekniktir.¹⁶⁹ Duygu eğitimi verilirken rol oynama ve drama yöntemi oldukça önemlidir. Bu yöntem sayesinde öğrencilere başkalarının duygularını anlama, duygularının farkına varma, empati kurma becerilerini geliştirmede yardımcı olur.¹⁷⁰ Bir karakteri oynama veya o durumun içerisine girme o kişinin duygusal durumunu ya da duygusal deneyimlerini deneyimlemek ve diğer insanların duygularını anlamada yardımcı olur.¹⁷¹ Rol oynama ve drama öğrencilere duygusal farkındalık kazandırmada etkili bir yöntemdir. Öğrenciler, farklı duygusal durumları deneyimleyip kendi duygusal tepkilerini daha iyi anlayabilirler.

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun yöntem ve teknik bakımından rol oynama- drama” temasını kullanan öğretmen (8 kişi) görüşleri şu şekildedir:

¹⁶⁹ Alev Önder, *Yaşayarak Öğrenme için Eğitici Drama (Kuramsal Temellerle Uygulama Teknikleri ve Örnekleri)* (İstanbul: Epsilon, 1999).

¹⁷⁰ Mevlüt Kaya - Hacer Akyüz, “Din ve Ahlak Öğretiminde Drama Yönteminin Öğrenci Davranışlarının Kalıcılığı Üzerindeki Etkisi”, *Türkiye’de Okullarda Din Öğretimi*, ed. Recep Kaymakcan vd. (İstanbul: DEM Yayınları, 2011). s.727.

¹⁷¹ H. Ömer Adıgüzel, “Yaratıcı Drama Kavramı, Bileşenleri ve Aşamaları”, *Yaratıcı Drama Dergisi* 1/1 (01 Haziran 2006), 17-29.

Ö1: *“Tiyatro drama empati yapma yöntemleri kullanılabilir konuların bazılarında göre canlandırma veya tiyatro yapıyorum”*

Ö3: *“Drama yöntemini duygu eğitimine uygun buluyorum.”*

Ö4: *“Drama en etkili yöntem olabilir sonuçta içini çocuk dolduracak ve farkında olmadan duygu aktarılması yaptırılabilir.”*

Ö5: *“Duygu eğitimi için uygun yöntem ve teknikler olarak drama örnek olay incelemesi soru cevap, empati yöntem ve teknikler öğrenci merkezi aktif öğrenme yöntemleri olduğu için kullanılabilir bence”*

Ö12: *“En çok soru cevap yöntemini kullanıyorum drama rol oynamayı da kullanıyorum.”*

Ö13: *“Empati yöntemini kullanıyorum ve aynı zamanda drama yöntemini de öğrencilerin duygularını yansıtmada yararlı olacağını düşünüyorum”*

Ö16: *“Duygu eğitimi yaşayarak olmalı duygular ancak yaşayarak öğrenilir. Bu sebeple drama örnek olay gezi gözlem daha uygun ben de aynı yöntemleri kullanıyorum.”*

Ö21: *“Bana göre en uygun yöntem ve teknik öğrencilere drama yaptırmaktır.”*

5.8.2. Anlatım Yöntemi

Anlatım yöntemi pasif durumda olan öğrencilere öğretmenin aktif bir şekilde bilgiyi öğrencilere aktarmasıdır. Sözlü anlatım ağırlıklı olduğu için anlatmaya dayalı tüm derslerde kullanılabilir Yöntemin sınırlılıkları açısından; öğrencilerin pasifliği, anlatımın uzamasına bağlı olarak dersin sıkıcılığı, öğrenme düzeyinin ne aşamada olduğunu belirleme yaşanan güçlük söylenebilir.¹⁷² Duygu eğitimi verilirken etkili bir anlatım yöntemi kullanmak öğrencilerin kendi duygusal deneyimlerini anlamalarına, ifade etmelerini ve yönetmelerini kolaylaştırabilir.

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun yöntem ve teknik bakımından “anlatım” temasını kullanan öğretmen (7 kişi) görüşleri şu şekildedir:

Ö2: *“Derslerimde konuyla ilgili anlatım yöntemini örnek olay yöntemini kullanıyorum.”*

¹⁷² Mehmet Taşpınar, *Kuramdan Uygulamaya Öğretim Yöntemleri* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005).s.127.

Ö6: “Ben ders anlatırken mimiklerimi ses tonunu çok fazla kullanırım dersi sanki yaşıyormuş gibi anlatırım. Hatta derslerimde fon müziği kullanırım çünkü müzik insanı duyguya yönlendiriyor yani anlattığım konuyu dramatize ederek anlatım yöntemini de oldukça fazla kullanırım”

Ö11: “Rol model olmak, anlatım yöntemi ve beden dilini kullanıyorum.”

Ö14: “Öğretmen öncelikle öğrencilerde var olmasını istediği duygulara kendisi bürünmelidir. Sonra bunu yaşantıya geçirip öğrencilere anlatmalıdır. Anlatım yöntemini kullanıyorum bir öğretmen drama beden dili bilmelidir.”

Ö15: “Derslerimde genellikle anlatım yöntemini kullanıyorum.”

Ö18: “Soru, cevap, drama, gösterip yaptırma ve istasyon yöntem ve teknikleri uygundur. Zamanın kısıtlı olmasından dolayı ben genelde anlatım ve soru cevap tekniğini kullanıyorum.”

Ö19: “Anlatım yöntemini kullanıyorum özellikle Allah'ı onun bizlere olan merhametini anlatırken ayrıca beyin fırtınası tekniği de kullanıyorum.”

5.8.3. Örnek Olay Yöntemi

Örnek olay yöntemi öğrencileri gerçek hayat problemleri ile karşı karşıya getiren bir yöntemdir.¹⁷³ Örnek olay yöntemi buluş yoluyla öğretme yaklaşımında ve kavrama düzeyindeki davranışların kazandırılmasında kullanılır.¹⁷⁴ Bu yöntem günlük yaşamdaki sorunlarla karşı karşıya kalan öğrencilerin bu sorunlarla yüzleşmesini çözüm üretmelerini beraber düşünüp karar alma becerilerini geliştirir.¹⁷⁵ Duygu eğitiminde ise bu yöntem öğrencilerin duygusal tepkileri, duygusal zorlukları ve çözüm yollarını keşfetmelerine olanak tanıyabilir.

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun yöntem ve teknik bakımından “örnek olay” kodunu kullanan öğretmen (5 kişi) görüşleri şu şekildedir:

Ö2: “Derslerimde konuyla ilgili anlatım yöntemini örnek olay yöntemini kullanıyorum.”

¹⁷³ Veysel Sönmez, *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2020).

¹⁷⁴ Özcan Demirel, *Öğretme Sanatı: Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2009).

¹⁷⁵ F. Dilek Gözütok, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2022).

Ö5: “Duygu eğitimi için uygun yöntem ve teknikler olarak drama örnek olay incelemesi soru cevap, empati yöntem ve teknikler öğrenci merkezi aktif öğrenme yöntemleri olduğu için kullanılabilir bence”

Ö7: “Örnek olay yöntemini sosyal projeleri kullanmak gerekir duygu eğitimi için.”

Ö10: “Problem ve çocuk karşı karşıya getirilebilir. Örnek olay yöntemi kullanılabilir”

Ö16: “Duygu eğitimi yaşayarak olmalı duygular ancak yaşayarak öğrenilir. Bu sebeple drama, örnek olay, gezi gözlem daha uygun ben de aynı yöntemleri kullanıyorum.”

5.8.4. Soru -Cevap Tekniği

Öğretmenlerin sınıfta en çok kullandıkları yöntem ve tekniklerden biri olan soru cevap tekniğidir. Öğretilen derse ait konu ile ilgili öğretmenlerin öğrencilere yöneltilen sorular olabileceği gibi öğrencilerinde öğretmenlerine ve birbirlerine soru sormalarına imkân sağlayan bir tekniktir.¹⁷⁶ Din öğretiminde duygu eğitimi kullanılırken soru-cevap tekniği etkili bir yöntem olabilir. Ders öğretmeni bu tekniği öğrencilerin duygusal konular hakkında düşüncelerini teşvik ederek onlara farkındalık kazandırıp duygusal beceriler kazanma noktasında yön verebilirler. Din öğretiminde duygu eğitimi kullanılırken soru-cevap tekniğinin nasıl kullanılabileceğine dair bir örnek:

1.Soru Seçimi: Öğretmen ders konusuna uygun duygu eğitimi ile alakalı önemli konuları belirler ve konuyla ilgili sorular seçer. Örneğin, şükür duygusu, inanç duygusu gibi.

2.Soru Sorma: Öğretmen seçilen soruyu sınıfa yönelterek öğrencilerin düşüncelerini ve fikirlerini ifade etmelerini sağlar. Öğrencilerden, belirli bir duygu hakkındaki deneyimlerini, düşüncelerini veya farkındalıklarını paylaşmaları istenebilir.

Örnek Soru: Şükretmenin dinimizdeki önemi hakkında ne düşünüyorsunuz? Şükretmek hayatınızda ne gibi bir etkiye sebep oldu?

¹⁷⁶ Mustafa Karaağaçlı, *Öğretimde Yöntem ve Yaklaşımlar* (Ankara: Pelikan Yayıncılık, 2005).

3.Cevapları Değerlendirme: Öğretmen öğrencilerin verdiği cevapları dikkatlice dinler ve anlamaya çalışır. Verilen cevapları teşvik edici şekilde değerlendirir ilgili sorularla derinlemesine tartışma fırsatı sunar

4.Öğrenciler Arasında Tartışma: Öğrencilerin birbirleri ile şükür duygusu hakkında fikir alışverişi yapmaları teşvik edilir. Öğretmen, öğrencilerin birbirlerini dinlemelerini ve farklı görüşlere saygı duymalarını sağlar. Tartışma sürecinde şükür duygusunun nasıl etkelediği, empatinin önemi gibi konulara başvurulabilir.

5. Rehberlik ve Yönlendirme: Öğretmen, öğrencilerin duygusal farkındalıklarını artırmak ve duygusal becerileri geliştirmek amacıyla öğrencilere rehberlik eder. Öğrencilere olumlu duyguları nasıl pekiştirilebileceğini olumsuz duyguları nasıl yönetebileceğini konusunda yönlendirme yapabilir.

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun yöntem ve teknik bakımından “soru-cevap” temasını kullanan öğretmen (5kişi) görüşleri şu şekildedir:

Ö8: *“Soru cevap yöntemini kullanarak işliyorum genellikle”*

Ö9: *“Soru cevap yöntemini kullanıyorum ders kitapları bu konuda yeterli kalmıyor öğrenciye öğretilen bilgiler noktasında onlara siz olsaydınız ne yapardınız? şeklinde soruyorum”*

Ö12: *“En çok soru cevap yöntemini kullanıyorum drama rol oynamayı da kullanıyorum”*

Ö17: *“Daha çok soru cevap yöntemini kullanıyorum ne hissettin? Nasıl buluyorsun gibi sorularla duygularına ulaşmaya çalışıyorum. Bunun yanı sıra empati yöntemini de kullanıyorum”*

Ö18: *“Soru cevap, drama, gösterip yaptırma ve istasyon yöntem ve teknikleri uygundur. Zamanın kısıtlı olmasından dolayı ben genelde anlatım ve soru cevap tekniğini kullanıyorum.”*

5.8.5. Proje Yöntemi

Proje, öğrencilerin bireysel veya grup halinde aktif olarak katıldığı, öğrenmeyi okul dışında da sürdürdüğü yöntemlerdir. Bu yaklaşımlarda öğrenciler, bir konuyu araştırmak için plan yapar, inceleme yapar, araştırma yapar, uygular ve sonuçları

öğretmenleri ve arkadaşlarıyla birlikte değerlendirirler.¹⁷⁷ Bu yöntem öğrencinin kendi hedefi, onun etkinlik yapma isteği ve sevgisi, pratik mizacı üzerine kurulmuştur. Proje yöntemi kişilerin ve toplumun ihtiyaçlarını bir bütün olarak görüp yerine getirmek amacıyla kullanılır. Proje yöntemi birçok farklı yaklaşımı da içerisinde barındırır.¹⁷⁸

Din eğitimi ve öğretiminde duygu eğitimi kullanırken proje yöntemi, öğrencilerin duygusal farkındalıklarını artırmak, empati becerilerini geliştirmek ve duygusal zekâ düzeylerini yükseltmek için etkili bir yöntem olabilir. Proje yöntemi öğrencilerin duygusal konuları keşfetme ve derinlemesine anlama fırsatı sunar. Ayrıca öğrenciler araştırma, iletişim, iş birliği ve yaratıcılık gibi becerilerini de geliştirmelerine katkı sağlar.

1. Proje Konusu Seçimi: Öğrencilere duygusal konulara odaklanan bir proje seçilir. Örneğin ramazan ayında ihtiyaç sahiplerine yardım kolisi hazırlamak gibi böylelikle öğrencilere sevgi, yardımlaşma ve merhamet gibi duygulara vurgu yapılabilir.

2. Grup Oluşturma: Öğrencileri uygun büyüklükteki gruplara ayırarak projeyi gruplar halinde gerçekleştirmeleri sağlanabilir. Bu durum öğrencilerde iş birliği ve iletişim becerilerinin gelişmesine yardımcı olur.

3. Araştırma ve İnceleme: Öğrencilere, seçtikleri duygusal konuyla ilgili araştırma yapmaları ve kaynak incelemeleri için zaman tanınır. (Örneğin merhamet, yardımlaşma, mutluluk ve sevgi)

4. Farkındalık Oluşturma: Öğrencilerden seçtikleri duygusal konu ile ilgili farkındalık oluşturacak etkinlikler istenilebilir.

5. Deneyim Paylaşımı: Öğrenciler yapmış oldukları proje doğrultusunda kazanmış oldukları deneyimleri arkadaşları ile paylaşabilir. Duygusal konuları tartışmak farklı bakış açısı kazanmalarını da sağlar.

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun yöntem ve teknik bakımından “proje” kodunu kullanan öğretmen (2 kişi) görüşleri şu şekildedir:

Ö7: “*Örnek olay yöntemini sosyal projeleri kullanmak gerekir duygu eğitimi için.*”

¹⁷⁷ Nihat Oyman, “Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (31 Aralık 2019), s.121-135.

¹⁷⁸ Canay Demirhan - Özcan Demirel, “Program Geliştirmede Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımı”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3/1 (15 Mart 2016).

Ö20: “Proje yöntemi kullanılmalıdır diye düşünüyorum öğrencilerin yaparak yaşayarak daha iyi öğrendiklerini düşünüyorum.”

5.8.6. Gezi -Gözlem Yöntemi

Gezi gözlem yöntemi “eğitim amaçlarını gerçekleştirebilmek için okul tarafından organize edilen geziye ilişkin faaliyetlerin tümüdür.”¹⁷⁹ Bu yöntem sayesinde öğrenciler teorik olarak edindikleri bilgileri pratikte deneyimleme fırsatı yakalar. Gezi gözlem yöntemi, öğrencileri sınıf dışında gerçek yaşam deneyimleriyle buluşturarak eğitimin yaşamın bir parçası haline gelmesine olanak sağlar.¹⁸⁰ Din eğitimi ve öğretiminde duygu eğitimini desteklemek için gezi ve gözlem yöntemi oldukça etkili bir yöntemdir. Bu yöntem sayesinde öğrenciler duygusal deneyimlerini doğrudan yaşarlar. Gidecekleri dini bir mekânda ya da toplumda duygusal deneyimleri doğrudan gözlemlerine olanak sağlar. Din Öğretiminde duygu eğitimini kullanırken gezi gözlem yönteminin nasıl uygulanabileceğine ilişkin bir örnek:

1.Gezi Yeri Seçimi: Öğrencilerin duygusal deneyimlerini yaşayabilecekleri dini bir mekân seçilir. Örneğin bir cami

2.Gezi ve Gözlem: Öğrencilerle birlikte seçilen dini bir mekânda öğrencilerin duygusal deneyim yaşamalarına ve gözlemlerine zaman tanınır.

3.Geri Bildirim ve Tartışma: Gezi sonrası öğrencilerle geri bildirim ve tartışma oturumu düzenlenir. Öğrencilerden duygusal deneyimlerini gözlemlerini ve hissettiklerini paylaşmaları sağlanır.

4.Değerlendirme ve Derinleşme: Öğrencilerden yapılan gezi ve gözlem neticesinde elde ettikleri deneyimleri yazılı bir şekilde ifade etmeleri, sunumlar yapmaları ve farklı biçimde derinlemesine düşünmeleri için teşvik edilir.

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun yöntem ve teknik bakımından “Gezi-Gözlem” kodunu kullanan öğretmen görüşleri (Ö16) şu şekildedir:

¹⁷⁹ Ersin Güngördü, *Eğitim Fakülteleri İçin Coğrafyada Öğretim Yöntemleri İlkeler ve Uygulamaları* (Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2002).

¹⁸⁰ Necdet Aykaç, *Öğretme ve Öğrenme Sürecinde Aktif Öğretim Yöntemleri* (Naturel Yayıncılık, 2009).s.191.

Ö16: “Duygu eğitimi yaşayarak olmalı duygular ancak yaşayarak öğrenilir. Bu sebeple drama örnek olay gezi gözlem daha uygun. Ben de aynı yöntemleri kullanıyorum.”

5.9. DUYGU EĞİTİMİNE YÖNELİK MATERYALLER

Öğretim ya da ders materyali “eğitim-öğretim süreçleri içerisinde öğrenmeye ve öğretmeye yardımcı olabilecek eğitsel malzemeler” olarak adlandırılır. Teknoloji ve görsellik eğitim alanını doğrudan etkileyen en önemli unsurlardır.¹⁸¹ Derslerin öğrencilerin zihin ve duyu dünyasında kalıcı izler bırakabilmesi için, konular materyallerle zenginleştirilmeli, öğretim basitleştirilmeli, somutlaştırılmalı ve örneklerle açıklanmalıdır. Derslerin yapılandırıcı, işbirlikçi ve etkileşimli bir yaklaşımla öğrenciler tarafından deneyimlenmesi ve uygulanması önemlidir.¹⁸²

Din eğitiminde duyu ve davranış öğretimi önemli bir noktadır. Görsel materyaller ve teknolojik araçlar öğrencilere etkili bir şekilde duyu ve davranışa yönelik mesajlar iletebilir. Örneğin örnek hikayeler videolar veya drama etkinlikleri inanç ve ahlaki değerleri somutlaştırarak öğrencilerin bu konularda derinlemesine düşünmelerini ve kendilerine uygulamalarını sağlayabilir.¹⁸³ Farklı öğretim metotlarını uygulayan bir din eğitimcisi, aynı zamanda çeşitli öğretim teknolojileri ve materyallerini kullanarak din eğitiminin kalitesini ve öğrencilerin hedeflenen davranışları kazanmasını etkileyebilir. Eğer derslerde sürekli olarak aynı yöntem tercih edilir, farklı öğretim materyalleri kullanılmaz ise öğrencilerde istenilen kazanımları elde etmek zorlaşır.¹⁸⁴ Öğretmenlerin derslerinde kullandıkları materyaller büyük bir öneme sahiptir. Ders materyalleri öğrencilerin öğrenmelerini destekler onlara görsel işitsel ve dokunsal yöntemle öğrenmelerini sağlar.¹⁸⁵ Farklı zekâ türlerini ve öğrenme stillerini dikkate alan materyaller öğrencilerin bilgileri daha iyi anlamalarına ve hatırlamalarına yardımcı olur. Öğretmenlerden elde edilen bulgulara da bakıldığında en fazla “akıllı tahta” temasının kullanıldığını görmekteyiz. Akıllı tahtalar hem görsel hem de işitsel bir araç olduğu için öğrencilerin derse olan motivasyonunu da artırmaktadır. Bu şekilde öğrencilerin hem dikkatini çekmekte hem de öğrenmeler daha eğlenceli hale gelebilir. Ders materyalleri

¹⁸¹ Adem Güneş, *Din Eğitimi Materyalleri* (İstanbul: DEM Yayınları, 2017). s.15.

¹⁸² Saadetin Özdemir - Ahmet Yusuf Gıynaş, “Metaverse ve Din Eğitimi”, *Turkish Academic Research Review* 7/4 (29 Aralık 2022), 1080-1112.

¹⁸³ Güneş, *Din Eğitimi Materyalleri*.s.17.

¹⁸⁴ Ali Baltacı, “İslam Eğitim Tarihinde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Kullanımı: Tarihsel Bir Analiz”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (31 Aralık 2018), s.75-98.

¹⁸⁵ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler* (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016).s.400.

soyut bir kavramın daha somut hale getirilmesi sağladığı için öğrencilerin anlamalarını da derinleştirmektedir. Her öğrencinin öğrenme hızı ve tarzı farklıdır. Materyaller öğretmenlere öğrencilere uygun içerik sağlamada da yardımcı olmaktadır.

Duygu Eğitiminde Kullanılan Materyallere ilişkin temalar tablo 8 de verilmiştir.

Tablo 8. Duygu Eğitiminde Kullanılan Materyaller

Temalar	Frekans	Öğretmenler
Akıllı Tahta	10	Ö8,Ö9,Ö10,Ö12,Ö13Ö14,Ö16,Ö18,Ö19,Ö21
Video/ Film	9	Ö1, Ö2, Ö6, Ö7, Ö12, Ö16 Ö18, Ö19, Ö21
Kutsal Metinler	4	Ö11, Ö14, Ö15, Ö17
Kostüm, Tiyatro Metinleri	2	Ö3, Ö5
Slayt	2	Ö2, Ö18
Duygu Kartları	1	Ö4
Gazete Haberleri	1	Ö8
Projede İçin Malzeme	1	Ö20
Resim/ Karikatür	1	Ö2

5.9.1. Akıllı Tahta

Katılımcılar DKAB dersinde duygu eğitiminde onlara yardımcı olabilecek materyaller konusunda öncelikli olarak daha fazla duyguya hitap edilmesi bakımından “Akıllı Tahta ve Video Film” kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun materyal bakımından “akıllı tahta” temasını kullanan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö8: *“Akıllı tahtalar çok işe yarıyor yalnızca konuşarak anlatılan bir ders monotonluğa düşüyor gazete haberleri de bu konuda dikkat çekiyor.”*

Ö9: *“Akıllı tahtalar bu konuda oldukça yararlı diye düşünüyorum”*

Ö10: *“Görsel materyaller önemlidir. Akıllı tahtanın çok etkisi olduğunu düşünüyorum.”*

Ö12: *“En fazla akıllı tahtalar ve videoları kullanıyorum.”*

Ö13: *“Hem genel anlamda hem de duygular açısından akıllı tahtaları kullanıyorum.”*

Ö14: *“Daha çok konuyla alakalı hikayeler akıllı tahtaları materyal olarak kullanıyorum.”*

Ö16: “Kitaplar, görseller, videolar kullanılabilir. Ben daha çok akıllı tahta uygulamalarını ve videolardan faydalaniyorum.”

Ö18: “Akıllı tahta, slaytlar ve videolar kullanılmalıdır. Ben daha çok akıllı tahtayı kullanırım. Öğrencilerin hem gözüne hem kulağına hitap etmek daha iyi bir etki bırakıyor.”

Ö19: “Video, akıllı tahta kullanıyorum. Çocuklardan konu ile alakalı kompozisyon yazmalarını da istiyorum.”

Ö21: “Akıllı tahtalar videolardan yararlanılabilir. Çünkü görsel ve işitsel materyallerin duyguları aktarmada iyi olabileceğini düşünüyorum.”

5.9.2. Video/Film

Din öğretiminde en çok kullanılan materyallerden biri de video ve filmidir. Öğrencilerin anlama, yorumlama ve kavrama becerilerini geliştirmek için özenle seçilmiş kısa film ve videolar ders etkinliği açısından önemlidir.¹⁸⁶

Öğretmenlerin duyu eğitimi için uygun materyal bakımından “video/film” temasını kullanan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö1: “Duyu eğitiminde materyal olarak film izletilebilir.”

Ö2: “Duyu eğitiminde görsel materyallerin daha etkili olduğunu düşünüyorum ben daha çok slayt resim karikatür video gibi materyaller kullanırım.”

Ö6: “Sesli materyaller videolar kitaplar tabii ki de bu konuda temel oluşturur.”

Ö7: “Videolar olabilir.”

Ö12: “En fazla akıllı tahtalar ve videoları kullanıyorum.”

Ö16: “Kitaplar, görseller, videolar kullanılabilir. Ben daha çok akıllı tahta uygulamalarını ve videolardan faydalaniyorum.”

Ö18: “Akıllı tahta, slaytlar ve videolar kullanılmalıdır. Ben daha çok akıllı tahtayı kullanırım. Öğrencilerin hem gözüne hem kulağına hitap etmek daha iyi bir etki bırakıyor.”

¹⁸⁶ Muhammet Yılmaz, “Din Öğretiminde Görsel Ders Materyalleri Hakkında Değerlendirme ve Öneriler”, *Türkiye’de Okullarda Din Öğretimi*, ed. Recep Kaymakcan vd. (İstanbul: DEM Yayınları, 2011). s.612.

Ö19: *“Video, akıllı tahta kullanıyorum. Çocuklardan konu ile alakalı kompozisyon yazmalarını da istiyorum.”*

Ö21: *“Akıllı tahtalar videolardan yararlanılabilir. Çünkü görsel ve işitsel materyallerin duyguları aktarmada iyi olabileceğini düşünüyorum.”*

5.9.3. Kutsal Metinler

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun materyal bakımından “kutsal metinler” temasını kullanan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö11: *“Kurandan ayetler, peygamber hadisinden oldukça fazla yararlanıyorum.”*

Ö14: *“Daha çok konuyla alakalı Kuran kıssaları ile akıllı tahtaları materyal olarak kullanıyorum.”*

Ö15: *“İslam düşünürlerinin hayatlarından örnekler vermeyi materyal olarak kullanıyorum.”*

Ö17: *“Peygamberin hayatından örnekler vererek meal ve hadis kitapları gibi materyaller kullanıyorum.”*

5.9.4. Kostüm ve Tiyatro Metinleri

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun materyal bakımından “kostümler, tiyatro metinleri” temasını kullanan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö3: *“Drama yöntemi uygularken kullanılan materyaller kullanılabilir”*

Ö5: *“Duygu eğitimine yer verilmiş ders kitabı ve konuyla ilgili hikaye, roman, anı gibi eserler müzik eserleri videolar şiirler drama ve tiyatro metinleri ve kostümler kuklalar oyunlar örnek olay metinleri materyal olarak kullanılabilir.”*

5.9.5. Slayt

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun materyal bakımından “slayt” kodunu kullanan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö2: *“Duygu eğitiminde görsel materyallerin daha etkili olduğunu düşünüyorum ben daha çok slayt resim karikatür video gibi materyaller kullanırım.”*

Ö18: *“Akıllı tahta, slaytlar ve videolar kullanılmalıdır. Ben daha çok akıllı tahtayı kullanırım. Öğrencilerin hem gözüne hem kulağına hitap etmek daha iyi bir etki bırakıyor.”*

5.9.6. Duygu Kartları

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun materyal bakımından “duygu kartları” temasını kullanan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö4: *“Duygu kartları kullanılabilir çünkü öğrencilerin duygularını ifade etmelerinde ve duyguyu tanımlarken onlara yardımcı olur diye düşünüyorum”*

5.9.7. Gazete Haberleri

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun materyal bakımından “gazete haberleri” temasını kullanan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö8: *“Akıllı tahtalar çok işe yarıyor yalnızca konuşarak anlatılan bir ders monotonluğa düşüyor gazete haberleri de bu konuda dikkat çekiyor.”*

5.9.8. Proje Yöntemi İçin Kullanılan Malzemeler

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun materyal bakımından “Proje için kullanılan malzemeler” temasını kullanan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö20: *“Öğrencilerle yapmış olduğumuz projeler de kullanılan materyallerin duygu eğitimi açısından önemli olduğunu düşünüyorum.”*

5.9.9. Resim/Karikatür

Öğretmenlerin duygu eğitimi için uygun materyal bakımından “resim/karikatür” temasını kullanan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö2: *“Duygu eğitiminde görsel materyallerin daha etkili olduğunu düşünüyorum ben daha çok slayt resim karikatür video gibi materyaller kullanırım.”*

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma DKAB öğretmenlerinin din öğretimi sürecinde duygu eğitime yönelik görüşlerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın bulguları ve analizi ışığında çeşitli konular üzerinde tartışmalar yürütülmüştür.

DKAB öğretmenlerinin duygu eğitimi tanımlamasında öze ait tanımlar, amaç içeren tanımlar, duygu içeren tanımlar, eğitim kavramıyla ilişkili tanımlar şeklinde temalar oluşturulmuştur. Öze ait tanımlar, öğretmenlerin duygu eğitimin ne olduğundan hareketle yapmış oldukları tanımları içerirken, amaçsal tanım temasında öğretmenlerin duygu eğitiminin hedefinden yola çıkarak duygu eğitimi tanımladıkları görülmüştür. Bazı katılımcılar duygu eğitimi duygu durumlarından yararlanarak (sevgi, korku, merhamet gibi) tanımlamışlar, öğrencilerde duygusal farkındalık geliştirme, empati kurma ve duygusal düşüncüyü yönlendirme şeklinde ifade etmişlerdir. Eğitim alanındaki kavramların ya da süreçlerin duygu eğitimi açısından anlaşılmasını içeren tanımlar da yapılmıştır. Buna göre öğretmenlerin duygu eğitimi tanımlamalarının yeterli düzeyde ve çeşitlendirilmiş açıklamalar üzerinden olduğu söylenebilir. Ayrıca tanımlar, duygu eğitiminin çok yönlü bir kavram olduğunu da yansıtmaktadır.

Öğretmenler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde duygu eğitiminin önemli ve gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar duygu eğitiminin özellikle öğrencilerin dini ve manevi yaşamlarını etkilemesi, değerlerin öğrenilmesine katkı sağlaması ve insan ilişkilerini güçlendirmesi gibi sebepleri belirterek duygu eğitiminin gerekliliği ve önemini vurgulamışlardır. Aynı zamanda, duygu eğitiminin topluma uyum sağlama becerileri kazandırma ve sosyal ilişkileri yönetme konularında önemli bir role sahip olduğunu belirtmişlerdir. Benzer bir araştırmada Sağlık, okul öncesi dönemde çocuklara duygu eğitimi verilmesi ve onlara bazı duyguların kazandırılması gerekliliğinin önemini tespit etmiştir. Araştırmada Sağlık, çocuklara özellikle sevgi, şefkat, güven duygularının kazandırılmasının önemine vurgu yapmaktadır.¹⁸⁷ Buna göre bu araştırmanın bulgularıyla Sağlık'ın araştırmasının bulguları birbiriyle örtüşmektedir. Farklı bir araştırmada Han, eğitim sisteminde duygu eğitiminin verilmesinin bir ihtiyaç olduğunu yalnızca bilgi aktararak verilen eğitimin yetersiz kalacağı sonucuna ulaşmıştır.¹⁸⁸ Han'ın araştırması bu noktada bu araştırmada elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Saltalı'nın

¹⁸⁷ Sağlık, *Okul Öncesi Dönemde Duygu Eğitimi (Çocuğa Güven Duygusunun Kazandırılması)*.

¹⁸⁸ Han, *Kur'an Işığında Duyguların Eğitimi*.

çalışmasında¹⁸⁹ öğretmenlerin duygu eğitiminin önemini vurguladığını duygu eğitimi programının çocuklar üzerinde olumlu etkileri olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla öğretmenlerin duygu eğitimine daha fazla önem verilmesi gerektiği görüşümüzü destekler niteliktedir ve bu alandaki çalışmaların önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Öğretmenler, DKAB ders kitabında yer alan duygu eğitiminin yeterli olmadığını tespit etmişlerdir. Bazı katılımcılar duygu eğitiminin daha fazla vurgulanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların tamamı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programının duygu eğitimine yeterli düzeyde yer vermediği konusunda ortak görüş belirtmişlerdir. Buna göre program geliştirme süreçlerinde duygu eğitiminin daha etkili biçimde uygulanmasına olanak sağlayan çalışmalar yapılmalıdır. Benzer bir araştırmada Demir, Türkçe ders kitaplarını duygu eğitimi açısından incelemiş ve bazı yönlerden ders kitaplarının eksik kaldığını belirlemiştir. Buna göre bu araştırmayla Demir'in araştırması benzerlik göstermektedir.¹⁹⁰

Öğretmenler Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde özellikle merhamet, sevgi, adalet, saygı, inanma, sabır, sorumluluk, şefkat ve şükür gibi duyguların önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu duyguların öğrencilere kazandırılması, din öğretiminin temel hedeflerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Öğretmenler, DKAB derslerinde özellikle "merhamet" temasına ağırlık vermişlerdir. Duygu eğitimi sürecinde, öğrencilere olumlu duyguların aktarılmasının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda, öğrencilerde olabilecek kin, nefret, öfke gibi duyguların kontrol edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Allah'a karşı sadece korkuyla değil, merhamet ve sevgiyle yaklaşımlarının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Katılımcılara göre duygu eğitimi, öğrencilerin dini ve manevi yaşamlarında olumlu bir etki yaratmaktadır. Öğrencilerin duygusal farkındalıkları artmakta, ibadetlere karşı isteklilikleri güçlenmekte ve diğer insanlarla ilişkileri olumlu bir şekilde etkilenmektedir. Ayrıca, duygu eğitimi öğrencilerin dini değerlerini anlama, içselleştirme ve yaşama sürecine önemli katkı sağlamaktadır. Kasar çalışmasında, peygamberin olumlu duyguları uyandırdığını belirtmiştir. Bu sonuç araştırmanın bulgularıyla benzerlik göstermektedir.¹⁹¹

¹⁸⁹ Saltalı, *Duygu eğitiminin okul öncesi dönem çocuklarının duygusal becerilerine etkisi*.

¹⁹⁰ Sebahattin Demir, *Ortaokul Türkçe Ders Kitapları ve Öğretmen Klavuz Kitaplarındaki Şiirlerin Duygu Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

¹⁹¹ Veysel Kasar, "Hz. Peygamberin Sünnetinde Duygu Eğitimi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (2017), 271-291.

Öğretmenler, duygu eğitimi için din öğretiminde çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar, drama ve rol oynama, örnek olay, tartışma, proje yöntemi, gezi-gözlem gibi çağdaş öğretim yöntem ve tekniklerini kullanarak duygu eğitiminin gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu yöntem ve teknikler duygu eğitiminde öğrencilerin konuları anlamalarını ve içselleştirmeleri sağlamada etkili birer araç olarak kullanılabilir. Duygu eğitimiyle alakalı bir çalışmada Bayrak¹⁹² tartışma, drama, örnek olay ve problem çözme gibi yöntem ve tekniklerin duygu eğitimi noktasında önemli olduğunu belirtmiştir. Bayrak'ın çalışmasından elde ettiği sonuçlar araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

Katılımcıların duygu eğitimini desteklemek için farklı materyalleri kullanma eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Katılımcılar duygusal öğrenmeyi teşvik etmek amacıyla görsel ve işitsel bir araç olarak "akıllı tahtayı" yaygın bir şekilde kullanmaktadırlar. Bununla birlikte, video/film, kutsal metinler, kostümler, tiyatro metinleri, slayt gösterileri, duygu kartları, gazete haberleri, proje malzemeleri, resim/karikatür vb. materyalleri de kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu materyaller, öğrencilere duygu eğitimini daha etkili ve nitelikli bir şekilde sunmak için öğrenme-öğretme süreçlerine çeşitlilik ve zenginlik katması açısından önemlidir. Gürel çalışmasında¹⁹³ duygu eğitimi noktasında kullanılan hikayelerin çocukların ahlaki gelişimine destek olabilmesi için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde kullanılabileceği görüşü araştırmamızdaki duygu eğitimi kullanılan materyaller noktasında örtüşmektedir.

Çalışmanın sonuçlarına dayanarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

1. Öğretmenlerin duygu eğitimi konusundaki farkındalıklarını artırmak için öğretmenlere

Seminer/ Konferans verilebilir.

2. MEB, öğretmenlere duygu eğitimi hakkında hizmet içi eğitim programları sunabilir.

3. Duygu Eğitimi konusunda çevrimiçi olarak iş birliği ve paylaşım ağlarının oluşturulması önerilmektedir.

¹⁹² Nuran Bayrak, *Kur'anda Kıssa Temelli Duygu Eğitimi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹⁹³ Gürel, *Öğretici Hikâyeler Yoluyla Düşünce ve Duygu Eğitimi Tanımlar ve Yöntemler*.

4. Okul yöneticileri, duygusal eğitime yönelik politikalar ve rehberlikler oluşturmalı bu konuda öğretmenler desteklenmelidir.

5. Duygu eğitimi, DKAB öğretmenlerinin eğitim programlarında daha fazla vurgulanmalı bu konuda öğretmenlere destek sağlanmalıdır.

6. Ders kitapları, duygu eğitimi materyallerini daha fazla içerecek şekilde revize edilmelidir. Duygu eğitimine uygun örnekler, hikayeler ve etkinlikler ders kitaplarına eklenmelidir.

7. Öğretmenlerin duygu eğitimini nitelikli olarak gerçekleştirebilmelerini sağlayacak yöntem ve tekniklerin kullanabilmelerini sağlayacak çalıştayların düzenlenmesi önerilmektedir.

8. Duygu eğitiminde kullanılan materyaller çeşitlendirilmeli ve öğrencilerin duygusal ifade becerilerini teşvik edecek kaynaklar kullanılmalıdır.

9. Program geliştirme süreçlerinde duygu eğitimine daha fazla yer verilmesinin dikkate alınması önerilebilir.

10. Benzer bir çalışma eğitimin verimli bir paydaşı olan velilerle yapılabilir.

Bu öneriler DKAB öğretmenlerinin duygu eğitimini daha etkin bir şekilde kullanmalarını ve öğrencilerin dini değerleri anlama ve yaşama sürecinde onlara destek olmaları için ve din öğretimi alanında duygu eğitiminin önemini vurgulamak öğretmenlerin bu alanda etkili bir şekilde çalışmalarını desteklemek amacıyla sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, H. Ömer. “Yaratıcı Drama Kavramı, Bileşenleri ve Aşamaları”, *Yaratıcı Drama Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2006, ss.17-29.
- ADLER, Alfred. *İnsan Tabiatını Tanıma*, çev. Ayda Yörükan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.
- AKBULUT, Yavuz. “Veri Çözümleme Teknikleri”. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, ed. Ali Şimşek, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2018.
- AKÇAY, Cengiz-ÇORUK, Adil. “Çalışma Yaşamında Duygular ve Yönetimi: Kavramsal Bir İnceleme”, *Eğitimde Politika Analizi*, Cilt:1, Sayı:1, 2012, ss.3-25.
- ALDER, Harry. *Yaratıcı Zekâ*. çev. Mehmet Zaman, Cüneyt Avşar, Hayat Yayınları, İstanbul, 2004.
- ALTAN, Mustafa Zülküf. “Çoklu Zekâ Kuramı”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Cilt:17, Sayı:17, 1999, ss.105-117.
- ARIKAN, Emine, Nur YILMAZ. “Mehmet Başbuğ’un Resimlerinde Duygu Renk İlişkisi”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:80, 2021, ss.685-697.
- AVCI, Özkan. *Duygusal Zekâ ve İletişim*, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2019.
- AY, Mehmet Emin. *Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza*, Gül Yurdu Yayınları, İstanbul, 2012.
- AYDIN, Mehmet Zeki. “Ailede Ahlak Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, 2003, ss.125-158.
- AYDIN, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- AYKAÇ, Necdet. *Öğretme ve Öğrenme Sürecinde Aktif Öğretim Yöntemleri*, Naturel Yayıncılık, Ankara, 2009.
- BAKIRCIOĞLU, Rasim. *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü (Ciltli)*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012.
- BALKIŞ BAYMUR, Feriha. *Genel Psikoloji*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015.
- BALTACI, Ali. “İslam Eğitim Tarihinde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Kullanımı: Tarihsel Bir Analiz”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:12 2018, ss.75-98.
- BAŞARAN, B. İlgin. “Etkili Öğrenme ve Çoklu Zekâ Kuramı”, *Ege Eğitim Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 2004, ss.7-15.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem. *Eğitim Psikolojisi*, Feryal Matbaası, Ankara, 2000.
- BAYRAK, Nuran. *Kur’anda Kıssa Temelli Duygu Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2018.
- BAYRAKLI, Bayraktar. *İslam’da Eğitim*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2009.
- BİLGİN, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 2001.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit. *Eğitim Psikolojisi*, Binbaşıoğlu Yayınevi, Ankara, 1982.
- BRIDGE, Berna. *Siz olsaydınız ne yapardınız? Duyguların Eğitimi*, Beyaz Yayınları, İstanbul, 2003.
- BÜMEN, Nilay T. “Çoklu Zekâ Kuramı ve Eğitim”. *Eğitimde Yeni Yönelimler*. ed. Özcan DEMİREL, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020.
- BÜMEN, Nilay T. *Okulda Çoklu Zeka Kuramı Eğitim Programları ve Öğretim*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2004.
- CANAN, İbrahim. *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2021.
- CEVİZCİ, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2013.
- CLARK, Francis. “Zekâ”, çev. Rengin Ufuk Sarier, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:3 1972, ss.205-210.

- COŞGUN, İlhan. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin 2010 Yılı ve 2018 Yılı Öğretim Programının Din Eğitimi Açısından Karşılaştırılması -Merhamet Değeri Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2019.
- CRESWELL, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Selçuk Beşir Demir, Mesut Bütün, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2023.
- CÜCELOĞLU, Doğan. *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.
- ÇAĞRICI, Mustafa. *"Merhamet", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2004.
- ÇEÇEN, A Rezan. "Duyguları yönetme becerileri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları.", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt:3, Sayı:26 2006, ss.101-113.
- ÇELİK, Sevde Hilal. "Hadislere Göre Duyguların Eğitimi", *Daniname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:5, 2022, ss.3-29.
- ÇETİN, Nurullah. *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2019.
- ÇETİNKAYA, Bayram. *Türkiye Türkçesinde Mutluluk ve Üzüntü Göstergeleri*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- ÇOBAN, Gizem Sebahat. "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler", *European Journal of Educational & Social Sciences*, Cilt:6, Sayı:1, 2021, ss.111-118.
- DEMİR, Abdullah. "Mantıkta Tanım ve Hukuk Açısından Önemi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt:22, Sayı:3, 2016, ss.3211-3221.
- DEMİR, Sebahattin. *Ortaokul Türkçe Ders Kitapları ve Öğretmen Klavuz Kitaplarındaki Şiirlerin Duygu Eğitimi Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2015.
- DEMİREL, Özcan. *Öğretme Sanatı:Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2009.
- DEMİRHAN, Canay, DEMİREL, Özcan. "Program Geliştirmede Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımı", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1 ,2016, ss.48-59.
- DENİZ, Mehmet Engin, Ercan YILMAZ. "Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zekâ ve Stresle Başa Çıkma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, Cilt:3, Sayı:25, 2006, ss.17-26.
- DOĞAN, Mevrure. *Sabır Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2016.
- DÖKMEN, Üstün. *Varolmak, Gelişmek, Uzlaşmak Evrenle Uyumlaşma Sürecinde*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2022.
- EGE, Remziye. "Duygusal Zekâ Din Öğretimi; Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve Duygusal Zekâ Gelişim İlişkisi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt:15, Sayı:40, 2012, ss. 47-64.
- EMİN, Osman. "Duygusal Zekâ Yeterliliklerinin Eğitimdeki Rolü", *Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi*, Cilt:15, Sayı:29, 2017, ss.90-104.
- ERBAŞ, Melda Meliha. "Duygusal Zeka". *Öğrenmede Bireysel Farklılıklar*, ed. Yunus Doğan, Efe Akademi Yayınları, İstanbul,2022.
- FERSAHOĞLU, Yaşar. "Din Eğitim ve Öğretiminde Duyguların Transferi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:19, 2014, ss.105-122.
- FERSAHOĞLU, Yaşar. *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2022.
- FERSAHOĞLU, Yaşar, Mehmed Akif DEMİR. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014.
- GARDNER, Howard. *Zihin Çerçeveleri Çoklu Zekâ Kuramı*, çev. Ebru Kılıç,Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

- GOLEMAN, Daniel. *Duygusal Zekâ neden IQ' dan daha önemlidir?*, çev. Banu Seçkin Yüksel, Varlık Yayınları, İstanbul, 2022.
- GOLEMAN, Daniel. *İşbaşında Duygusal Zekâ*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2017.
- GÖCEN, Gülüşan. “Yetim Çocuklarda Şükür, Maneviyat ve Mutluluk”, *Din, Değerler ve Sağlık*, ed. Hayati Hökelekli, DEM Yayınları, İstanbul, 2017.
- GÖKALP, Nurten. “Duygu Eğitimi ve Felsefe”, *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:1 Sayı:1,2019, ss.77-81.
- GÖKÇE, Orhan. *Klasik ve Nitel İçerik Analizi Felsefe, Yöntem, Uygulama, Çizgi* Kitabevi, Konya, 2019.
- GÖZÜTOK, F. Dilek. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2022.
- GÜLER, Özlem. “Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:48, Sayı:1,2007, ss.123-133.
- GÜNEŞ, Adem. *Din Öğretimi Materyalleri*, DEM Yayınları, İstanbul 2017.
- GÜNGÖRDÜ, Ersin. *Eğitim Fakülteleri İçin Coğrafyada Öğretim Yöntemleri İlkeler ve Uygulamaları*. Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, 2002.
- GÜREL, Perihan. *Öğretici Hikâyeler Yoluyula Düşünce ve Duygu Eğitimi Tanımlar ve Yöntemler*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.
- HAN, Tekin. *Kur'an Işığında Duyguların Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Iğdır Üniversitesi, Iğdır, 2017.
- HERRMANN, Ned. *İş Yaşamında Bütünsel Beyin*, çev. Mehmet Öner. Hayat Yayınları, İstanbul, 2003.
- HÖKELEKLİ, Hayati. “Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi”, Cilt:1, Sayı:4, 2008, ss.78-85.
- İŞMEN, A. Esra. “Duygusal Zeka ve Problem Çözme”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* Cilt:13, Sayı:13, 2013, ss.111-124.
- KALYONCU, Hamdi. *Mutluluk İçin Duygu Eğitimi*. Yediveren Yayınları, İstanbul, 2021.
- KANDEMİR, Mehmet Yaşar. *Örneklerle İslam Ahlakı*, Nesil Yayınları, İstanbul,2003.
- KARA, Büşra. “Kur'an'da Olumsuz Duyguların Kontrolü”, *Journal of Analytic Divinity*, Cilt:5, Sayı:1, 2021, ss. 150-176.
- KARAAĞAÇLI, Mustafa. *Öğretimde Yöntem ve Yaklaşımlar*, Pelikan Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Kur'anı Kerim Meali*. çev. Hayrettin Karaman vd., D.İ.B Yayınları, İstanbul, 2016.
- KASAR, Veysel. “Hz Peygamberin Sünnetinde Duygu Eğitimi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:17, Sayı:17,2017, ss.271-291.
- KAYA, Mevlüt, Hacer AKYÜZ. “Din ve Ahlak Öğretiminde Drama Yönteminin Öğrenci Davranışlarının Kalıcılığı Üzerindeki Etkisi”. *Türkiye'de Okullarda Din Öğretimi*. ed. Recep Kaymakcan vd., DEM Yayınları, İstanbul, 2011.
- KAYADİBİ, Fahri. “Sevgi Faktörünün Eğitim Verimliliği Üzerine Etkisi”. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, Sayı:5, 2002, ss.34-50.
- KAYMAKCAN, Recep, Hasan MEYDAN. “Ahlaki Karakter ve Eğitimi”, II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu, Ensar Vakfı Değerler Eğitimi Merkezi, İstanbul,2012.
- KEYİFLİ, Şükrü. “Bazı Öğrenme Kuramları ve Din Öğretimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:18, Sayı:2,2009, ss. 251-256.
- KEYİFLİ, Şükrü. “Eğitim ve Din Eğitimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, ss.31-54.

- BÜYÜKÖZTÜRK Şener, Ebru KILIÇ ÇAKMAK, Özcan Erkan AKGÜN, Şirin KARADENİZ, Funda DEMİREL. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara,2023.
- KOÇAK, Ali. *Duygular ve Dini Duygular*, (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana, 2016.
- KOÇYİĞİT, Murat. *Etkili İletişim ve Duygusal Zekâ*, Eğitim Kitabevi, Konya, 2016.
- KONUK, Yurdagül. *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, D.İ.B Yayınları, Ankara, 1994.
- KÖYLÜ, Mustafa. *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, 2016.
- LANGELIER, Carol, A. *Duygu Yönetimi Beceri Çalışma Kitabı*, çev. Mehmet Bilgin, Rezzan Çeçen, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2006.
- LEDOUX, Joseph. *Duygusal Beyin Duyguların Gizemli Dünyası*, ed. Volkan Alıcı. çev. Arıcan Uysal. Pegasus Yayınları, İstanbul, 2020.
- LYUBOMİRSKY, Sonja. *The How of Happiness: A Scientific Approach to Getting Life You Want*, Penguin Books, Reprint edition., 2008.
- MEB. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. Sınıflar)Öğretim Programı*. Ankara, 2018.
- OTLUOĞLU, Rahmi. “İlköğretim Okulu İzlenesinde (Programında) Duyuşsal Alan ve Duygu Eğitimi”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt:15, Sayı:15, 2002, ss.163-172.
- OYMAN, Nihat. “Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem ve Teknikler”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, 2019, ss. 121-135.
- ÖNDER, Alev. *Yaşayarak Öğrenme için Eğitici Drama (Kuramsal Temellerle Uygulama Teknikleri ve Örnekleri*, Epsilon Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÖNDER, Mustafa. “Din Eğitiminde Başarı İçin Dikkate Alınması Gereken Bir Unsur Olarak İnsan Onuru”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt:13, Sayı:29, 2015, ss.511-534.
- ÖNDER, Mustafa. “Pozitif Eğitim”. *Din Eğitiminde Pozitif Yaklaşım*, ed. Mehmet Kanak, Mustafa Ersoy, Eğiten Kitap, Ankara, 2021.
- ÖZBAYRAK, Cansel. *Türkiye örneğinde duygular ve bilişsel-duygu değerlendirme süreci*, (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi, Muğla, 2006.
- ÖZDEMİR, Saadettin, Ahmet Yusuf, GİYNAŞ. “Metaverse ve Din Eğitimi”, *Turkish Academic Research Review*, Cilt:7, Sayı:4, 2022, ss.1080-1112.
- ÖZDEMİR YAYLACI, Gaye. *Duygusal Zekâ*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÖZDEN, Yüksel. *Öğrenme ve Öğretme*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara,2003.
- ÖZKALP, Enver. “Örgütsel Davranış”. *Duygular, tutumlar ve iş tatmini*, ed. Ayşe Çiğdem Kirel, Ozan Ağlargoç, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013.
- PAK, Süleyman. “Kur’anın Duyguları Eğitmesi Bağlamında Öfkenin Kontrolü Meselesi”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı:1, 2012, 69-103.
- PAYOT, Jules. *İrade Terbiyesi*. çev. Derya Öztürk, Ezgi Matbaacılık, İstanbul,2022.
- PEKRUN, Reinhard. “Emotions at School”. *Motivation Handbook at School*, Routledge, 2009.
- PLOTNİK, Rod. *Psikolojiye Giriş*, çev. Tamer Geniş, Kaknüs Yayınları, İstanbul,2009.
- PLUTCHİK, Robert. “The Nature Emotions”, *American Scientist* ,89/4 ,2001, ss.344-350.
- SABAN, Ahmet. *Çoklu Zeka Teorisi ve Eğitim*, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, 2004.
- SAĞLAM, İsmail. “İletişim ve Sosyal Etkinin Dinî Davranış Oluşumundaki Rollerini”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt:7,Sayı:18, 2009, ss.81-105.

- SAĞLIK, S.Sümeyye. *Okul Öncesi Dönemde Duygu Eğitimi (Çocuğa Güven Duygusunun Kazandırılması)*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2003.
- SALOVEY, Peter, John D. MAYER, “Emotional Intelligence, Imagination, Cognition and Personality”, *New York* 9 ,1990, ss.185-211.
- SALTALI, Neslihan Durmuşoğlu. *Duygu Eğitiminin Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygusal Becerilerine Etkisi*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 2010.
- SAYAR, Kemal, Mehmet DİNÇ. *Psikolojiye Giriş*, DEM Yayınları, İstanbul, 2013.
- SOMUNCUOĞLU, Demet. “Duygusal Zekâ Yeterliliklerinin Kuramsal Çerçevesi ve Eğitimdeki Rolü”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:11,2010, ss. 269-293.
- SÖNMEZ, Veysel. *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*, Anı Yayıncılık, Ankara 2020.
- ŞİRİN, Selçuk. *Yetişin Çocuklar Bebeklikten Ergenliğe Çocuk Yetiştirme Kılavuzu*, Doğan Kitap, İstanbul, 2019.
- TARHAN, Nevzat. *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul,2019.
- TARHAN, Nevzat. *Duyguların Dili Duygusal Zekâyâ Yeni Bir Yorum*, Timaş Yayınları İstanbul, 2008.
- TARHAN, Nevzat. *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zekâ*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2022.
- TARHAN, Nevzat. *İnanç Psikolojisi ve Bilim Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019.
- TARHAN, Nevzat. *Kendinizle Barışık Olmak Duyguların Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.
- TAŞPİNAR, Mehmet. *Kuramdan Uygulamaya Öğretim Yöntemleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.
- TAVUKÇUOĞLU, Mustafa. “Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:14 2002, ss.51-63.
- TÜRK DİL KURUMU. *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara,1998.
- TÜRK, Esra. “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”, *Marife* Cilt:3, Sayı:14,2014, ss.143-158.
- TÜRK, Nurdoğan. “Kur’ân Işığında Korku ve Etkileri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, Cilt:19, Sayı:1, 2019, ss.140-157.
- YAVUZ, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, D.İ.B Yayınları, Ankara, 1983.
- YAVUZ, Kerim. *Eğitim Psikolojisi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1991.
- YEĞİN, Hüseyin, İbrahim. “Öfke Duygusu ve Dini Açıdan Baş Edebilme Yolları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt10, Sayı:2, 2010, ss.235-258.
- YEŞİLYAPRAK, Binnur. “Duygusal Zekâ ve Eğitim Açısından Doğurguları”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Sayı:25, 2001, ss. 139-146.
- YILDIRIM, Ali, Hasan ŞİMŞEK. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2021.
- YILDIZ, Ayşen. *Duygusal Zekânın Duygusal Emek ve Duygusal Tükenmişlik ile İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2022.
- YILMAZ, Âdem. *Kuran’da Hz. İbrahim Kıssasında Bulunan Temel Duygular ve Bunların Yönetimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2020.
- YILMAZ, Hüseyin. “Aile İçi Şiddet ve Huzur/Din Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, 2010, ss.93-124.

- YILMAZ, Muhammet. “Din Öğretiminde Görsel Ders Materyalleri Hakkında Değerlendirme ve Öneriler”, *Türkiye’de Okullarda Din Öğretimi*, ed. Recep Kaymakcan vd., DEM Yayınları, İstanbul,2011.
- YÖRÜK, İsmail. *Çoklu Zekâ Kuramının İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyine Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2007.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay. *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, Özgür Yayınları, İstanbul,2000.

EKLER

Ek 1: Görüşme Formu

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizi aşağıda künyesi belirtilen araştırmaya davet ediyoruz.

Araştırmanın Başlığı: Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine Göre Din Öğretiminde Duygu Eğitime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi

Araştırmanın Yürütücüsü/Sorumlusu veya Danışmanının Adı Soyadı: Fatih ÇAKMAK

Diğer Araştırmacıların veya Öğrencinin/Öğrencilerin Ad(lar)ı Soyad(lar)ı: Rabia EKİCİ

Araştırmada sizden tahminen ayırmanız istenen tahmini süre: 40 dakika (süreyi saat veya dakika olarak belirtebilirsiniz)

Araştırmaya sizinle birlikte katılacak tahmini kişi sayısı: 15 (soruları cevaplayacak tahmini gönüllü & katılımcı sayısı)

Bu araştırmanın amacı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin duygu eğitimine yönelik görüşleri kapsamında duygu eğitiminin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerindeki yeri ve öneminin belirlenmesidir. Çalışmada 8 sorudan oluşan mülakatlar yapılacak ve katılımcıların ses kayıtları alınacaktır.¹

Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahiptir. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise sadece iznimize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi

veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya Şimdi sorabilir veyae-posta adresi ve numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Kişi ve kurumları aşağılayan, rencide eden veya hakaret içeren cevaplar değerlendirmeye alınmayacaktır. Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcılar İçin:

Katılımcının ²:

Adı-Soyadı:

İmzası: İletişim Bilgileri: e-posta:

Telefon:

Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin:

Veli veya Vasisinin

Adı Soyadı:

İmzası:

Araştırmacının

Adı-Soyadı: Rabia EKİCİ

İmzası:

Sayın Öğretmenimiz, Katılacağınız bu alışma, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Duygu Eğitimine Yönelik Görüşleri adıyla, AKÜ İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilimi yüksek lisans öğrencisi Rabia EKİCİ ve Danışmanı Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇAKMAK tarafından hazırlanmıştır.

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1.Cinsiyetiniz: () Kadın () Erkek

2.Mesleki Kıdeminiz: ()1-5 yıl () 6-10 yıl () 11-15 yıl () 16-20 yıl () 21 yıl ve üzeri

3.Yaş Aralığınız:()20-30 ()30-40 ()40-50 () 50-60 ()60 ve üzeri

4.Öğrenim Durumunuz :() Lisans ()Yüksek Lisans () Doktora

5.Mezun Olduğunuz Üniversite/ Fakülte:

6.Görev Yapılan Okul Türü: () İlkokul ()Ortaokul () Lise

SORU FORMU

1-Size göre duygu eğitimi nedir?

2-DKAB dersi açısından duygu eğitimi önemli midir? Neden?

3-DKAB dersi öğretim programında duygu eğitimine yeterli düzeyde yer verilmekte midir?

4- DKAB ders kitaplarında duygu eğitimine yeterli düzeyde yer verilmekte midir?

5-DKAB dersinde en çok hangi duygulara yer verilmektedir? Sizce hangi duygular öncelikle kazandırılmalıdır?

6- Duygu eğitimi öğrencilerin dini ve manevi yaşamlarında nasıl rol oynamaktadır?

7-Duygu eğitimi için uygun yöntem ve teknikler nelerdir? Siz hangi yöntem ve teknikleri kullanıyorsunuz?

8-DKAB dersinde duygu eğitiminde hangi materyaller kullanılmalıdır? Siz hangi materyalleri kullanıyorsunuz?

Ek 2: Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 11.04.2022-91890

T.C. AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARLARI	
TOPLANTI SAYISI:04	KARAR TARİHİ: 08.04.2022
KARAR 2022/129	
<p>Üniversitemiz İslami İlimler Fakültesi öğretim elemanı Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇAKMAK tarafından yürütülen (Diğer Araştırmacılar: Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencisi Rabia EKİCİ), "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Duygu Eğitimine Yönelik Görüşleri" başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında kullanılacak veri toplama araçlarının, etik açıdan sakıncalı olmadığına, katılanların oy birliği ile karar verildi.</p>	
ASLI GİBİDİR	
e-ımalıdır Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurul Başkanı	

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Evrak Doğrulaması <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5381&eD=BSV5TKAY6S&eS=91890> adresinden yapılabilir.